

An aerial photograph of a riverbank. On the left, there is a wide, flat, brownish area, possibly a dry riverbed or a field. A dirt road runs along the edge of this area. To the right of the road, there is a small settlement with several small, simple structures. Many of these structures have blue tarps or roofs. The settlement is situated on a slight rise. In the background, a bridge spans the river. The river itself is a murky, brownish-green color. The sky is not visible.

Tarımsal Üretimde Çocuk  
İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik

# KURUMSAL BOŞLUK ANALİZİ VE ÖNERİLER



Tarımsal Üretimde Çocuk  
İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik

# KURUMSAL BOŞLUK ANALİZİ VE ÖNERİLER



## Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler

### HAZIRLAYAN

Seda Akço

### KATKI VERENLER

Bürge Akbulut

Cansu Çabucak

Ertan Karabıyık

### TASARIM VE GÖRSELLEŞTİRME

Kurtuluş Karaşın

### BASIM YERİ

Altan Matbaası

Birinci basım, 1000 adet, Ağustos 2018

Bu araştırma, Hollanda Büyükelçiliği, Matra Programı'nın finansal katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

© Bu rapor bir kamu malıdır. Raporun tamamı veya bir kısmı izinsiz olarak basılıp çoğaltılabilir, fotokopi yapılabilir, elektronik ortama kopyalanabilir, yaygın olarak dağıtılabilir.



KALKINMA  
ATÖLYESİ





Kaynak: [mediadiversified.org/2014/01/15/cheap-labour-child-labour-part-1/childlabour3/](http://mediadiversified.org/2014/01/15/cheap-labour-child-labour-part-1/childlabour3/)

*Bu çalışma, bundan 185 yıl önce İngiliz tekstil fabrikalarında çocuk işçiliğini araştıran bir resmi komisyona bilgi veren on yaşındaki Ellen Hooton'u anarak tarımsal üretimde çalışan bütün çocuklara ithaf edilmiştir...*

Ellen Hooton (Manchester-Wigan)

İngiltere'nin Manchester kentinde 1822 yılında doğan Ellen, kendisi de el tezgahının başında dokumacı olarak çalışıp geçimini zor kazanan, boşanmış bir anne olan Mary Hooton'un tek çocuğuydu. Yedi yaşına kadar Ellen'e yine dokumacı olan babası bakmış, daha sonra annesi onu ailenin az olan gelirine katkıda bulunması için yakındaki bir fabrikaya getirmişti. İş öğrenmesi için beş ay gibi uzun bir süre ücretsiz çalıştıktan sonra, çok sayıda çocuğun çalıştığı eğirme fabrikasında ücreti olarak çalışmaya başladı. Ellen'i diğer milyonlarca işçiden farklı kılan durum ise 1833 yılında İngiliz tekstil fabrikalarında çocuk işçiliğini araştırmakla görevlendirilen Majestelerinin Fabrika Araştırma Komisyonu'na çağrılan ilk çocuk işçi olmasıdır. Henüz on yaşında ve korkmuş olmasına karşın, pamuk fabrikasında iki yıllık deneyimli bir işçi olarak bildiklerini anlatır.

Üretimin, kalkınmanın bu görünmez aktörleri genellikle hiçbir yerde anılmaz. Ne isimleri bilinir ne de süreçteki katkıları görünür. 185 yıl önce çok zor koşullar altında, zaman zaman şiddete, cezaya uğrayarak çalışan çocukların durumu hakkında komisyona bilgi veren Ellen, kayıtlara geçmiş ve bizler onun adını biliyoruz.

Bu raporumuzu onun adını anarak tarımsal üretimde emeği geçen tüm çocuklara ithaf ediyoruz. Çalışmamızın onların tarlada, bahçede çalışma yerine gelişimlerini, sağlıklarını, eğitimlerini insana yakışır bir şekilde geçirecekleri olanaklara, fırsatlara, haklara erişmelerine katkı sağlamasını diliyoruz.

Kaynak: Sven Beckert (2018), Pamuk İmparatorluğu, Say Yayınları, İstanbul.

## KISALTMALAR

|               |                                                                                           |
|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AB</b>     | Avrupa Birliği                                                                            |
| <b>ASPB</b>   | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                      |
| <b>BM</b>     | Birleşmiş Milletler                                                                       |
| <b>ÇHK</b>    | Çocuk Hakları Komitesi                                                                    |
| <b>ÇHS</b>    | Çocuk Hakları Sözleşmesi                                                                  |
| <b>ÇKS</b>    | Çiftçi Kayıt Sistemi                                                                      |
| <b>ÇSGB</b>   | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                                      |
| <b>ECOSOC</b> | Ekonomik ve Sosyal Konsey                                                                 |
| <b>FAO</b>    | Gıda ve Tarım Örgütü                                                                      |
| <b>ILO</b>    | Uluslararası Çalışma Örgütü                                                               |
| <b>IMF</b>    | Uluslararası Para Fonu                                                                    |
| <b>IOM</b>    | Uluslararası Göç Örgütü                                                                   |
| <b>IPEC</b>   | Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Uluslararası Programı                                          |
| <b>İTU</b>    | İyi Tarım Uygulamaları                                                                    |
| <b>KKB</b>    | Kredi Kayıt Bürosu                                                                        |
| <b>MEB</b>    | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                    |
| <b>METİP</b>  | Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi |
| <b>SED</b>    | Sosyal ve Ekonomik Destek                                                                 |
| <b>ŞEY</b>    | Şartlı Eğitim Yardımları                                                                  |
| <b>ŞNT</b>    | Şartlı Nakit Transferi                                                                    |
| <b>TARDES</b> | Tarım Kredi Değerlendirme Sistemi                                                         |
| <b>TBB</b>    | Türkiye Barolar Birliği                                                                   |
| <b>TBMM</b>   | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                              |
| <b>TESK</b>   | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu                                              |
| <b>TİSK</b>   | Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu                                                |
| <b>TMMOB</b>  | Türk Mimar ve Mühendisleri Odaları Birliği                                                |
| <b>TOBB</b>   | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                        |
| <b>TÜİK</b>   | Türkiye İstatistik Kurumu                                                                 |
| <b>TÜRKAK</b> | Türkiye Akreditasyon Kurumu                                                               |
| <b>TZOB</b>   | Türkiye Ziraat Odaları Birliği                                                            |
| <b>UNDP</b>   | Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı                                                     |
| <b>UNFPA</b>  | Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu                                                            |
| <b>UNHCR</b>  | Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği                                         |
| <b>UNICEF</b> | Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu                                                 |
| <b>WFP</b>    | Dünya Gıda Programı                                                                       |
| <b>WHO</b>    | Dünya Sağlık Örgütü                                                                       |

|                                                                                                    |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>ÖNSÖZ</b> .....                                                                                 | 7   |
| <b>YÖNETİCİ ÖZETİ</b> .....                                                                        | 9   |
| <b>GİRİŞ</b> .....                                                                                 | 15  |
| <b>1 MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİMDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK SORUMLULUKLAR</b> .....     | 18  |
| 1.1 Uluslararası Sözleşmelere Göre Sorumluluklar.....                                              | 19  |
| 1.2 Ulusal Yasalara Göre Sorumluluklar.....                                                        | 22  |
| 1.3 Politika Belgelerinde Belirlenen Sorumluluklar.....                                            | 24  |
| 1.4 Mevzuat ve Politika Belgelerinde Belirlenen Sorumlulukların Ortak Değerlendirilmesi.....       | 25  |
| <b>2 MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞLERİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ ÖNLEME: AKTÖRLER VE SORUMLULUKLARI</b> .... | 60  |
| 2.1 Üretim-Tüketim Zincirinde Rol Alan Aktörler ve Sorumlulukları.....                             | 64  |
| 2.2 Kamu Kurumları.....                                                                            | 70  |
| 2.3 Hükümet Dışı Kuruluşlar.....                                                                   | 91  |
| 2.4 Uluslararası Örgütler.....                                                                     | 98  |
| 2.5 Devletler.....                                                                                 | 105 |
| <b>3 GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ</b> .....                                                        | 116 |
| 3.1 Politika Üretilmesi.....                                                                       | 118 |
| 3.2 Yasa Yapılması.....                                                                            | 121 |
| 3.3 Bütçe ve Personel Tahsisi.....                                                                 | 122 |
| 3.4 Planların, Yasaların Uygulanması, İzlenmesi ve Denetlenmesi.....                               | 124 |
| 3.5 Sonuçların Veriye Dayalı Olarak İzlenmesi.....                                                 | 127 |
| 3.6 Kurumlar Arası İşbirliği ve Eşgüdüm.....                                                       | 128 |
| <b>KAYNAKÇA</b> .....                                                                              | 131 |

## TABLÖLAR

|                                                                                                                                                                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Tablo 1.</b> Tarım ve Hayvancılık ile İlgili İşlerde Asgari Yaşa İlişkin İç Hukuk Düzenlemeleri.....                                                                                                               | 23 |
| <b>Tablo 2.</b> Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine İlişkin Politika Belgelerinin Belirlediği Önlemeye Dair Sorumluluklar ile Uluslararası Sözleşmeler ve Ulusal Yasaların Belirlediği Sorumlulukların Karşılaştırması..... | 27 |
| <b>Tablo 3.</b> Asgari Ücretin Belirlenmesi ve Aileye Alternatif Gelir Kaynakları ve Destekler Sunulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                        | 35 |
| <b>Tablo 4.</b> Yetişkinlerin Yaşadıkları Yerlerde İş Olanaklarına Sahip Olmasının Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                   | 37 |
| <b>Tablo 5.</b> Çocukların Eğitime Erişimlerinin ve Devam Etmelerinin Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                                | 41 |
| <b>Tablo 6.</b> Mevzuatın Gözden Geçirilerek Düzenlemelerin Yapılmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                                           | 43 |
| <b>Tablo 7.</b> Denetim Alanlarına Göre Sorumlu Makamlar .....                                                                                                                                                        | 46 |
| <b>Tablo 8.</b> Yasal Düzenlemelerin Uygulanması ve Denetlenmesi için Gerekli Tedbirlerin Alınmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                              | 47 |
| <b>Tablo 9.</b> Veri Toplama ve Araştırma Sistemi Kurulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                                                     | 49 |
| <b>Tablo 10.</b> Bütçe ve Personel İhtiyacını Dikkate Alan Planlama Yapılmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                                   | 50 |
| <b>Tablo 11.</b> Sorumluluğu Olan Kurum ve Kuruluşlar Arasında İşbirliği ve Eşgüdümün Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                | 51 |
| <b>Tablo 12.</b> Kamuoyunda Farkındalığı Artırma ve Toplumsal Katılımı Sağlamaya Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                                                  | 52 |
| <b>Tablo 13.</b> Mevsimlik Gezici Tarımda Çalışan Aileler ve Çocukları İçin Gerekli Hizmetlerin Sunulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular .....                                                       | 54 |
| <b>Tablo 14.</b> Seçilmiş Ürünlerde 30 Ocak 2018 Tarihi İtibarıyla Ortalama Üretici, Hal, Pazar ve Market Fiyatları .....                                                                                             | 68 |

## ŞEKİLLER

|                                                                     |    |
|---------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Şekil 1.</b> Pamuk Tedarik Zinciri .....                         | 67 |
| <b>Şekil 2.</b> Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İdari Yapısı ..... | 71 |



Kalkınma Atölyesi 2002 yılından beri mevsimlik tarımsal üretimde çalışan çocuklara yönelik ürün ve coğrafya bazında çeşitli temel araştırmalar yapmakta; elde ettiği verileri, bilgileri ve bulguları ulusal ve uluslararası düzeyde kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, uluslararası kuruluşlar, medya, özel sektör firmaları ve Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşları ile paylaşmakta; en kötü biçimdeki çocuk işçiliği olarak tanımlanan mevsimlik tarımsal üretimde gezici tarım işçisi olarak çalışan çocukların sayısının azaltılması, bu çocuk işçiliği biçiminin ortadan kaldırılması ve yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için her türlü platformda savunularını yapmaktadır.

Kalkınma Atölyesi, bu kapsamda bilgi üretmek amacıyla mümkün olduğunca boşluk olan alanlara, konulara önem ve öncelik vermekte, bu boşluğu dolduracak çeşitli araştırmalar ve analizler yapmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların istihdamının önlenmesine ilişkin sorumluluğu bulunan kurumların ve bu kurumların bu alandaki sorumluluklarının belirlenmesi bir ihtiyaç olarak tespit edilmiştir.

Hollanda Büyükelçiliği tarafından desteklenen bu proje kapsamında narenciye, pamuk ve fındık hasadında çalışan mevsimlik gezici tarım işçisi çocukların çalışma ve yaşam ortamlarında karşılaştıkları risklerin araştırılması ve mevsimlik tarımda çocuk istihdamının önlenmesi için mevzuatın ve kurumsal kapasitenin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Elinizde bul-

nan *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler* başlıklı bu rapor proje hedeflerine uygun olarak hazırlanan üç rapordan biridir.

*Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu*'na bilgi ve deneyimlerini paylaşarak katkıda bulunan; Adana ve Ordu illerinde araştırma bulgularının paylaşıldığı toplantılara katılarak geri bildirim sağlayan kamu kurumlarının temsilcilerine, akademisyenlere, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Analiz sonuçlarının çocukların yaşamına katkı sağlanması umudumuzu her zaman koruyoruz. İnsana yakışır iş koşullarının en kısa zamanda gerçekleşeceği umudumuzu da... Bu umudumuzu öncelikle çocuklar olmak üzere bütün çalışanlar için hep birlikte gerçekleştirmek dileğimizle.

Kalkınma Atölyesi  
Ağustos 2018  
Ankara



## YÖNETİCİ ÖZETİ

Dünya çapında 5-17 yaş grubundaki 168 milyon çocuk, yani dünyadaki çocuk nüfusunun yüzde 11'i çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların yüzde 50'si (85 milyon) sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır. Sektörel dağılıma bakıldığında ise, tarım sektörü yüzde 59 oranı ile çocukların en çok çalıştırıldıkları sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>1</sup>

Türkiye'de de 2012 yılı verilerine göre 6-17 yaş grubunda toplam 893 bin çocuk çalışmaktadır. Bu veri, bu yaş grubundaki bütün çocukların yüzde 5,9'una ve 15-17 yaşındaki çocukların ise yüzde 15,6'sına karşılık gelmektedir. Çalışan çocukların yüzde 52,6'sı ücretli işçi olarak çalışırken, yüzde 46,2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin çocuk) ise tarımsal üretimde çalışmaktadır.<sup>2</sup>

Türkiye'de yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar ise eğitimlerine engel olmayacak, sağlık ve güvenliklerinin tam olarak güvence altına alındığı işlerde çalışabilirler. Mevsimlik gezici tarım işçiliği ise, bu güvenceler sağlanamadığından, 'en kötü biçimdeki çocuk işçiliği' türlerinden biri olarak tanımlanmış ve bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir.

Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'de çocuk işçiliği halen birçok sektörde varlığını sürdürmekte, çocuk işçiliğinin en yaygın yaşandığı sektörlerin

başında da tarım sektörü gelmektedir. Bu sorunun altında yatan temel nedenlerden biri mevcut mevzuatın tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda etkisiz kalmasıdır. Bu kapsamda, Hollanda Büyükelçiliği'nin finansal desteği ile Kalkınma Atölyesi tarafından yürütülmekte olan "Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi: Yasal ve Kurumsal Boşlukların Azaltılması Projesi" (Eylül 2017 - Ağustos 2018), Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin önlenmesinde yasal ve idari yapı içerisindeki boşlukların tespit edilmesini ve bu boşluklar ile çocukların maruz kaldığı riskler ışığında alınması gereken tedbirlerin belirlenmesini amaçlamaktadır.

Proje kapsamında hazırlanan bu raporun amacı, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik çalışmalarda rol ve sorumluluğu olan kurumları ve onların sorumluluklarını saptamak ve hedefe ulaşılabilmesi için kurumsal kapasiteler ile ilgili olarak yapılması gerekenleri tespit etmektir.

Rapor hazırlanırken, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik sorumlular ve sorumluluklar, uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalar<sup>3</sup> ile üç temel politika belgesinden yararlanılarak belirlenmiştir: (1) Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>4</sup>; (2) Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017 - 2023)<sup>5</sup>; (3) Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>6</sup>.

## Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Sorumluluklar

ÇSGB'nın "Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017 - 2023)"<sup>7</sup> ile tespit edilen çocuk işçiliğinin önlenmesi, bütün kamu kurumlarının görevidir. Çok kurumun görevli olduğu yerde, görev ve sorumluluklarının şahsileştirilmemesi, zaman zaman sorumluların sorumluluklarını fark edememesine, genellikle de dışardan takip etmesi gereken toplumun takip edemesine veya talep edememesine neden olmaktadır.

Her bir sorumluluğun kapsamının ve sorumlusunun tam olarak belirlenmesinin, amaca ulaşmaya katkı sağlayacaktır. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan bu raporun hazırlandığı dönemde Türkiye'de büyük bir yapısal yönetim değişikliği gerçekleşmiş, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin yapısal değişiklikler düzenlenmeye başlanmıştır. Raporun tamamlandığı 04 Ağustos 2018 tarihine kadar 15 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayınlanmış bulunmaktadır. Raporu ilgilendiren değişiklikler bakanlık teşkilatları ile görev ve yetkilerine ilişkin düzenlemelerdir. Devlette devamlılık esası gereği, bakanlıkların bu alandaki sorumluluklarının belirlenmesinde kendilerinin 2018 öncesi kabul ettikleri belgelerden yararlanılmaya devam edilmiş, değişikliği getirdiği yenilikler de yeri geldikçe belirtilmiştir.

Bu çerçevede, mevsimlik tarımsal üretimde çocukların çalıştırılmasının önlenmesine yönelik sorumluluklar, uluslararası sözleşmeler, ulusal yasalar ve politika belgelerinden yararlanılarak altı başlık altında özetlenmiştir.

### 1) Yoksullukla mücadele

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin en önemli nedenidir.<sup>8</sup> Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olan mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan çocuklar bakımından yoksulluk hem neden hem de sonuçtur. Bu nedenle, Ulusal Program'da<sup>9</sup> da yer aldığı üzere öncelikle mücadele edilmesi gereken sorun yoksulluktur.

Bu kapsamda uluslararası sözleşmeler ve politika belgelerinde yoksullukla mücadele konusunda çocuk ve insan hakları prensiplerinden hareketle iki temel strateji önerilmektedir:

- Asgari ücretin, ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duyulmayacağı biçimde belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması
- Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanağına sahip olabilmelerinin sağlanması

### 2) Bütün çocukların eğitime erişiminin ve devamlılığının sağlanması

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının eğitimle olan ilişkisinde, erişim ve devamlılık tıpkı yoksulluk gibi bir döngü biçiminde seyrederek. Çocukların aileleri hem yoksul hem de gezici olduğundan çocukları eğitim sürecine katılamamakta, katılanlar ise devam edememekte ve çoğu zaman eğitimlerini yarıda bırakmak durumunda kalmaktadır. Okula devam konusunda çocuklar ve ailelerdeki motivasyon eksikliği, çalışmak için gidilen yerde kolay erişilebilir okul olanağının bulunamaması gibi sebepler de eğitime devamlı olumsuz etkilemektedir. Eğitime devamsızlık da meslek sahibi olma ve daha iyi koşullarda iş bulma olasılığını azaltmakta ve hatta ortadan kaldırmaktadır.

Bu nedenle, kısa vadede zorunlu eğitim çağına gelen çocuğun okula devamlılığının sağlanması ve bu devam sırasında gelişiminin desteklenmesi suretiyle okul başarısının desteklenmesi, hem içinde bulunulan durum hem de gelecekte emeğinin sömürsünden korunması için en önemli müdahalelerden biridir.

Bu kapsamda, çocukların örgün eğitimden yararlanması (erişim ve devam) için izlenmesi gereken yol ile ilgili olarak iki seçenek bulunmaktadır:

- Çocuğun okuduğu yerde kalarak eğitimine devam edebilmesi için ailesine sosyal ve ekonomik destek sağlanmalıdır veya,
- Çocuk ailesi ile birlikte gittiği yerde eğitime devam edebilmelidir.

İlköğretim sonrasında da çocukların ihtiyaçlarına ve yeteneklerine uygun bir eğitime yönlendirilme olanaklarının güçlendirilmesi ve özellikle istekli ve yetenekli çocukların tarım işleri ile ilgili mesleki eğitim almasının sağlanması için gerekli hizmetler sunulmalıdır.

### 3) Mevzuatın gözden geçirilerek düzenlemelerin yapılması

Mevzuatta yapılması gereken düzenlemelerin başında, ILO'nun 182 sayılı sözleşmesinin kabul edilmesiyle verilen taahhüt gereği, 18 yaşından küçüklerin mevsimlik gezici tarım işlerinde çalıştırmayacağını İş Kanunu'nda ve ilgili yönetmeliklerde açıkça düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu düzenlemenin yanında, çocuk işçiliğiyle ilgili olarak çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi koruyucu önlemlerin de kanunla öngörülmesi yine sözleşme ile öngörülen yükümlülükler arasındadır.

### 4) Yasal düzenlemelerin uygulanması ve uygulanmasını denetlemek için gerekli tedbirlerin alınması

Tarım işletmelerinin küçük işletmelerden oluşması, iş akitlerinin kısa süreli olması gibi tarım iş koluna özgü sorunlar nedeniyle yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak da, uygulamalarını denetlemek de mümkün olamamaktadır.

Tarım iş koluna özgü bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu iş kolunda çalışanlar ile ilgili yasal düzenlemeler İş Kanunu, Borçlar Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu başta olmak üzere birden çok kanuna dağılmış durumdadır.<sup>10</sup>

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk emeği sömürsünün engellenmesi ile ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi için çalışanların yasal güvenceye sahip olması ve ihlallerin izlenebilir olması gerekmektedir. Ancak,

İş Kanunu'nun uygulanabilmesi için aranan, işletmenin 50 ve üzerinde işçi çalıştırması koşulu nedeniyle bu kanunun tarım iş kolunda uygulanması olanağı bulunmamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların çalıştırılmasını önleme mücadelesinin asgari olarak şu adımları içermesi beklenir: (a) Araçların kayıt altına alınması, (b) tarım işletmelerinin kayıt altına alınması, (c) çocukların çalıştırılmaması için denetim, (d) çalışma koşulları için denetim. Bu görevlerin yerine getirilmesi de İş Teftiş Kurulları'nın ve iş müfettişlerin (merkezi ve bölgesel düzeyde değil) il düzeyinde teşkilatlanmasını gerektirir.

### 5) Planlama, izleme, eşgüdüm ve katılım sağlama

Halihazırda yürürlükte bulunan politika belgeleri, günün koşullarına çözüm üretebilmek için hazırlanmıştır ve bütün politika belgelerinde olduğu gibi hazırlandığı dönemin politik yaklaşımının etkisini taşımaktadır. Bir sorunla baş edebilmek içinse düzenli olarak ihtiyacı belirlemek ve politikaları bu ihtiyaç ile uyumlu hale getirmek gerekir.

Bu alanda yapılması gerekenler şu başlıklar altında toplanabilir:

- Veri toplama ve araştırma
- Bütçe ve personel ihtiyacını da dikkate alan planlama
- Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması
- Kamuoyunda farkındalığı artırma ve toplumsal katılımı sağlama

### 6) Mevsimlik gezici tarımda çalışan aileler ve çocukları için gerekli hizmetlerin sunulması

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi'nin devletlere yüklediği, çocukları her türlü ihmal ve istismardan koruma görevi Anayasası'nın 41. maddesi ile iç hukuk normu haline getirilmiştir.



Çocukların çalışmaları, birçok açıdan ihmal ve istismara maruz kalma riskini barındırmakta; çocuklar çalıştırılmasa bile, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan ailelerin çocukları sağlık, eğitim gibi temel haklarını yaşlıları gibi kullanamamaktadırlar. Ailelerinin tarlada olduğu saatlerde çocukların güvenli bir bakımdan yoksun olmaları da onları her türlü ihmal ve istismara karşı korumasız bırakmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada ele alınan politika belgelerinde yer alan mevsimlik gezici tarımda çalışan aileler ve çocuklar için sunulması gereken hizmetler dört genel başlıkta toplanabilir:

- Göç yolculuğunun güvenliğini sağlama
- Göç edilen yerlerde ailenin konaklamasına uygun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli yerleşim olanağı bulundurma (konut, geçici konaklama mekanları vb.)
- Çocuklar için gündüz bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri sunma (yaz okulu, kamp, kreş vb.)
- Sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması

### **Mevsimlik Gezici Tarım İşlerinde Çocuk İşçiliğini Önleme: Aktörler ve Sorumlulukları**

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası her çocuğun “korunma ve bakımdan yararlanma” hakkı olduğunu ve devletin “her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri” almakla görevli olduğunu düzenler (md.41). Devletin, Anayasa’nın öngördüğü bu görevi yerine getirebilmesi için, bu sorumluluğun kimleri kapsadığını ve nasıl yerine getirileceğini yasalar ile düzenlemesi gerekir.

Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliği ile mücadele, birinci bölümde ortaya konulmaya çalışıldığı gibi sadece çocuğun tarlada veya bahçede çalışmamasını sağlamaya yönelik yöntemlerle gerçekleştirilemez. Sonuç kadar nedenle de mücadele etmek gerekir. Genel sosyo-ekonomik politikalarla ilişkili bu

sorunun çözümünde birçok kişi ve kurum veya kuruluşun yerine getirmesi gereken rol ve sorumluluğu bulunmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklarla ilgili rol ve sorumluluğu olan başlıca aktörler dört ana grupta aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

#### **1) Üretim – tüketim zincirinde rol alanlar**

- Tarım iş araçları
- Tarımsal işletme sahipleri
- Ürün araçları ve tüccarları
- Tarımsal ürün işleyen sanayiciler ve markalar
- Sertifika, akreditasyon ve denetim kuruluşları
- Tüketiciler

#### **2) Kamu kurumları**

- Adalet Bakanlığı
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- Bakanlar Kurulu
- Belediyeler
- Cumhurbaşkanlığı
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- Gençlik ve Spor Bakanlığı
- Hazine ve Maliye Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Tarım ve Orman Bakanlığı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

#### **3) Hükümet dışı kuruluşlar**

- Akademik kurumlar
- Kooperatifler
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş)

- Sivil toplum kuruluşları
- Siyasi partiler
- Tarımsal üretici birlikleri
- Türk Tabipleri Birliği ve Tabip Odaları
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve Barolar
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)
- Yazılı ve görsel medya
- Ziraat Mühendisleri Odası

#### 4) Uluslararası örgütler

- Avrupa Konseyi
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler

#### 5) Devletler

### Genel Değerlendirme ve Sonuç

Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliği ile ilgili Türkiye'nin hedefi, tarafı olduğu 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi ile belirlenmiştir. Buna göre Türkiye, mevsimlik gezici tarım işçiliğinde 18 yaşın altında çocuk çalıştırılmasını tamamen önlemeyi hedeflemektedir.

Bunun için öncelikle;

- Çocukların ailelerinin yaşadıkları yerlerde insan onuruna uygun yaşam standardına sahip olabilecekleri bir gelir elde edebilecekleri işlerinin olması;
- Çocukların eğitime erişimleri, devam etmeleri ve başarılı olmaları;
- Tarımda çalışan ailelerin çalışmalarının karşılığında insan onuruna uygun yaşam standardına sahip olabilecekleri bir gelir elde edebilmeleri ve işçi haklarını kullanabilmeleri;

- Tarımda çalışanların yaşamları için insan onuruna uygun yaşam alanlarının, çocukların ailelerinin çalıştığı zamanda eğitim, oyun, vb. haklarından yararlanabilecekleri hizmetlerin olması gerekmektedir.

Bu sonucun olabilmesi için de;

- Gerekli tüm stratejileri, faaliyetleri ve kurumları içeren, kanıta dayalı hazırlanan ulusal politikalar ile emek-ücret dengesini çalışan aleyhine bozan üretim koşullarına karşı küresel uygulamalarla mücadele edilmesini sağlayacak uluslararası politikalar üretilmesi,
- Mevsimlik gezici tarımda iş ve işçi bulma ilişkilerinden, ürünün pazarlanması sürecindeki ilişkilere ve çalışanların ücretlerinden, yaşam koşullarına kadar geniş bir alanda işçi lehine güvenceleri arttıracak, bu arada küçük çiftçiyi de koruyacak biçimde yasaların yeniden yapılanması;
- Hazırlanan politika belgeleri ve stratejik planların uygulanabilmesi için yapılacak iyileştirmelerin her bir aşaması için ayrıntılı bütçe ve personel tahsisinin yapılması;
- Hazırlanan planların ve yasaların uygulamasının merkezi düzeyde belirlenen politikalara uygun olarak yerel düzeyde katılımcı yöntemlerle yürütülmesi ve uygulamaların etkili bir izleme ve denetleme sistemi ile desteklenmesi;
- Somut ve uygulanabilir politikalar geliştirilebilmesi ve planların doğru yapılabilmesi için uygulama sonuçlarının veriye dayalı olarak izlenmesi;
- Sorunun çok boyutlu olması nedeniyle, hem sorumlu kurumlar hem sorumluluklar bakımından karmaşık ve birbirinden etkilenen hatta yer yer sıkı sıkıya birbirine bağlı çalışmaların eş zamanlı ve ortak bakış açısı ile yürütülmesini sağlamak üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanması gerekmektedir.

- <sup>1</sup> *Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012*. (2013). ILO, sf.7  
[www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed\\_norm/@ipec/documents/publication/wcms\\_221513.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_221513.pdf)
- <sup>2</sup> *TÜİK Çocuk İşgücü Anketi 2012 Haber Bülteni*, s.13659 (02.04.2013)  
[www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659)
- <sup>3</sup> Bkz. Bu proje kapsamında ve bu rapor ile eş zamanlı olarak hazırlanmış, “*Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu*”.
- <sup>4</sup> ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma Ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara 2010  
[www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- <sup>5</sup> ÇSGB “Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı” Ankara 2017, sf.49  
[www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- <sup>6</sup> RG 19.04.2017 - 30043
- <sup>7</sup> ÇSGB “Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı” Ankara 2017  
[www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>8</sup> Tunçcan, Nilgün. Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu  
[www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409) (Erişim tarihi: 12.05.2018)
- <sup>9</sup> ÇSGB “Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı” Ankara 2017  
[www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.cs gb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>10</sup> Bkz. Bu proje kapsamında ve bu rapor ile eş zamanlı olarak hazırlanmış, “*Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu*”.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Uluslararası Programı (IPEC) kapsamında 2013 yılında yayınladığı “*Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000–2012*” raporuna<sup>1</sup> göre, dünya çapında 5-17 yaş grubundaki 168 milyon çocuk, yani dünyadaki çocuk nüfusunun yüzde 11'i çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların yüzde 50'si (85 milyonu) sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır. Sektörel dağılıma bakıldığında ise, tarım sektörü yüzde 59 oranı ile çocukların en çok çalıştırıldıkları sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de ise, çocuk işçiliğine ilişkin en son veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2012 yılında yayınlanmıştır. 2012 Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre, Türkiye'de 6-17 yaş grubunda toplam 893 bin çocuk çalışmaktadır. Bu veri, bu yaş grubundaki bütün çocukların yüzde 5,9'una ve 15-17 yaşındaki çocukların ise yüzde 15,6'sına karşılık gelmektedir. Çalışan çocukların yüzde 52,6'sı ücretli işçi olarak çalışırken, yüzde 46,2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin çocuk) ise tarımsal üretimde çalışmaktadır.<sup>2</sup>

ABD Çalışma Bakanlığı'nın (US Department of Labor's Bureau of International Affairs) her yıl yayınladığı ülkeler bazında çocukların farklı sektörlerde çalıştığı 2015 yılı işler listesine<sup>3</sup> göre, Türkiye'de tarımsal üretimde çocuklar narenciye, pamuk, tütün, kimyon ve fındık bahçelerinde yaygın olarak çalışmaktadır. Ay-

rica yakın zamanda gerçekleştirilen alan araştırmaları da çocukların tarımsal üretimde yaygın olarak çalıştığını göstermektedir.<sup>4</sup> Özellikle mevsimlik gezici tarım işçileri arasında çocukların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır ve bazı işlerde çalışan çocukların sayısı neredeyse işgücünün 1/3'üne kadar çıkabilmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği tarımsal üretimde ortaya çıkan ücretli işçilik biçimlerinden biridir ve tarımda çalışmak isteyen ailelerin tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında sürekli yaşadıkları yerlerden bu ürünlerin üretiminde çalışmak için göç etmelerini gerektirmektedir. Tarımsal üretim süreçlerinde çalışmak için genellikle bütün aile fertleri göç ettiğinden, çalışmak için gidilen yerlerde çocuklar da çok büyük oranda ücretli işçiler olarak bu ekiplere katılmaktadır. Tarım işçisi aileler sahip oldukları çocukları ne kadar çalışma sürecine katarlarsa elde edecekleri gelir de o kadar artmaktadır. Bu sebeple çocuk işçiliği ailelerin geçimlerinde önemli bir strateji, araç olmaya devam etmektedir.

Özellikle 12-17 yaş arasındaki çocuklar mevsimlik tarım işlerinde çalışmakta ve tarımda ücretli çalışmak için aileleri ile birlikte göç etmektedir. Hayata Destek Derneği'nin (2014) 168 mevsimlik tarım işçisi hanehalkı ile yaptığı 1.353 kişinin verisini içeren araştırmasında, 5-11 yaş grubundaki çocukların yüzde 35'inin tarlada çalıştığı, bu oranın 12-15 yaş grubunda yüzde 78'e, 16-18 yaş grubunda ise yüzde 85'e çıktığı görülmektedir.<sup>5</sup>

Benzer şekilde, Kalkınma Atölyesi'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde 2014 yılında fındık hasadı için çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçisi ailelerle yaptığı çalışmada, araştırma kapsamındaki 18 yaş altındaki hanehalkı bireylerinin yüzde 72,9'unun (451 çocuktan 329'unun) fındık hasadına katıldığını göstermektedir.<sup>6</sup>

Türkiye'de yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar ise eğitimlerine engel olmayacak, sağlık ve güvenliklerinin tam olarak güvence altına alındığı işlerde çalışabilirler. Mevsimlik gezici tarım işçiliği ise, bu güvenceler sağlanamadığından, 'en kötü biçimdeki çocuk işçiliği' türlerinden biri olarak tanımlanmış ve 2001 yılında ILO'nun 182 no'lu *En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*'nin Türkiye tarafından kabulü ile bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir.

Ancak, yukarıda da özetlendiği üzere, çocuk işçiliği halen birçok sektörde varlığını sürdürmekte, çocuk işçiliğinin en yaygın yaşandığı sektörlerin başında da tarım sektörü gelmektedir. Bu sorunun altında yatan temel nedenler arasında aşağıdakiler sayılabilir:

- Mevcut mevzuat tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda etkisiz kalmaktadır.
- Tarımda çocuk işçiliğini önlemekten sorumlu kurumlar işlevlerini tam olarak yerine getirememektedir.
- Tarım işlerinde çalışan çocukların maruz kaldıkları riskler tam olarak (yaş gruplarına ve ürüne göre) analiz edilmediği için kültürel kabuller ve geleneksel pratikler ile mücadelede başarılı olunamamaktadır.

Bu kapsamda, Hollanda Büyükelçiliği'nin finansal desteği ile Kalkınma Atölyesi tarafından yürütölmekte olan "Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi: Yasal ve Kurumsal Boşlukların Azaltılması Projesi" (Eylöl 2017 - Ağustos 2018), Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin önlen-

mesinde yasal ve idari yapı içerisindeki boşlukların tespit edilmesini ve bu boşluklar ile çocukların maruz kaldığı riskler ışığında alınması gereken tedbirlerin belirlenmesini amaçlamaktadır.

Bu çalışmaların yürütölmesi için, Türkiye'de çocukların mevsimlik gezici tarım işçisi olarak en çok çalıştırıldığı iki bölge ve üç ürün belirlenmiştir. Buna göre proje; fındık, pamuk ve narenciye hasadına odaklanarak, Ordu ve Adana illerinde yürütölmüştür.

Proje kapsamında, amacı doğrultusunda, aşağıdaki üç rapor hazırlanmıştır:

- Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler
- Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Kurumsal Boşluk Analizi ve Öneriler
- Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri Raporu - Narenciye, Pamuk ve Fındık Hasadı Örneği

Hazırlanan üç rapordan biri olan bu raporun amacı; mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik çalışmalarda rol ve sorumluluğu olan kurumları ve onların sorumluluklarını saptamak ve hedefe ulaşılabilmesi için kurumsal kapasiteler ile ilgili olarak yapılması gerekenleri tespit etmektir.

Raporun birinci bölümünde, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik sorumluluklar tespit edilmiştir. Bu kapsamda sorumlular ve sorumlulukları tespit edilirken, uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalar<sup>7</sup> ile aşağıdaki üç temel politika belgesinden yararlanılmıştır:

- 1 Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>8</sup>
- 2 Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017 - 2023)<sup>9</sup>
- 3 Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>10</sup>



İkinci bölümde ise, bu sorumlulukların yerine getirilmesinden sorumlu kurumlar tespit edilmiştir. Bu tespit yapılırken de, hem yukarıda belirtilen politika belgelerinden hem de teşkilat kanunlarından ve ilgili kurumların basılı ve elektronik kaynaklarında yer alan bilgilerden yararlanılmıştır.

Bu rapor, masabaşı çalışma ile hazırlanmıştır. Bu sınırlılığı nedeniyle bir kapasite analizi içermemektedir. Sorumluluğu olan kurumların, kamuya açık ve erişilebildiğimiz yayınlarında yer alan çalışmalarının bahsi geçen hedefler bakımından yeterliliği konusunda yeri geldikçe değerlendirme yapılmıştır. Ancak bunun sınırlı bir değerlendirme olduğunu vurgulamak gerekir.

Kapasite geliştirmeye yönelik çalışmalar öncesinde, belirlenen hedefler bakımından kurumsal kapasite-

telerin güçlü ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi ve buna göre gerçekçi güçlendirici faaliyetlere öncelik verilmesi, bu alandaki politika belgelerinin başarıya ulaşmasının en önemli koşullarından biridir. Bu rapor, mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların istihdamının önlenmesine ilişkin sorumluluğu bulunan kurumların ve bu kurumların bu alandaki sorumluluklarının belirlenmesi amacıyla Eylül 2017'de hazırlanmaya başlanmıştır. Raporun bittiği Haziran 2018'de, Türkiye'de yönetim biçimi değişikliği gündeme gelmiş ve Temmuz 2018'de de bu değişiklikler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu kapsamda, bakanlıklar başta olmak üzere birçok kurumda isim değişikliği veya yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle rapor yayınlandığı tarihten önce gerçekleştirilen değişikliklere yer verilmiştir.

## Notlar

- 1 *Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012*. (2013). ILO, sf.7 [www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed\\_norm/@ipec/documents/publication/wcms\\_221513.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_221513.pdf)
- 2 *TÜİK Çocuk İşgücü Anketi 2012 Haber Bülteni*, s.13659 (02.04.2013) [www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659x](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659x)
- 3 *Findings on the Worst Forms of Child Labor*. (2015). United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs.
- 4 - *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu*. (2014). Hayata Destek Derneği.  
- *Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu*. (2016). Kalkınma Atölyesi.  
- *Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu*. (2016). Kalkınma Atölyesi.  
- *Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması*. (2014). Kalkınma Atölyesi.  
- *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*. (2012). Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MIGA), Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul.  
- *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu No: 716*. (2015). Türkiye Büyük Millet Meclisi.  
- Semerci, P., Erdoğan, E. (2017). *Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- 5 *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu*. (2014). Hayata Destek Derneği.
- 6 *Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması* (2014). Kalkınma Atölyesi.
- 7 *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 8 *ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara 2010 [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 9 *ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı*, Ankara 2017, sf.49. [www.cs.gb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.cs.gb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 10 RG 19.04.2017 - 30043

# 1

---

**MEVSİMLİK TARIMSAL  
ÜRETİMDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN  
ÖNLENMESİNE YÖNELİK  
SORUMLULUKLAR**



## 1.1

### Uluslararası Sözleşmelere Göre Sorumluluklar

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen, Türkiye'nin 1990 yılında imzaladığı ve onaylayarak 1995 yılında yürürlüğe girmesini sağladığı BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi (ÇHS), çocukların her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunması için gerekli tedbirleri alma görevini devlete vermektedir (md.32). Sözleşmenin birinci maddesine göre, 18 yaşından küçük herkes çocuk sayılır.

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi'nin, dünyada en çok devlet tarafından kabul edilen uluslararası sözleşme olduğu, bunu sağlamak için de bazı kurallar bakımından "esnek" olduğu söylenir. Devletlere kuralı esnetme olanağı veren bu düzenlemelerin, çocuk olmaktan kaynaklanan özel korumaya sahip olma hakkının özünü ihlal etme olanağı vermemesi gerekir. Çünkü, *"ayrım gözetmeksizin bütün çocukların sözleşme ile güvence altına alınan haklardan yararlanabilmeleri"* (md.2) ve devletin yaptığı her tür işlemde *"çocuğun yararına önceliği vermesi"* (md.3) gerekir.<sup>1</sup> Bu durumda, esneklik çocuğun yararını gerektiren durumlarda kuraldan ayrılma olanağı olarak yorumlanmalıdır. Bir başka deyişle, esnek hükümleri yorumlarken, *eğer herhangi bir alanda getirilen kuralın çok katı bir biçimde uygulanması çocuğun aleyhine olarsa, esneklik devletlere o durumu çocuğun lehine çevirme ve bunu yaparken sözleşme ile çelişmeme olanağı verir*, şeklinde düşünmek gerekir.

Sözleşmenin esnek düzenlemelerinden biri çocukların çalıştırılmasını düzenleyen 32. maddesinde yer alır. Buna göre; *"Taraflar Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler."* Bu kuralın uygulanmasını sağlamak için taraf devletler, asgari çalışma yaşını, çalış-

manın saat ve sürelerini ve bu koşullara uymayanlara uygulanacak müeyyideleri belirleyebilecektir.

Bu kuralın bir esneklik içermesinin nedeni, çocukların gelişimleri için uygun olan ve ekonomik sömürüye neden olmamalarını sağlayacak tedbirler alınmak koşulu ile çalışmaları gerektiğinde, devletlerin buna olanak sağlayıcı düzenlemeyi yapabilmesini sağlamaktır. Aksi takdirde bu hüküm, ekonomik sömürüye neden olacak biçimde veya tehlikeli işlerde çocukların çalıştırılabilmesini sağlayacak şekilde çalışma yaşının onsekiz yaşından daha düşük belirlenebileceği şeklinde yorumlanamaz. Nitekim, BM Çocuk Hakları Komitesi, asgari yaşı belirlerken devletlerin ILO 138

No'lu İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşmesi başta olmak üzere ilgili uluslararası belgelerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.<sup>2</sup>

Komite'nin gönderme yaptığı diğer uluslararası sözleşmelere kronolojik sıra ile bakıldığında, öncelikle 1973 yılında kabul edilen 138 No'lu ILO Sözleşmesi ile ÇHS 32. maddesinin 1. fıkrasında sayılan işler bakımından asgari yaşı 18 olmasının öngörüldüğü, ancak bazı koşullar (danışma vb.) sağlamak şartı ile 16 yaşa da indirilebileceğinin kabul edildiği görülür (md.3). 1992 yılında ILO tarafından başlatılan Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (IPEC) ile ise, uzun vadede çocuk işçiliğinin tamamen sona erdiril-



### BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

(BM Kabul Tarihi: 20.11.1989 Resmi Gazete (RG) 27.01.1995 - 22184)

#### Madde 32:

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- a. İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler;
- b. Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- c. Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.



### ILO 138 No'lu İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşmesi

(ILO Kabul Tarihi: 06.06.1973 RG:27.01.1998 - 23243)

**Madde 3:** Doğası veya yapıldığı koşullar bakımından genç kişilerin sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek her türlü istihdam veya çalışmaya kabul için asgari yaş 18'in altında olmayacaktır.

Bu maddenin 1. fıkrasının uygulandığı istihdam veya çalışma türleri varsa işveren ve işçi örgütlerine danışıldıktan sonra ulusal mevzuat yahut makamca belirlenecektir.

Ulusal mevzuat yahut yetkili makam bu maddenin 1. fıkrası hükümlerine bakılmaksızın, varsa işveren ve işçi örgütlerine danışarak, söz konusu genç kişilerin sağlığının, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet dalında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verebilir.



mesi, kısa ve orta vadede ise çocuk işçiliğinin en kötü biçiminin sona erdirilmesi ve diğer haller bakımından da çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.<sup>3</sup>

Ancak daha sonra bunun da yeterli koruma sağlamadığı görülerek 1999 yılında kabul edilen ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi ile BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi'nin 32. maddesinin 1. fıkrasında sayılı koşullardaki çalışmalar "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" kabul edilmiştir (md.3). Türkiye bu sözleşmeye taraf olduktan sonra 2005 yılında ILO ile işbirliğinde "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi" hazırlanmıştır. Bu belgede "sokakta çalışma, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde ağır işlerde çalışma, tarımda aile işleri dışında gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma" 182 No.lu ILO Sözleşmesi kapsamındaki "çocuk işçiliğinin en kötü biçimi" kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu iş kolları bakımından, başkaca bir koşulun aranmasına gerek olmaksızın devlet asgari yaştan 18 olmasını kabul etmektedir.

Bu çalışmaları ILO'nun 2007 yılında gerçekleştirdiği "Dünya Hareketi"<sup>4</sup>, ve 2008 yılında da Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (IPEC) çerçevesinde "Çocuk İşçiliğine Karşı Eylem (2008-2009): Program ve Öncelikleri"<sup>5</sup> yayını izlemiştir.

Bu belgelerin ortaya koyduğu uzun vadede çocuk işçiliğinin, kısa ve orta vadede ise çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik politikanın hayata geçirilebilmesinin sadece yasa ile olamayacağı, çocukların çalıştırılmasına neden olan ekonomik ve sosyal koşullarla da mücadele edilmesi gerektiği açıktır.

BM Çocuk Hakları Komitesi Nepal Raporu'nda bu durumu şöyle ifade etmektedir:

*"Çocuklar uzun zamandan beri aileleri için bir gelir kaynağı oluşturmaktadırlar. Ailelerin alternatif gelir kaynakları olmadığı sürece, çocuk işçiliği şu ya da bu biçimde devam edecektir. Dolayısıyla,*

“

### **ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi**

(ILO Kabul Tarihi: 17.06.1999 RG 03.02.2001 - 4623)

Bu Sözleşmenin amaçları bakımından "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" ifadesi

- çocukların alım-satımı ve ticareti, borç çalışlığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;
- çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;
- doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.

”

*örneğin asgari ücretlerin belirlenmesi, yaygın eğitim ve mesleki eğitim imkanları sağlanması; çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısaltılması gibi koruyucu kimi önlemlerin alınması gerekmektedir..." (Nepal İR, paragraf 359-363 ve 366)"<sup>6</sup>*

Bu yaklaşım, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın<sup>7</sup> Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Eylem Pla-

n'nda (2017 – 2023)<sup>8</sup> da prensip olarak kabul edilmiştir.

Özetle, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin uluslararası sözleşmelerin getirdiği sorumluluklardan başlıcaları şunlardır:

- 1 Mevsimlik gezici tarım işlerinde asgari çalışma yaşının 18 olarak belirlenmesi.
- 2 Çocukların çalışmalarını önleyecek politikaların oluşturulması ve uygulanması.

Bu politikalar şunları kapsamalıdır:

- a Asgari ücretin, ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duyulmayacağı biçimde belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması.
- b Yaygın eğitim ve mesleki eğitim imkanlarının sağlanması.
- c Çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi koruyucu önlemlerin alınması.

## 1.2

### Ulusal Yasalara Göre Sorumluluklar

İç hukukun uluslararası sözleşmeler ile uyumu konusu, bu proje kapsamında hazırlanan üç rapordan biri olan *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu*'nda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Raporun bu bölümünde, ulusal mevzuatın mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik sorumlulukları düzenleyen kısıtlı bir kısmı ele alınmıştır.

Türkiye'de yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır. 15-18 yaş arasındaki çocuklar ise eğitimlerine engel olmayacak, sağlık ve güvenliklerinin tam olarak güvence altına alındığı işlerde çalışabilirler.

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklar için bu güvenceler sağlanamadığından, 'en kötü biçimde-

ki çocuk işçiliği' türlerinden biri olarak tanımlanmış ve 2001 yılında ILO'nun 182 No'lu Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından kabulü ile bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Ancak bu, yasa ile düzenlenmemiştir.

4857 sayılı İş Kanunu'na dayanılarak hazırlanmış olan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ve ekleri 14 yaşını doldurduktan sonra çocukların hangi işlerde çalışabileceklerini üç ayrı kategoride ele almaktadır. Buna göre, tarım ve hayvancılık ile ilgili işlerde, 14, 15 ve 16 yaşını doldurmuş olmaya bağlı olarak çalışılabilecek işler değişmektedir (Tablo 1).

İş Kanunu'nda mevsimlik gezici tarımda asgari çalışma yaşının açıkça düzenlenmemiş olması, uygulamada asgari çalışma yaşının idare tarafından belirlenmesine ve yere ve yıla göre değişiklik göstermesine neden olmaktadır.

İş Kanunu ayrıca, asgari çalışma yaşının üzerindeki çocukların çalıştırılacak olması halinde hangi işlerde çalışabilecekleri ve hangi koşullar ile çalışabileceklerini düzenleyerek, idareye asgari çalışma yaşının altındaki çocukların çalıştırılmasını önlemenin yanında, çalışma yaşında olan çocukların çalıştırılması halinde alınması gereken tedbirler ile ilgili de sorumluluklar yüklemiştir.

Buna göre çocukların; Tablo 1'deki işlerde çalışabilmeleri için ayrıca aşağıdaki koşulların da mevcut olması gerekecektir:

- a Çocukların işe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psiko-sosyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınmalıdır.
- b İşin, okula devam eden çocuklara aşağıdaki konularda engel oluşturmaması gerekir:
  - Okula devamları ile okuldaki başarılarına,
  - Meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara,
  - Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına.



**Tablo 1.** Tarım ve Hayvancılık ile İlgili İşlerde Asgari Yaşa İlişkin İç Hukuk Düzenlemeleri

| Çalışma Alanı                                                                                                                                                                                                                                 | Yaş* |    |    |    |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|----|----|----|----|
|                                                                                                                                                                                                                                               | 14   | 15 | 16 | 17 | 18 |
| Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri                                                                                                                       | X    | X  | X  | X  | X  |
| Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri                                                                                                                                                                      | X    | X  | X  | X  | X  |
| Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri                                                                                                                                                                                                             | X    | X  | X  | X  | X  |
| Meyve ve sebze kurutmacılığı ve işlenmesi işleri                                                                                                                                                                                              |      | X  | X  | X  | X  |
| Çay işleme işleri                                                                                                                                                                                                                             |      | X  | X  | X  | X  |
| Çeşitli kuru yemişlerin hazırlanması işleri                                                                                                                                                                                                   |      | X  | X  | X  | X  |
| İlaçlama ve gübreleme hariç çiçek yetiştirme işleri                                                                                                                                                                                           |      | X  | X  | X  | X  |
| Pamuk, keten, yün, ipek ve benzerleriyle bunların döküntülerinin hallaç, tarak ve kolalama tezgahlarından ve boyama ile ilgili işlemlerden bölme ile ayrılmış ve fenni iklim ve aspirasyon tesisatı olan iplikhane ve dokuma hazırlama işleri |      | X  | X  | X  | X  |
| Şeker fabrikalarında üretime hazırlamaya yardımcı işler                                                                                                                                                                                       |      | X  | X  | X  | X  |
| Araçsız olarak 10 kg'dan fazla yük kaldırılmasını gerektirmeyen torbalama, fiçilama, istifleme ve benzeri işler                                                                                                                               |      | X  | X  | X  | X  |
| Kuş ve hayvan tüyü kıllarının temizlenmesi, didikleme, ayrılması ve bunlara benzer işler                                                                                                                                                      |      |    | X  | X  | X  |
| Zahire depolarındaki işler ile un ve çeltik fabrikalarındaki işler                                                                                                                                                                            |      |    | X  | X  | X  |

\* Belirtilen yaş doldurulmuş olmalıdır.

■ Ayrıca bu listede yer alan işlerin, 18 yaşını dolduranların çalışabilecekleri aşağıdaki alanları içermemesi gerekmektedir:

- Tamamlama ve temizleme işleri,<sup>9</sup>
- Alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işleri,
- Parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işler,
- Gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işler,
- Aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işler,

- Sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işler, radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlarla maruz kalınması ihtimali olan işler,
- Fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işler,
- Parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işler,
- Eğitim amaçlı işler hariç iş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmeye imkan sağlamayan işler,
- İşyeri hekimi raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olduğu tespit edilen işler,
- Eğitim, deneyim eksikliği, güvenlik konusunda dikkat eksikliği getirme ihtimali olan işler,

- Para taşıma ve tahsilat işler,
  - 4857 sayılı İş Kanunu'nun 69. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işler.
- d** Son olarak da işverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir.

Bu sınırlamalara tabi olmadan çalışma ancak meslek eğitimi kapsamında mümkündür. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, yukarıda iki başlık altında toplanan sınırlamaları öngörmektedir:

- Yönetmelikteki belirlenmiş yaş ve iş alanlarına ilişkin koşullar,
- İşin sahip olması gereken koşullar ve işverenin alması gereken tedbirler.

16 yaşını doldurmuş ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarından mezun olan genç işçiler; sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla yönetmeliğin eklerinde belirtilen sınırlamalara bağlı kalmaksızın ihtisas ve mesleklerine uygun işlerde çalıştırılabilirler.

Mesleki Eğitim Kanunu'na göre resmi çırak olarak çalışabilmek için 13 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak ve en az ilkokul mezunu olmak şartı aranırken, bu Kanunda 2016 yılında yapılan değişiklik ile yaş koşulu kaldırılmış ve en az ortaokul mezunu olmak şartı getirilmiştir. Bu da 14 yaşının doldurulmuş olması anlamına gelmektedir.

Her ne kadar, bu Kanun hükümlerine göre resmi çıraklık kapsamında çalışmak için 14 yaşını doldurmak yeterli görülmekte ise de bu kural tarım iş kolu için uygulanabilir nitelikte değildir.

Sonuç olarak, ulusal mevzuatta mevsimlik gezici tarımda asgari çalışma yaşı açıkça düzenlenmemiş,

ancak asgari çalışma yaşının üzerindeki çocukların çalıştırılacak olması halinde hangi işlerde çalışabilecekleri ve hangi koşullar ile çalışabileceklerinin düzenlenmiş olduğu söylenebilir. Bu kapsamda da, çalışma yaşamını ve çocukların çalışması ile ilgili temel kuralları düzenleyen İş Kanunu'na göre belirlenmiş iki temel sorumluluk bulunmaktadır:

- 1** Asgari çalışma yaşının altında olan çocukların çalıştırılmasını engellemek.
- 2** Asgari çalışma yaşının üstündeki çocukların çalışmalarının İş Kanunu ve yönetmelikleri ile eğitimin kanunlarına uygun biçimde yapılmasını sağlamak.

## 1.3

### Politika Belgelerinde Belirlenen Sorumluluklar

Bu bölümde, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi ile ilgili çalışmalar için yol gösterici olmak üzere hazırlanan üç politika belgesi esas alınmıştır:

- 1** Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>10</sup>
- 2** Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>11</sup>:
- 3** Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>12</sup>

Bu belgelerden, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)” çocuk işçiliğinin nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

- Yoksulluk
- Eğitim hizmetlerinden yararlanamama/erişeme
- Kırdan kente göç
- Yetişkin aile bireylerinin işsizliği

- Geleneksel bakış açısı
- Mevzuatın eksiklikleri ve etkin uygulanamaması
- İşverenlerin çocuk işçi talebi
- Düzensiz göç

Yukarıda belirtilen üç politika belgesi ile belirlenen stratejiler ve faaliyetler dikkate alındığında, belgelerin üç ana hedefe yöneldiği söylenebilir:

**1) Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğini ortadan kaldırılmaya özgü faaliyetler:**

- Çocukların yaşadıkları yerde veya göç ettikleri yerde eğitime devam etmelerini sağlama (eğitime devamların takibi, gezici okullar, telafi eğitimi)<sup>13</sup>
- Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanağına sahip olabilmelerini sağlama (istihdam politikaları)<sup>14</sup>
- Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde veya göç ettikleri yerlerde işçi haklarından (izin, fazla mesai vb.) yararlanmalarını sağlama ve çocukların istihdam edilmelerini önleme<sup>15</sup>

**2) Çocuk işçiliği ile de mücadele etmeyi sağlayacak kapsayıcı faaliyetler:**

- Mevzuatın gözden geçirilerek düzenlemelerin yapılması<sup>16</sup>
- Yasal düzenlemelerin uygulanması ve uygulanmasını denetlemek için gerekli tedbirlerin alınması<sup>17</sup>
- Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması<sup>18</sup>
- Yeterli kaynak ve personel tahsisi<sup>19</sup>
- Kamuoyunda farkındalık ve talep oluşturulması.<sup>20</sup>

**3) Mevsimlik gezici tarımda çalışan aileler ve çocukları için sunulması gereken hizmetler:**

- Göç yolculuğunun güvenliğini sağlama<sup>21</sup>

- Göç edilen yerlerde ailenin konaklamasına uygun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli yerleşim olanağı bulundurma (konut, geçici konaklama mekanları vb.)<sup>22</sup>
- Çocuklar için gündüz bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri sunma (yaz okulu, kamp, kreş vb.)<sup>23</sup>
- Temel sağlık hizmetlerine erişim olanağı sağlama ve çocuklar için düzenli sağlık takibi hizmeti sunma<sup>24</sup>

## 1.4

### Mevzuat ve Politika Belgelerinde Belirlenen Sorumlulukların Ortak Değerlendirmesi

İncelenen politika belgelerinde mevsimlik gezici tarım işçilerinin iki ayrı yaşam alanını da kapsama çabası bulunduğu görülmektedir:

- 1) Mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan ailelerin ikametgahlarının bulunduğu illerde, yetişkinlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çalışma olanaklarının artırılması, çocukların eğitime devamlarının sağlanması suretiyle ailelerin tarımda çalışmak için göç etmelerinin engellenmesi.
- 2) Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışmak için gittikleri yerlerde; 18 yaşından küçük çocukların istihdam edilmemeleri, eğitim çağındaki çocukların eğitime devam ettirilmeleri için, eğitim çağındaki olmayan çocukların gündüz bakımları için gerekli hizmetlerin sunulması, işçilerin yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi.

Hem yaşanan yerin hem de çalışmak için gidilen yerin kapsanması, uluslararası sözleşmeler ile belirlenen sorumluluklar bakımından doğru ve yerindedir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için izlenecek yol ve stratejiler belirlenirken tespit edilen sebeplerle yeterli bağlantı kurulamadığı da görülmektedir.

Bu nedenle, öncelikle örtüşen alanların ve varsa boşlukların saptanması ve kapsayıcı bir sorumluluklar listesi oluşturulması, daha sonra da her bir sorumluluk için sorumlu kurumun saptanması gerekir. Böylece, hangi kurumdan hangi sorumluluğun yerine getirilmesinin istenebileceği daha net olarak belirlenmiş olacaktır.

### 1.4.1

#### Sorumluluklar Listesi

Kural olarak uluslararası sözleşmeler ve ulusal yasalar asıl sorumluluk belirleyici düzenlemelerdir. Bu bölümde, listeyi sadeleştirebilmek için, doğrudan çocukların çalışmaları ile ilgili olarak sözleşme ve yasa hükümlerinden en genel olanları ele alınmıştır.

Politika belgelerinin, mevzuatın öngördüğü sorumlulukların yerine getirilmesi için hedef, strateji ve faaliyetleri belirlemesi bekleneneğinden, mevzuat ile politika belgelerinin konu ile ilgili strateji veya faaliyetlerini karşılaştırmak, uyum ve kapsayıcılık konusunda genel bir fikir edinmemizi sağlar. Tablo 2 bu amaçla hazırlanmıştır.

Bu karşılaştırmaya bakarak birçok sorumluluğun politika belgelerinde kapsandığını söyleyebiliriz. Ancak, bazı kapsanmayan sorumluluklar olduğu gibi, bazı sorumluluklar bakımından yeterli strateji öngörülmediğini de eklemek gerekir.

Örneğin, çocukların mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmasının en önemli nedenlerinden biri “yoksulluk” olarak belirlenmişken, yoksullukla mücadele konusunda izlenecek yol, politika belgelerinde “alternatif iş olanakları yaratmak” olarak belirlenmiştir. Oysa mevsimlik gezici tarım işçileri, ayın her günü çalıştıklarında ve dört kişilik bir ailedeki iki yetişkin çalıştığında dahi yoksulluk sınırında gelir elde edememektedirler. Alternatif çalışma olanakları önemlidir, bu yönü ile politika belgelerinin ihtiyacı karşılayan bir yanı bulunmaktadır. Ancak asgari ücret ve ailenin sosyo-ekonomik açıdan desteklenmesine ilişkin strateji belirlemeden, yoksullukla mücadele edileme-

yecektir. Politika belgelerindeki en büyük eksiklik bu noktada görülmektedir.

Benzer şekilde, tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine dair de hedef belirlenmiş, ancak bu hedefe yönelik olarak tarım işletmelerinde çalışma ve yaşama koşullarına ilişkin temin edilmesi gereken asgari standartlara ve asgari yaşa ilişkin yasal düzenleme ve bunlara uygunluğun denetlenmesi konuları stratejiler içinde yer almamaktadır.

Hiç kapsamayan bir diğer konu ise asgari çalışma yaşıdır. Bu alanda gerekli yasal eksikliklerin belirlenmesi ve düzenleme yapılması gibi genel bir hedef bulunmakla birlikte, açıkça asgari çalışma yaşının 18'e çıkarılması öngörülmemiştir.

Öte yandan uygulamaya bakıldığında politika belgelerinin yürürlüğe girmesinden sonra ne çocuk işçiliğinde ne de yaşam koşullarında anlamlı bir farklılıktan söz edilememektedir. İncelemeye alınan politika belgelerinden ilki 2010 yılında, diğer ikisi ise 2017 yılında hazırlanmıştır. Bu süre zarfında çocuklar mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmaya devam etmektedirler. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, Türkiye'de 6-17 yaş grubunda toplam 893 bin çocuk ekonomik işlerde çalışmaktadır. Çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin çocuk) ise tarımsal üretimde ekonomik işlerde çalışmaktadır. Hayata Destek Derneği'nin 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma da mevsimlik tarım işçisi ailelerin 5-11 yaş grubundaki çocuklarının yüzde 35'inin, 12-15 yaş grubundakilerin yüzde 78'inin, 16-18 yaş grubundakilerin ise yüzde 85'inin tarlada çalıştığını göstermektedir.<sup>25</sup> Benzer şekilde, Kalkınma Atölyesi'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde fındık hasadı için çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçisi ailelerle 2014 yılında gerçekleştirdiği bir çalışma da, araştırma kapsamındaki 18 yaş altındaki hanehalkı bireylerinin yüzde 72,9'unun (451 çocuktan 329'unun) fındık hasadına katıldığını göstermektedir.<sup>26</sup> Özetle taraf olunan sözleşmeler ve ulusal yasalara ve politika belgelerine rağmen bu sorun devam etmektedir.

**Tablo 2.** Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine İlişkin Politika Belgelerinin Belirlediği Önlemeye Dair Sorumluluklar ile Uluslararası Sözleşmeler ve Ulusal Yasaların Belirlediği Sorumlulukların Karşılaştırması

|                                                                                                                                                                             | Uluslararası Sözleşmelere Göre Temel Sorumluluklar                                |                                                                                  |                                                                                                                                             |                                                         | İş Kanunu'na Göre Temel Sorumluluklar                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                                                                             | 1) Mevsimlik gezici tarım işlerinde asgari çalışma yaşının 18 olarak belirlenmesi | 2) Çocukların çalışmalarını önleyecek politikaların oluşturulması ve uygulanması | Asgari ücretin, ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duymayacağı biçimde belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması | Yaygın eğitim ve mesleki eğitim imkanlarının sağlanması | Çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi koruyucu önlemlerin alınması | 1) Asgari çalışma yaşının altında olan çocukların çalıştırılmasını engellemek<br>2) Asgari çalışma yaşının üstündeki çocukların çalışmalarının İş Kanunu ve yönetmelikleri ile eğitim kanunlarına uygun biçimde yapılmasını sağlamak |
| Politika Belgelerine Göre Temel Sorumluluklar                                                                                                                               |                                                                                   |                                                                                  |                                                                                                                                             | X                                                       |                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Çocukların yaşadıkları yerde veya göç ettikleri yerde eğitime devam etmelerini sağlama                                                                                      |                                                                                   |                                                                                  | X                                                                                                                                           |                                                         |                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanağına sahip olabilmelerinin sağlama                                                                                               |                                                                                   | X                                                                                |                                                                                                                                             |                                                         |                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde veya göç ettikleri yerlerde işçi haklarından (izin, fazla mesai vb.) yararlanmalarını sağlama ve çocukların istihdam edilmelerini önleme |                                                                                   |                                                                                  |                                                                                                                                             |                                                         |                                                                                                                                                               | X                                                                                                                                                                                                                                    |
| Mevzuatın gözden geçirilerek düzenlemelerin yapılması                                                                                                                       |                                                                                   |                                                                                  |                                                                                                                                             |                                                         | X                                                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                      |
| Yasal düzenlemelerin uygulanması ve uygulanmasını denetlemek için gerekli tedbirlerin alınması                                                                              |                                                                                   |                                                                                  |                                                                                                                                             |                                                         |                                                                                                                                                               | X                                                                                                                                                                                                                                    |
| Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması                                                                                             | X                                                                                 | X                                                                                | X                                                                                                                                           | X                                                       | X                                                                                                                                                             | X                                                                                                                                                                                                                                    |
| Yeterli kaynak ve personel tahsisi                                                                                                                                          | X                                                                                 | X                                                                                | X                                                                                                                                           | X                                                       | X                                                                                                                                                             | X                                                                                                                                                                                                                                    |
| Kamuyunda farkındalık ve talep oluşturulması                                                                                                                                | X                                                                                 | X                                                                                | X                                                                                                                                           | X                                                       | X                                                                                                                                                             | X                                                                                                                                                                                                                                    |

Bu nedenle tam bu noktada, iki sorunun yanıtlanması ihtiyacı doğmaktadır:

- 1) Politika belgeleri mi sorunu çözmeye yeterli ve elverişli değil?
- 2) Belirlenen sorumlulukları yerine getirecek kurum mu yok ya da mevcut kurumlar mı yetersiz?

Sözleşmeler, yasalar ve politika belgelerinden yararlanarak, mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların çalıştırılmasının önlenmesi için sorumlulukları sınırlandırarak aşağıdaki gibi bir liste ortaya çıkar:

#### 1) Yoksullukla mücadele

- Asgari ücretin, ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duymayacağı biçimde belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması.
- Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanağına sahip olabilmelerinin sağlanması.

#### 2) Çocukların yaygın eğitim ve mesleki eğitim imkanlarının sağlanması ve çocukların yaşadıkları yerde veya göç ettikleri yerde eğitime devam etmelerini sağlama

#### 3) Mevzuatın gözden geçirilerek düzenlemelerin yapılması

- Mevsimlik gezici tarım işlerinde asgari çalışma yaşının 18 olarak belirlenmesi.
- Çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi koruyucu önlemlerin alınması.

#### 4) Yasal düzenlemelerin uygulanması ve uygulanmasını denetlemek için gerekli tedbirlerin alınması

- Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde veya göç ettikleri yerlerde işçi haklarından (kayıtlı çalışma, izin, fazla mesai vb.) yararlanmalarını sağlama.
- Asgari çalışma yaşının altında olan çocukların çalıştırılmasını engelleme.

#### 5) Planlama, izleme, eşgüdüm ve katılım sağlama

- Veri toplama ve araştırma sistemi kurulması.
- Bütçe ve personel ihtiyacını dikkate alan planlama yapılması.
- Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması.
- Kamuoyunda farkındalığı arttırma ve toplumsal katılımı sağlama.

#### 6) Mevsimlik gezici tarımda çalışan aileler ve çocukları için gerekli hizmetlerin sunulması

- Göç yolculuğunun güvenliğini sağlama.
- Göç edilen yerlerde ailenin konaklamasına uygun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli yerleşim olanağı bulundurma (konut, geçici konaklama mekanları vb.).
- Çocuklar için gündüz bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri sunma (yaz okulu, kamp, kreş vb.).
- Sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması.

### 1.4.2

#### Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

ÇSGB'nın "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)"<sup>27</sup> ile belirlenen çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefi, bütün kamu kurumlarının görevidir. Çok kurumun görevli olduğu yerde, görev ve sorumluluklarının şahsileştirilmemesi, zaman zaman sorumluların sorumluluklarını fark edememesine, genellikle de dışardan takip etmesi gereken toplumun takip edememesine veya talep edememesine neden olmaktadır.

Her bir sorumluluğun kapsamının ve sorumlusunun tam olarak belirlenmesi, amaca ulaşmaya katkı sağlayacaktır. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan bu raporun hazırlandığı dönemde Türkiye'de büyük bir yapısal yönetim değişikliği gerçekleştiği için, sorumlular 10 Temmuz 2018 öncesi ve sonrası şeklinde ayrı ayrı gösterilmeye ve böylece değişimin de bir ölçüde görülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.



10 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi<sup>28</sup> ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne ilişkin yapısal değişiklikler düzenlenmeye başlanmıştır. Raporun tamamlandığı 04 Ağustos 2018 tarihine kadar 15 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayınlanmış bulunmaktadır. Raporu ilgilendiren değişiklikler bakanlık teşkilatları ile görev ve yetkilerine ilişkin düzenlemelerdir.

Devlette devamlılık esası gereği, bakanlıkların bu alandaki sorumluluklarının belirlenmesinde kendilerinin 2018 öncesi kabul ettikleri belgelerden yararlanılmaya devam edilmiş, değişikliği getirdiği yenilikler de yeri geldikçe belirtilmiştir.

Genel olarak bu değişikliklerin kurumsal kapasite değerlendirmesine yansıyan en önemli farklılık, bütün sorumlulukların yeni sistemde tek elde toplanması sebebiyle, Cumhurbaşkanlığı makamının da analiz kapsamına alınması olmuştur.

### **Yoksullukla Mücadele**

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin en önemli nedenidir.<sup>29</sup> Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olan mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan çocuklar bakımından yoksulluk hem neden hem de sonuçtur. Yoksulluk, mevsimlik gezici tarım işçiliğine, mevsimlik gezici tarım işçiliği de yoksulluğa ve yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Ulusal Program'da<sup>30</sup> da yer aldığı üzere öncelikle mücadele edilmesi gereken sorun yoksulluktur.

Yoksulluğun çözümünün kısa vadeli olmaması, bunun çocuk işçiliği ile mücadelede bir politika olarak benimsenmesi bakımından tartışılmaktadır. ILO 182 No.lu Sözleşmesi'nin gerekçesinde çocuk işçiliği ile mücadelede yoksullukla mücadelede önemi vurgulanır: "Çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığını ve uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye ve özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime imkan tanıyan sürekli ekonomik büyümede yattığını kabul ederek..."<sup>31</sup> Bu yaklaşıma, yok-

sulluk ortadan kaldırılmadan çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmayacağına dair bir mit yarattığı gerekçesi ile karşı çıkmaktadır.<sup>32</sup> Bu yorumu bir engel değil bir uyarı olarak görmek gerekir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini önlemeye yönelik politikalar belirlenirken, bütün beklentilerin yoksulluğun sona erdirilmesine bağlanmamalı, aynı zamanda halihazırda çalışmak zorunda kalan çocuğun korunmasını sağlayacak politikalar da benimsenmelidir. Aksi takdirde, bu tür işlerin yoksulluğu kalıcı hale getirme potansiyeli göz ardı edilmiş olacaktır.<sup>33</sup>

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nda<sup>34</sup> da 'yoksulluk' çocuk işçiliğinin bir nedeni olarak ele alınmakta, ancak yoksulluğun neyin sonucu olduğuna değinilmemektedir. Bunun sonucu olarak da, yoksullukla mücadele kapsamında belirlenen faaliyetler; sonuçla mücadeleye yönelik nedenle ilişkilendirilmediği için de sorunun çözümünde etkili olması bazı zor yöntemlere dayandırılmaktadır.

Bu programda yoksullukla mücadele hedefi şöyle açıklanmaktadır:

*"Yoksulluk, çocuk işçiliğinin en önemli nedeni olmaya devam etmektedir. Bu nedenle de çocuk işçiliğini önlemek amacıyla öncelikle ele alınması gereken ekonomik ve sosyal bir sorundur. Özellikle ailelerin, ekonomik açıdan güçlendirilmesi çocuk işçiliğini önlemede son derece önemli bir unsurdur. Bu nedenle daha çok aile bireyinin istihdam edilmesine olanak sağlayacak projelerin uygulamaya konulması ve çocuklarının çalışması riski bulunan ailelere gelir yaratıcı, yoksulluğu azaltıcı etkinliklerde ve finansman kaynaklarına ulaşmada öncelik tanınması gerekmektedir. Yoksulluğu gidermeye yönelik olarak belirlenen stratejiler ve yürütülecek faaliyetler ekte yer alan eylem planı içinde belirtilmiştir."*<sup>35</sup>

Belirlenmiş politikaların en eksik yönü, ücret ile yoksulluklar arasındaki sebep sonuç ilişkisi üzerinde hiç durmaması ve bu alanda bir iyileştirme öngörmemiş olmasıdır. Bu konu aslında, politika belgelerinin



### **Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Ulusal Programı'nda Yoksulluğu Gidermeye Yönelik Faaliyetler**

Bu yoksulluğun giderilmesi için ulusal programın belirlediği faaliyetler şunlardan oluşmaktadır:

1. Çocuk işçilerin ailelerinin temel hizmetlere erişimi ile gelir ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik önlemler alınması

(1.1) Mevsimlik tarım göçü veren illerde tarım ve tarım dışı alanlarda istihdam olanaklarının artırılması, gelir alanlarının yaratılması, emek yoğun üretime dayalı işletmelerin desteklenmesi

(1.2) Eğitim politikalarında çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında yoksul ailelere yönelik eğitime katılımı artırıcı destek ve teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi

(1.3) Bölgesel düzeydeki eylem planlarında çocuk işçiliğinin dikkate alınmasının sağlanması ve mevcut destek programlarında çocuk işçiliğine öncelik verilmesi

(1.4) Mevsimlik tarım işçilerinin gittikleri/ göç ettikleri yerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi (kanalizasyon, içme suyu, elektrik vb.)

2. Tek ebeveynli aileler başta olmak üzere tüm özel politika gerektiren gruplara (çalışan çocuklar, kent yoksulları, kadınlar, göçerler, engelliler, göçmen çocukları vb.) ve çocuğu çalışmak zorunda olan veya çalışma riski bulunan ailelere gelir yaratıcı, yoksulluğu azaltıcı etkinliklerde ve finansman kaynaklarına ulaşmada öncelik tanınması

(2.1) Küçük ve orta ölçekli bir girişim çerçevesinde kendi işini kurarak çocuğunu çalışma hayatından çekme kararında olan ailelere gerekli danışmanlık hizmetinin öncelikli olarak sağlanması, krediye ve pazarlama hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılması

(3.2) Kırsal kesimde yaşayan nüfusun çalışma verimliliğini artıracak ve tarımsal üretim işleme ve değerlendirmeye ilişkin mesleki yönlendirme programlarına ve projelere ağırlık verilmesi

(3.3) Çalışan çocukların ailelerine mesleki eğitim programlarına erişim ve iş bulmada öncelik verilmesi.

(3.4) Mevsimlik tarım işçilerinin mesleki becerilerinin geliştirilmesine yönelik program olanaklarının yaygınlaştırılması



yanında TBMM Araştırma Komisyonu'nun da gündemine gelmiş ve incelenmiştir. Dolayısıyla aslında her düzeyde herkesin sorunun farkında olduğunu ve çözüme dair bazı önerileri bulunduğunu söylemek mümkündür.

Buna rağmen politika belgelerinde, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışanların, yani bir iş bulmuş olanların neden yoksul olduğu sorusu sorulmadan ve yaşadıkları illerde yeni istihdam alanlarının nasıl yaratabileceği öngörülmeden, 'mevsimlik gezici tarım işçisi' olmamaları için illerinde çalışmalarını sağlayacak is-

tihdam alanları yaratmak suretiyle sorunun çözülebileceği düşünülmektedir.

Bu aşamada önemli ve öncelikli mesele, çalışan kişinin insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesi ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli asgari geliri yasanın öngördüğü süre ile çalışması halinde dahi elde edememesidir. Asgari ücret ve aileye sunulacak diğer destekler, alternatif çalışma alanlarını oluşturulması ile birlikte, yoksullukla mücadele stratejileri içerisinde yer almalıdır.



## **TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu Ücret ve Çalışma İlişkileri Sorunları ve Çözüm Önerileri\***

### **Ücret ve Çalışma İlişkileri Sorunları**

1. Mevsimlik tarım işçileriyle işverenler arasında olması gereken bağımlılık ilişkisi, işçiler ile aracılar arasında kurulmuştur.
2. Mevsimlik tarım işçileri iklim ve hastalık gibi nedenlerle çalışmadığı zamanlarda ücret alamamaktadır. Günlük gelirleri dikkate alındığında bir kısmının aylık gelirleri asgari ücretin altındadır. Hafta tatili kullanımına hiçbir şekilde rastlanmamaktadır.
3. Mevsimlik tarım işçileri göç ettikleri yerde işsiz kalabilmektedir.
4. Mevsimlik tarım işçileri bazen ücretlerini alamamaktadır.
5. Mevsimlik tarım işçileri örgütlenme sorunları yaşamaktadır.

### **Ücret ve çalışma ilişkileri sorunlarına yönelik çözüm önerileri**

1. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nin uygulanması sağlanmalıdır. Zira yönetmeliğe göre, işçilerin ücretleri ve çalışma şartları sözleşmeyle belirlenmelidir.
2. Göç ettikleri yerleşim birimlerinde işsizliği önlemek için, İl/İlçe Mevsimlik Tarım İşçilerini İzleme Kurulu tarafından, ürün desenine göre gerekli tarım işçisi sayısının hesaplanması ve İŞKUR tarafından mevsimlik tarım işçilerine ilan edilmesi sağlanmalıdır.
3. Mevsimlik gezici tarım işçilerine ödenecek ücretin (günlük, haftalık ve aylık olarak) asgari ücret ve piyasa koşulları dikkate alınarak belirlenmesi yetkisi İl İzleme Kurulları'na verilmeli ve ücretlerini alamadıkları durumda uyuşmazlıkların çözümü için İl İzleme Kurulu görevli olmalıdır.

\* TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu sf. 169 <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2018)



Bu kapsamda uluslararası sözleşmeler ve politika belgelerinde yoksullukla mücadele konusunda çocuk ve insan hakları prensiplerinden hareketle iki temel strateji önerilmektedir:

- 1 **Asgari ücretin, ailenin çocuk emeğine ihtiyaç duyulmayacağı biçimde belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynakları ve destekler sunulması**

Araştırmalar mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışanların günlük ihtiyacını karşılayacak yeterli gelire sahip

olmadığını göstermektedir. Örneğin, Adana'da yapılan bir araştırmada şu tespit yapılmıştır:

*"Araştırma çalışmasına katılanlara hanelerinin geçim durumunun nasıl olduğunu sorduğumuzda yüzde 50'lik bir kesim "yemek ve kira gibi temel ihtiyaçları" için bile yeterli parası olmadığını söylemiştir. Yüzde 50'ye yakın kesim ise ancak idare edebilecek kadar paraları olduğunu belirtmiştir. Ancak niteliksel araştırmanın bulgularına göre bu idare edebilme düzeyinin en temel ihtiyaçları bile karşılamanın gerisinde kaldığını*

*belirtmek gerekir. Yine mevsimlik tarım işçisi ailelerin yarısının bir kuruma ya da kişiye borcu bulunmaktadır. Borçlar daha çok tanıdık/akrabadan alınan, faizsiz borçlardır. Borcu olanların yüzde 11'i "elci"ye, yüzde 10'u da bankaya borçları olduğunu belirtmiştir.”<sup>36</sup>*

Bu durum, ailelerin mevsimlik gezici tarım işlerinde başlıca çalışma nedenidir. Aynı zamanda sonucudur da. TÜİK'in verileri de bu iki yönlü ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2016 yılındaki *yoksulluk oranı* yüzde 21,2'dir. Finansal sıkıntıda olma durumunu ifade eden *maddi yoksunluk* oranı ise yüzde 32,9'dur.<sup>37</sup>

Mevsimlik gezici tarım işçileri ayda 30 gün, günde 8 ila 14 saat çalışmalarına rağmen günlük ihtiyaçlarını karşılamalarına yetecek yeterli geliri elde edememektedirler.

Yapılan bir araştırmada, özel sektörde tam süreli (tipik) çalışan ile tam süreli olmayan atipik çalışanların sektör ve cinsiyete göre karşılaştırması yapıldığında tarımda yevmiyeli çalışan erkeklerin;

- yüzde 63,1'inin asgari ücretin yarısından az,
- yüzde 31,5'inin asgari ücretin yarısı ile asgari ücret arasında,
- yüzde 5,4'ünün ise asgari ücret ile asgari ücretin iki katı arasında ücret kazandığı,
- son dilim olan asgari ücretin iki katından fazla diliminde ise hiç çalışan olmadığı tespit edilmiştir.

Tarımda yevmiyeli çalışan kadınların ise;

- yüzde 91,9'unun asgari ücretin yarısından az,
- yüzde 8,1'inin asgari ücretin yarısı ile asgari ücret arasında gelir elde ettiği,
- sonraki iki basamakta (asgari ücret ile asgari ücretin iki katı arasında ve asgari ücretin iki katından fazla) ise hiç çalışan bulunmadığı görülmektedir.

Tarımda kendi hesabına çalışan erkeklerin yüzde 55,1'i, kadınların ise yüzde 91,4'ü asgari ücretin altında gelir elde etmektedir.<sup>38</sup>

TÜİK verileri de, asgari ücretin altında gelir elde etme durumunu doğrulamaktadır. 2017 yılında en düşük yevmiyenin kadınlar için 36 TL, erkekler içinse 46 TL ile Hatay'da gerçekleştiği tespit edilmiştir.<sup>39</sup> 30 gün hiç aralıksız çalışması halinde kadınlar aylık 918 TL, erkekler ise 1.218 TL kazanabilecektir. 2017 yılında net asgari ücret 1.404 TL'dir. Bu durumda Hatay'da en düşük yevmiye ile çalışanlar, bir ayın bütün günleri çalışsalar bile kazançlar net asgari ücrete yaklaşamamaktadır.

2017 yılı Ağustos ayı için Türk-İş Konfederasyonu'nun belirlediği *açlık sınırı* dört kişilik bir aile için 1.505 TL (1 ABD doları = 3,5 TL, 430 ABD doları), *yoksulluk sınırı* ise 4.901 TL'dir (1.400 ABD doları).<sup>40</sup>

TÜİK verilerine göre 2017 yılında mevsimlik tarımsal işlerde çalışan kadınlar için en yüksek ücret 79 TL ile Ordu ilinde kaydedilmiştir. Bu en yüksek ücret ile işçinin 30 gün çalışması halinde eline net 2.370 TL geçebilecektir. Erkeklerde ise en yüksek ücret 104 TL ile Ardahan'da kaydedilmiştir. Erkek işçiler de ayda 30 gün çalışması halinde 3.120 TL kazanabilecektir.<sup>41</sup> Ancak bazı illerde veya ürünlerde bu rakamların bu şekilde işçiye ödenmediği dikkate alınmalıdır.

Bu veriler göstermektedir ki, yoksulluk mevsimlik gezici tarım işçiliğinde ana sorun alanlarından biridir. Üstelik bu sorun ailede yetişkinlerin tam gün ve bütün ay çalışması ile de aşılamamaktadır.

Bu rakamlar, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan bir yetişkin için her gün iş bulma ihtiyacının, yaşamını sürdürmek için bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu durumda çalışan bir kişinin aynı zamanda iş araması mümkün olmadığından, genellikle tarımda iş aracılığıyla üstlenen tarım aracılılarıyla çalışması zorunluluk haline gelmektedir. Yukarıda sözü edilen gelirler, ailelerin yaşamı sürdürebilmek için gelecekte çalışacağı günlerin ücretlerini kullanmayı, dolayısıyla tarım aracısına borçlanmayı da çoğu zaman zorunlu hale getirmektedir. Zorla çalıştırma kriterlerinden biri sayılan avans vererek çalıştırma, tarım aracılığı uygulamaları da bu koşullardan doğmaktadır.

Bu şekli ile tarımda çalışanlar, özellikle de mevsimlik gezici tarım işçileri, ücretli çalışanlar arasında en zor ve ağır koşullarda çalışan işçi grubunu oluşturmaktadır.

Vatandaşın ve ülkesinde çalışanların temel haklarını ve dolayısıyla emeğinin karşılığını adil bir biçimde almasını güvence altına almak öncelikle devletin sorumluluğudur. Ancak ekonomide küreselleşme nedeniyle işçi ücretleri ve adil çalışma koşullarını güvence altına alma sorumluluğunun sadece üretimin yapıldığı yer devletin sorumluluğu olarak da görülmemesi gerekir. Sermayenin, üretimi ucuza mal edebildikleri ülkelerde üretime yönelmesinin temel nedeni, emek maliyetinin düşüklüğüdür.<sup>42</sup>

Çalışan kişilerin yoksulluğundan söz ettiğimizi bir kez daha hatırlatarak, üretim süreçlerinde oluşan artık değeri ülke içerisinde veya dışında elinde toplayan, dolayısıyla ticari kârın<sup>43</sup> sahibi olan gerçek ya da tüzel kişilerin sorumluluklarını görmeden de bu sorunun çözülemeyeceğini tespit etmek gerekir. Tedarik zincirinin adil üretim ve ücret politikası izleyip izlemediğinin kontrol edilmesi, bahçeye veya tarlaya çocuk götürülmemesi için yaz okulu açmaktan daha öncelikli bir yükümlülüktür. Zira, mevcut ücret politikası sürdürüldüğünde, çocuğun bahçede veya tarlada olmaması, daha iyi beslenmesini veya eğitime erişmesini güvence altına almamakta, tam tersine temel ihtiyaçlarının karşılanması bakımından daha büyük bir yoksunluk yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenle devletlerin, firmaların, ürün akreditasyon ve sertifika kuruluşlarının, yerel ve yabancı meslek örgütlerinin, sivil toplum kuruluşlarının, tüketici örgütlerinin izlemesi gereken gösterge ve kriterlerin başında ücret politikası gelmelidir. Bunu içermeyen bir izleme faaliyetinin adil üretim koşullarını izlediğini iddia etmek pek mümkün olamaz.

Bir ülkenin ekonomisindeki büyümenin her zaman herkes için refahı güvence altına almadığı kalkınma konusunu ele alan uluslararası hukukun en önemli tespitlerindenidir. Öte yandan, küreselleşmenin tedarik zincirini çok uluslu hale getirdiği bir dünyada üretim koşullarından sorumluluğun ulusal sınırlar ile belirleyerek de adil üretim güvencesi verilemez.

Zira, “ekonomik büyüme, artmış eşitsizlikler veya farklılıklar ve ekonomik gücün artan şekilde belli gruplarda yoğunlaşması ile gerçekleşiyorsa ve insan hakları standartlarına saygılı şekilde sosyal kalkınma, eğitim, sağlık, cinsiyet dengesi ve çevre koruma ölçütlerinde hiçbir iyileşme yoksa ve en önemlisi bu tür bir büyüme medeni ve siyasal hakların ihlali ile gerçekleşiyorsa, bu tür bir büyüme kalkınma hakkını yerine getirmez.”<sup>44</sup> Bu durumda, “ekonomik gücün artan bir şekilde belli gruplarda yoğunlaşması” artık ulusal sınırları aşan bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu nedenle de devletlerin, ülkelerinde uyguladıkları standartlar nedeniyle üretimlerini üçüncü dünya ülkelerine kaydıran şirketlerinin, bu ülkelerdeki tedarik zincirleri için de benzer standartları aramaları gerekir.

Tüm bu süreçlerde Birleşmiş Milletler’in de sorumluluğu bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu gibi organları aracılığı ile bu ilişkiler ağındaki sorumlulukları tarif etmeli ve devletleri sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik etmelidir.

Asgari ücretin yeniden düzenlenmesinin yanında, ailelerin çocuklarına yeterli yaşam standardı sağlama yükümlülüklerini yerine getirmek üzere devlet tarafından desteklenmeleri de çocukların temel haklarından biridir. BM ÇHS, burada belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için devletleri, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada anne, baba ve yasal vasilelere durumlarına uygun yardım yapması esasını benimsemiştir (md.18/2 ve 27/2).

BM Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), bu ihtiyacı ve verilebilecek destekleri bir yorumunda şöyle özetlemektedir:

“Ana-babalar, bir yandan çalışıp diğer yandan aile sorumluluklarını yerine getirirlerken, üçüncü taraflara eskisinden çok daha fazla muhtaç durumdadırlar. Bu durum, aileleri etkileyen politikaların ve programların aile biçimlerinde halen görülen çeşitliliği gözletmediği ya da kadınların ve çocukların gereksinimlerine duyarlı olmadığı yerlerde özellikle geçerlidir. Hükümetler, işve-

renlerle işbirliği yaparak, özellikle küçük çocuklu ve tek ebeveynli aileler söz konusu olduğunda, çalışma yaşamına katılımı ana-baba sorumluluklarının yerine getirilmesi arasında bir uyum sağlanması için gerekli kolaylıkları sağlamalıdır. Sağlık sigortası, sosyal güvenlik, gündüz bakım merkezleri, işyerlerinde annelerin bebeklerini emzirebilecekleri yerler ayrılması, ana okulları, yarım zamanlı işler, ücretli annelik izni, esnek çalışma saatleri, üreme ve çocuk sağlığı hizmetleri, bu tür yardım ve kolaylıklar arasındadır.” (A/KONF/171/13, s. 32)<sup>45</sup>

BM ÇHS aynı zamanda devletlere, anne-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alma ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulama yükümlülüğü vermektedir. Komite bu yükümlülüğü açıklarken aileye sağlanacak yardımların; maddi yardım, konut, gündüz bakım, ev işlerinde yardım, donanım sağlanması, psikolojik destek gibi çok çeşitli olması gerektiğini belirtmektedir.<sup>46</sup>

Çocuklar için yeterli yaşam standardını sağlama görevi devlete, bunun sorumluluğun yerine getirilmesini izleme görevi de BM Çocuk Hakları Komitesi'ne aittir.

Asgari ücretin belirlenmesi ve aileye alternatif gelir kaynağı ve destek sunulmasının bir çocuk hakkı ve çocuk işçiliğini önleme hedefine yönelik en önemli stratejilerden biri olduğu tespit edildikten sonra bu stratejinin eylem planını oluşturmak gerekmektedir. Tablo 3, bu amaçla hazırlanmış bir sorumluluklar listesi içermektedir.

## 2 Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanağına sahip olabilmelerinin sağlanması

Çocuk işçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nın mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik yoksulluğun önlenmesi stratejisinin

faaliyetlerinden biri “mevsimlik tarım göçü veren illerde tarım ve tarım dışı alanlarda istihdam olanaklarının artırılması, gelir alanlarının yaratılması, emek yoğun üretime dayalı işletmelerin desteklenmesi”-dir.<sup>47</sup>

TÜİK İşgücü İstatistikleri'ne göre, Mart 2018'de Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 432 bin kişi azalarak yüzde 10,1'e düşmüş ise de 3 milyon 210 bin kişinin işsiz olduğu söylenmektedir. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı ise 3,7 puanlık azalışa rağmen yüzde 17,7 olarak tespit edilmiştir. OECD'nin “Bir Bakışta Eğitim 2017 Raporu”na göre ise Türkiye'de 18-24 yaş grubundaki gençlerin yüzde 33'ü herhangi bir mesleki ve örgün eğitime devam etmediği gibi bir işte de çalışmamaktadır.<sup>48</sup>

Bu nedenle yeni istihdam alanları oluşturulması önemli bir stratejidir. Ancak bu strateji belirlenirken, ülkenin tarım politikasının ve tarım üretiminin gerektirdiği emeğin nereden ve nasıl sağlanacağına dair bir öngöründe bulunulmamaktadır. Bu faaliyetin KOSGEB tarafından, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı (yeni adı Tarım ve Orman Bakanlığı) işbirliğinde yapılması öngörülmüştür.

Öte yandan bu faaliyetle ilgili olarak, hangi alanda ne tür yatırımlar ile iş olanaklarının artırılacağı veya mevcut iş olanakları ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin buluşturulacağı ise belirlenmemiştir. Öngörülen faaliyetin gerektirdiği insan ve para kaynağına ilişkin de bir tespit bulunmamaktadır.

Türkiye'nin işsizlikle mücadele konusunu ilgilendiren güncel bir politika belgesi daha bulunmaktadır: “ÇSGB – Ulusal İstihdam Stratejisi (2014 – 2023)”<sup>49</sup>. Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi'nde, yetişkin istihdamına ilişkin politikalar ile çocuk işçiliğinin önlenmesi arasındaki ilişki şöyle açıklanmaktadır:

“Dünya genelinde çocuk işçiliği yıllar itibarıyla düşüş göstermesine rağmen, ülkemizde iki anket arasında çocuk istihdam oranında düşüş olma-



**Tablo 3.** Asgari Ücretin Belirlenmesi ve Aileye Alternatif Gelir Kaynakları ve Destekler Sunulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                   | SORUMLULAR                                                                |                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                 | 10 Temmuz 2018'den önce                                                   | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                     |
| Asgari ücretin kriterlerini yeniden düzenlemek (Anayasa değişikliği)            | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                              | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                 |
|                                                                                 | Siyasi partiler                                                           | Siyasi partiler                                                              |
| İnsan onuruna yaraşır bir asgari ücret belirlemek                               | Başbakanlık                                                               | Cumhurbaşkanlığı, Ekonomi Politikaları Kurulu - Strateji ve Bütçe Başkanlığı |
|                                                                                 | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                      | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                  |
|                                                                                 | Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Konsey                             |                                                                              |
|                                                                                 | Asgari Ücret Tespit Komisyonu                                             | Asgari Ücret Tespit Komisyonu                                                |
| Asgari ücret ödenmesini sağlamak                                                | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                      | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                  |
|                                                                                 | Valilik                                                                   | Valilik                                                                      |
|                                                                                 | Üretici – Tüccar – Marka                                                  | Üretici – Tüccar – Marka                                                     |
| İşçi ücretleri ve diğer sosyal hakların ödenmesi konusunda çiftçiye desteklemek | Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Para, Kredi ve Koordinasyon Kurulu | Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kalkınma ajansları Ziraat Bankası                |
|                                                                                 | Ziraat bankası ve tarım kredisi veren bankalar                            | Tarım kredisi veren bankalar                                                 |
| Ailenin yeterli yaşam standardına sahip olması için desteklenmesi               | Başbakanlık                                                               | Cumhurbaşkanlığı, Ekonomi Politikaları Kurulu                                |
|                                                                                 | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                      | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                  |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi               | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                              |                                                                              |
|                                                                                 | Devlet Denetleme Kurulu                                                   | Devlet Denetleme Kurulu                                                      |
|                                                                                 | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                   |                                                                              |
|                                                                                 | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                           |                                                                              |
|                                                                                 | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                      | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                  |
|                                                                                 | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu                   | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu*                     |
|                                                                                 | Sendikalar                                                                |                                                                              |
|                                                                                 | Barolar                                                                   |                                                                              |
| Yargısal Denetim                                                                | Adalet Bakanlığı                                                          | Adalet Bakanlığı                                                             |
|                                                                                 | Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi                                            |                                                                              |
| Haklara uygunluğunu izleme ve uluslararası alanda destekleme                    | Avrupa Sosyal Hakları Komitesi                                            |                                                                              |
|                                                                                 | BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu                                      |                                                                              |
|                                                                                 | Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu                       |                                                                              |
|                                                                                 | BM Çocuk Hakları Komitesi                                                 |                                                                              |
|                                                                                 | Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO (Ekonomik ve Sosyal Konsey)             |                                                                              |

\* Yeniden yapılanmada varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

*ması çocuk işçiliği konusunda daha ayrıntılı araştırmaların ve politikaların oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle çalışmak zorunda bırakılan çocukların ailelerinin istihdama erişimini arttırmak önemli bir sosyal politika konusudur.”<sup>50</sup>*

Bu tespiti yapmakla birlikte, çalışan ya da “çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde” çalışan çocukların aileleri özel politika gerektiren gruplar<sup>51</sup> içerisinde yer almamıştır. Ulusal İstihdam Strateji Belgesi’nde tarım sektöründe istihdam ile ilgili belirlenen hedefler şunlardır:

- 1 Gezici ve geçici tarım işlerinde çocuk işçiliği tamamen ortadan kaldırılacaktır.
- 2 Tarım sektöründe kayıt dışı istihdam düzeyi 2012 yılındaki yüzde 83,6’dan 2023 yılında yüzde 50 seviyesine indirilecektir.

Buna ulaşmak için tarım sektöründe kayıtlı istihdamın geliştirilmesi, dezavantajlı grupların çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi, eğitim ve yayım hizmetlerinin etkinleştirilmesi, tarıma dayalı imalat sanayinin geliştirilerek katma değer artışı sağlanması, kırsal nüfusun yerinde istihdam edilmesi ve tarımdaki işgücünün eğitim ve nitelik düzeyinin yükseltilmesi gibi hedefler belirlenmiştir.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) tarafından hazırlanan “İşsizlikle Mücadele; Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneriler”<sup>52</sup> başlıklı raporda da; ücret sübvansiyonları, işsizlik sigortası, esnek çalışmanın teşviki, aktif iş gücü programları, çalışma mevzuatı reformu gibi yöntemler önermektedir.

Bu politikalar, ülkenin diğer ekonomik ve sosyal politikalarına tamamen bağlıdır. Örneğin, kırsal nüfusun bulunduğu yerde tutulmasını sağlayacak istihdam imkanlarının artırılması halinde özellikle bitkisel üretimde hasat zamanı ihtiyaç duyulan hareketli emeğin hangi insan kaynağı ile sürdürüleceğini de öngörmek gerekmektedir. Türkiye’nin tarım politikalarına bakıldığında; bu alanın işgücü ihtiyacını tespit etmek ve iş-

gücünü kayıt altına alarak, eğitilmiş hale getirerek, çalışma ve yaşama alanlarında standartlara uygunluğu sağlayarak, gelir dağılımında adil ve dengeli olmayı güvence altına alarak, tarımı bir istihdam alanı olarak korumak gerektiği anlaşılmaktadır. Günümüzde bu hedeflerin tutarlılığını değerlendirebilecek herhangi bir veri ve yaklaşım bulunmamaktadır.

İşsizlikle mücadelenin eğitimden yatırıma birçok konuyu ilgilendiren hedefleri, eski Kalkınma Bakanlığı, yeni Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın aşağıdaki alanları kapsayan bir planlama yapmasına ihtiyaç göstermektedir:

- Eğitimde kalitenin yükseltilmesi ve istihdam politikaları ile uyumlu planlama yapılması,
- İstihdam alanında yaratıcı yatırımlar yapılması,
- İşsizlik halleri için sosyal ve ekonomik destekler ile gelir ve hayat standardını koruma güvencesi sağlanması.

Özetle, işsizliği ortadan kaldırmaya ve çocuk emeği arz ve talebini engellemeye yönelik politikaların eğitim, tarım, sanayi, dış ticaret vb. alanlardaki politikalarla birlikte düşünülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı zamanda çocuk işçiliğini önlerken çocuk refahını güvence altına almak da gerekmektedir. Bu nedenle bütüncül politikalara ve bunların hayata geçirilebilmesi için gerçekçi ve bütün sorumlu tarafları birlikte ele alan eylem planlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu da veri toplama ve politika üretme konusunda sorumlu kamu kurumları kadar, araştırma yapan, politika üreten ve uygulamaları izleyen kamu kurumu dışındaki örgütlerin de sürecin içerisinde bulunması ve sorumluluk alması gerekmektedir.

Yetişkinlerin yaşadıkları yerlerde iş olanaklarına sahip olmasını sağlamak, yukarıda belirtildiği üzere bu alandaki temel politika belgelerinin de benimsediği stratejilerden biridir. Tablo 4’de bu stratejiye ilişkin eylem planının kapsamı gereken asgari sorumluluklar gösterilmiştir.

**Tablo 4.** Yetişkinlerin Yaşadıkları Yerlerde İş Olanaklarına Sahip Olmasının Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                                                                              | SORUMLULAR                                                                                                     |                                                                                                                       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                                            | 10 Temmuz 2018'den önce                                                                                        | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                                                              |
| Tarım politikalarının ihtiyacı olan iş gücünü belirlemek ve bu alanda insan onuruna yaraşır çalışma için istihdam politikaları geliştirmek | Başbakanlık                                                                                                    | Başbakanlık                                                                                                           |
|                                                                                                                                            | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>1) İş Kur<br>2) Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>1) İş Kur<br>2) Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi |
|                                                                                                                                            | Maliye Bakanlığı                                                                                               | Hazine ve Maliye Bakanlığı                                                                                            |
|                                                                                                                                            | Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Konsey                                                                  | Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı                                                                         |
| İstihdam alanlarının ve gerektirdiği yatırımların belirlenmesi                                                                             | Başbakanlık                                                                                                    | Cumhurbaşkanlığı, Ekonomi Politikaları Kurulu - Strateji ve Bütçe Başkanlığı                                          |
|                                                                                                                                            | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>1) İş Kur<br>2) Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>1) İş Kur<br>2) Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi |
|                                                                                                                                            | Maliye Bakanlığı                                                                                               | Hazine ve Maliye Bakanlığı                                                                                            |
|                                                                                                                                            | Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Konsey                                                                  |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)                                                            |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                                             |                                                                                                                       |
| Yeni istihdam alanları için mesleki yeterliliklerin artırılmasına yönelik planlama ve meslek eğitim çalışmaları yapılması                  | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>İş Kur                                                                 | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>İş Kurumu                                                              |
|                                                                                                                                            | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                         | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                                |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi                                                                          | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                                   |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                        | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                               |
|                                                                                                                                            | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                                                        |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                                                                |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu                | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu*               |
|                                                                                                                                            | Sendikalar                                                                                                     |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Sivil Toplum Kuruluşları                                                                                       |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            |                                                                                                                |                                                                                                                       |
| Haklara uygunluğunu izleme ve uluslararası alanda destekleme                                                                               | Avrupa Sosyal Hakları Komitesi                                                                                 |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu                                                                           |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu                                                            |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | BM Kalkınma Programı (UNDP)                                                                                    |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Dünya Gıda Programı (WFP)                                                                                      |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)                                                                                  |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)                                                                         |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Uluslararası Göç Örgütü (IOM)                                                                                  |                                                                                                                       |
|                                                                                                                                            | Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO (Ekonomik ve Sosyal Konsey)                                                  |                                                                                                                       |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

## Bütün Çocukların Eğitime Erişiminin ve Devamının Sağlanması

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının eğitimle olan ilişkisinde, erişim ve devamlılık tıpkı yoksulluk gibi bir döngü biçiminde seyreder. Çocukların aileleri hem yoksul hem de gezici olduğundan çocukları eğitim sürecine katılamamakta, katılanlar ise devam edememekte ve çoğu zaman eğitimlerini yarıda bırakmak durumunda kalmaktadır. Okula devam konusunda çocuklar ve ailelerdeki motivasyon eksikliği, çalışmak için gidilen yerde kolay erişilebilir okul olanağının bulunamaması gibi sebepler de eğitime devamı olumsuz etkilemektedir. Eğitime devamsızlık da meslek sahibi olma ve daha iyi koşullarda iş bulma olasılığını azaltmakta ve hatta ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, zorunlu eğitim çağındaki çocuğun okula devamının sağlanması önemli bir mücadele stratejisidir.

Adana ilinde yapılan bir araştırma, eğitim ile mevsimlik gezici tarım işçiliği arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

*“Niceliksel araştırma bulgularına göre ilkokul çağına gelmiş çocukların yüzde 15’i eğitime erişmemektedir. 11-14 yaş diliminde okula devam etmeyenlerin oranı erkeklerde yüzde 18, kız çocuklarında yüzde 32’ye yükselmektedir. Bu yaş dilimi cinsiyet eşitsizliğinin görülmeye başlandığı bir yaş dilimidir. 15-18 yaş dilimindeki genç erkeklerin yüzde 59’u, genç kadınların yüzde 73’ü eğitimlerini terk etmişlerdir. 19-24 yaş dilimine geldiğimizdeyse eğitimi terk edenlerin oranının yüzde 90’a yükseldiği görülmektedir, bu yaş diliminde eğitime devam etmek istisna olarak görülebilir. Ayrıca hanelerin üçte birinde mevsimlik tarımda çalışmak için okula devam edemeyen çocuklar bulunmaktadır. Okul çağındaki çocuklar, çadır alanlarında bulundukları süreçte okula devam edememekte, çadırlardaki her üç haneden ikisinde okula devam edemeyen bir çocuk bulunmaktadır.”<sup>53</sup>*

Çocuklar, eğitim döneminin önemli bir bölümünde okul dışında oldukları için arkadaşlarından geri kalmakta, bu süreçte gelişimlerini olumsuz etkileyecek beslenme yetersizliği gibi risklere maruz kalmakta ve okulla bağları gittikçe zayıflamaktadır. Okul başarısı ve öğrenme motivasyonu düşük olan çocuklar ve aileleri için de geleceğe yönelik tek yatırım, çocuğun tarım işlerini öğrenmesi ve gelecekte tarım işçisi olarak iş bulmasını sağlayacak becerilerin geliştirilmesi olmaktadır.

Bu nedenle, kısa vadede zorunlu eğitim çağına gelen çocuğun okula devamının sağlanması ve bu devam sırasında gelişiminin desteklenmesi suretiyle okul başarısının desteklenmesi, hem içinde bulunulan durum hem de gelecekte emeğinin sömürsünden korunması için en önemli müdahalelerden biridir. Bu müdahaleye yönelik politik söylemlerin sürekli tekrarlanmasına karşılık bir türlü uygulanamadığı görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın birincil sorumlu olduğu bu politikanın uygulanamamasının, öğretmenlerin ve okul idarelerinin devamsızlığı görmezden gelmesi, ailelerin eğitime gereken önemi vermemesi gibi birden fazla nedeni bulunmaktadır. Bunların hepsinin kökeninde ailenin mevsimlik gezici tarım işçisi olması ve başka bir seçeneklerinin olmadığı düşünülmesi yatmaktadır. “Aile, gitmek zorunda ise, çocuk da gidecek” diye düşünen bir öğretmene, çocuk ve ailenin başka alternatifleri olduğunu göstermeden, bu politikanın başarılı olması beklenemez.

Çocuğun örgün eğitimden yararlanması (erişim ve devamı) politikası hayata geçirilecek ise izlenmesi gereken yol ile ilgili olarak iki seçenekten bahsedilebilir:

- a** Çocuğun okuduğu yerde kalarak eğitimine devam edebilmesi için ailesine sosyal ve ekonomik destek sağlanmalıdır veya,
- b** Çocuk ailesi ile birlikte gittiği yerde eğitimine devam edebilmelidir.

İlköğretim sonrasında da çocukların ihtiyaçlarına ve yeteneklerine uygun bir eğitime yönlendirilme ola-

naklarının güçlendirilmesi ve özellikle istekli ve yetenekli çocukların tarım işleriyle ilgili mesleki eğitim almasının sağlanması için hizmetlerin yeterliliği sorgulanmalıdır.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı 2010 yılında şu hedefi belirlemiştir: “*Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağında olan ancak eğitimden uzak kalan çocuklarının tamamının eğitim hizmetlerine ulaşması sağlanacaktır.*” Bu hedefe ulaşmak için belirlendiği faaliyetler ise şunlardır:

- Çocukların yatılı bölge okullarına yönlendirilmeleri,
- Çocukların taşınmalı veya seyyar eğitim olanaklarından yararlandırılmaları,
- Açık ilköğretim eğitimi sunulması (okul çağından çıkmış olanlara),
- Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı (yıl içerisinde sıkıştırılmış eğitim) uygulanması,
- Çocukların çalıştıkları yörede yaz okulu açılması gibi hizmetlerin sağlanması,
- Okul çağındaki çocukların bakımının kolaylaştırılması için bu çocuklara yönelik sosyal destek hizmetleri yürütülmesi,
- Özel eğitim ihtiyacı bulunan işçiler ve aile üyelerinin tespit edilerek, eğitim olanaklarından ve “özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden” yararlanabilmelerinin sağlanması,
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yardım almaya müstahak mevsimlik gezici tarım işçi ailelerinin, çalışmak amacıyla yer değiştiren, ancak okula devam eden çocukları için şartlı eğitim yardımı (ŞEY) ve diğer eğitim yardımlarının devamının sağlanması.<sup>54</sup>

Burada sunulan kapsamlı çerçevenin uygulanamadığı bilinmekte, ancak neden uygulanmadığına dair herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.

Eğitim politikaları belirlenirken iki alanı dikkate almak gerekir: Çocukların örgün eğitime ve meslek eğitimi-

ne devamlarının sağlanması. Açık öğretim de eğitime devam için bir seçenek olmakla birlikte çocukların çalıştırılmasını önleme politikaları açısından etkili bir çözüm değildir.

## 1 Örgün eğitime devamın sağlanması

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 59. maddesinde,

*“İlköğrenim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel iş yerinde veya her ne surette olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar. İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler”,*

ifadesine yer verilmiştir.

Bu kanunun uygulanabilmesi için, temel eğitim çağındaki çocukların eğitime devamlarının takip edilmesine yönelik bir sistem kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Aynı zamanda, aynı kanunun 9.2 maddesine göre;

*“Nüfusun az veya dağınık olduğu yerlerde; köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan veya durumu uygun bulunan köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmaların mümkün olmadığı yerlerde ise yatılı ilköğretim bölge okulları veya gezici okullar açılabilir. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir.”*

Eğitim, hem bulunan anda çocuğun çalıştırılmaktan korunmasının hem de gelecekte yoksullukla baş edebilmesinin güvencesi olmak durumundadır. Bu işlevini yerine getirebilmesi için, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü’nün üç alanda hizmet sunması gerekir:

- Okula devamın takibi ve devamsızlığın önlenmesi,
- Okul başarısını artırıcı destek hizmetlerinin sunulması,
- Gezici okullar açılması.

## 2 Meslek eğitimi olanağı sağlanması

Meslek eğitimi, çocukların yasaların öngördüğü yaştan daha erken çalışmaya başlamasına olanak tanıyan bir müessese olup 3308 sayılı Meslek Eğitimi Kanunu kapsamında uygulanmaktadır. Aday çıraklık eğitimine alınabilmek için en az ilkokulu, çırak olmak için de en az ortaokulu bitirmiş olmak gerekmektedir (md. 9 ve 10). Suriyeli göçmen çocukların mesleki eğitim merkezlerinde bu eğitimlere katılması için belirli düzeyde Türkçe okur-yazarlık yeterlidir.

Aday çırak ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada sekiz saatten az olmamak üzere genel ve mesleki eğitim görürler. Bu eğitime katılmaları için aday çırak ve çırak öğrencilere ücretli izin verilir. Mevsime göre özellik arz eden mesleklerde teorik ve pratik eğitim belirli aylarda bloklştırılmış olarak yapılabilir.

Her ne kadar halihazırda "bahçecilik" hariç tarımda usta çırak ilişkisi çerçevesinde bir meslek eğitimi olanağı olmasa da, yer almamış olsa da, bu meslek eğitimi çocuklar için önemli bir seçenektir. Endüstriyel tarım üretimi geliştikçe bu alanların da eğitilmiş insan kaynağı yetiştirilecek bir alan olarak kabul edilmesi mümkün olabilecektir.

"Bahçecilik" meslek dalı (çiçek düzenlemeciliği, dış mekan bitkileri yetiştiriciliği, iç mekan bitkileri yetiştiriciliği, kesme çiçek yetiştiriciliği, meyve yetiştiriciliği, peyzaj, sebze yetiştiriciliği), 3308 sayılı kanun kapsamında bulunmakta ve bu meslek dalında usta-çırak ilişkisi kurulabilmektedir. Bu kapsamda, çıraklık sözleşmesi yapılmakta ve sözleşmede ebeveyn, okul yöneticisi ve işverenin imzaları yer almaktadır. Aday çırak ve çırakların iş kazası ve meslek hastalığı, sağlık sigortası gibi sınırlı alanlarda sigortalanma hakkı bulunmaktadır. Yasal olarak bu eğitime devam ederken çocukların; mesleğin teorik yanıyla ilgili eğitim görmek üzere okulla bağlantıları olmalı, okulda geçen süreler mesai saatlerinden sayılmalı, sigortaları okul aracılığıyla devlet tarafından yapılmalı, ücretleri yasal asgari ücretin üçte birinden az olmamak üzere işveren tarafından verilmelidir.

Bu durumun iyileşebilmesi için öncelikle hem tarım hem de meslek eğitimi politikalarının oluşturulması ve bunlar arasında bir paralellik sağlanması ve buna göre meslek eğitiminin yeniden organize edilmesi gerekmektedir. Bir emek sömürü aracı olmaması için de, çocukların meslek eğitimi kapsamında çalışabileceği iş yerleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmış, pedagojik alt yapıya sahip ve sıkı bir biçimde denetlenen yerler olmalıdır. Dolayısıyla iyi bir izleme, danışmanlık ve denetim sisteminin de bulunması gerekir.

Çocukların eğitime erişimlerinin ve devam etmelerinin sağlanması, yukarıda belirtildiği üzere bu alandaki temel politika belgelerinin de benimsediği stratejilerden biridir. Tablo 5'de bu stratejiye ilişkin eylem planının kapsamı gereken asgari sorumluluklar gösterilmiştir.

### *Mevzuatın Gözden Geçirilerek Düzenlemelerin Yapılması*

Mevzuatta yapılması gereken düzenlemelerin başında, ILO'nun 182 sayılı sözleşmesinin kabul edilmesiyle verilen taahhüt gereği, 18 yaşından küçüklerin mevsimlik gezici tarım işlerinde çalıştırılmayacağını İş Kanunu'nda ve ilgili yönetmeliklerde açıkça düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu düzenlemenin yanında, çocuk işçiliğiyle ilgili olarak çalışmanın yaşa, cinsiyete ve çocukların bedensel ve zihinsel kapasitelerine bağlanması ve çalışma saatlerinin kısıtlanması gibi koruyucu önlemlerin de kanunla öngörülmesi yine sözleşme ile öngörülen yükümlülükler arasındadır.

Bu yükümlük bakımından İş Kanunu'nda bazı düzenlemeler yer almaktadır. Çalışma yaşını doldurmuş çocuklar için işverenin aşağıdaki güvenceleri sağlaması gerekir:

- a** İşe alırken uygunluğu gözetme,
- b** Eğitime devamını sağlama,
- c** Sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek risklerden koruma,



**Tablo 5.** Çocukların Eğitime Erişimlerinin ve Devam Etmelerinin Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                                                  | SORUMLULAR                                                                                                         |                                                                                                                    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                | 10 Temmuz 2018'den önce                                                                                            | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                                                           |
| Çocukların eğitime devamlarını sağlama, erişimlerini ve okul başarılarını artırma politikalarının belirlenmesi | Milli Eğitim Bakanlığı<br>Milli Eğitim Şurası                                                                      | Cumhurbaşkanlığı<br>Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu                                                          |
| Ailesi ile mevsimlik tarım işleri için göç eden çocukları belirleme ve ailelerini bilgilendirme                | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             |
| Göç eden aileleri gittikleri il-ilçe milli eğitim müdürlüğüne bildirme                                         | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             |
| Okula devamı destekleyici, aileyi bilgilendirici tedbirler alma                                                | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı<br>Milli Eğitim Bakanlığı                                                     | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Milli Eğitim Bakanlığı                                              |
| Gezici sınıflar oluşturma                                                                                      | Milli Eğitim Bakanlığı<br>İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü<br>Köylere Hizmet Götürme Birlikleri | Milli Eğitim Bakanlığı<br>İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü<br>Köylere Hizmet Götürme Birlikleri |
| Telafi eğitimi programları oluşturma                                                                           | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                             |
| Aile eğitim programları oluşturma                                                                              | Milli Eğitim Bakanlığı<br>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                     | Milli Eğitim Bakanlığı<br>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                     |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi                                              | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                                       |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                            | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                            |
|                                                                                                                | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                                                            |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                                                                    |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu             |
|                                                                                                                | Sendikalar                                                                                                         |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | Sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri                                                                         |                                                                                                                    |
| Haklara uygunluğunu izleme ve uluslararası alanda destekleme                                                   | Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO (Ekonomik ve Sosyal Konsey)                                                      |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | BM Çocuk Hakları Komitesi                                                                                          |                                                                                                                    |
|                                                                                                                | BM Çocuklara Yardım Fonu                                                                                           |                                                                                                                    |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

- d Bedensel, zihinsel, ahlaki sosyal gelişimlerine zarar vermeme,
- e Çalışma saati, izin, ücret, sosyal güvenlik haklarından yararlanmalarını sağlama.

İş Kanunu, meslek eğitimi kapsamında çalışma konusunda ayrı bir düzenleme yapmaktadır. Ancak, mevsimlik tarım işlerinde, çocukların meslek eğitimi destekleyecek, onların tarımsal işleri öğrenmesi için hazırlanmış eğitim programları kapsamında eğitimlerinin bir parçası olarak çalıştırılması olanağı bulunmadığı için, bu alanda 18 yaşının altında bir asgari yaşın uygulanması yasal olarak mümkün olmayacak, dolayısıyla 18 yaşından küçük çalışanlara özgü kurallardan da bahsedilemeyecektir.

Öte yandan, yasal düzenlemeler yapılırken, asgari yaş kuralına uyulmasının nasıl sağlanacağı, uyulmasını sağlamak için çocuklara, ailelere, üreticilere ve diğer ilgililere sunulacak desteklerle denetim yollarının da kanunla düzenlenmesi gerekecektir. Tarım iş kolunun, iş kanunun kapsamı içerisine alınması hem çalışan hakları hem de denetlenebilirlik bakımından önem ifade etmektedir.

4857 sayılı İş Kanunu, tarım işlerini kanun kapsamına alırken iki önemli istisna getirmiştir:<sup>55</sup>

**(1) 51 kişinin üstünde çalışanı bulunan işletme olma koşulu:**

Tarım sektörü İş Kanunu kapsamına alınırken sınırlama yapılmış ve ellibir ve üstünde işçi çalıştıran tarım işyerleri kanun kapsamına alınmıştır. Bu nedenle, elli ve daha az işçi çalıştıran tarım işyerleri İş Kanunu kapsamı dışında kalmıştır. Bu durumda, tarım sektörü çoğunlukla, mevsimlik tarım işleri ise genellikle İş Kanunu kapsamı dışında kalmaktadır. Çünkü, İş Kanunu kapsamına girmeyi işin niteliği değil, çalışan işçi sayısı sağlamaktadır. İş Kanunu'nun uygulanmadığı işletmelerde Borçlar Kanunu hükümleri uygulanmaktadır. Bu da çalışma saatleri, izin süreleri ve ücretler gibi konularda çalışanların güvencelerini azaltmaktadır.

**(2) Sürekli – süreksiz iş ayrımı:** Tarım sektörü açısından önemli bir diğer sorun, İş Kanunu'nda

işlerin sürekli ve süreksiz işler olarak iki gruba ayrılmasıdır (m.11). Buna göre niteliği gereği 30 günden fazla süren işlere “sürekli iş”, az olan işlere göre ise “süreksiz iş” denilmekte ve İş Kanunu'nun 3, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 75, 80 ve geçici 6. maddelerinin süreksiz işlerde yapılan iş sözleşmelerinde uygulanmayacağı; süreksiz işlerde, bu maddelerde düzenlenen konularda Borçlar Kanunu hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda, mevsimlik tarım işleri ise, niteliği gereği 30 günden az süren işlerden olduğundan, çalıştırılan işçi sayısı itibarıyla İş Kanunu kapsamında olsa bile, “süreksiz işler”den olduğundan, kanunun tüm maddeleri uygulanmayacaktır. Uygulanmayacak maddeler yerine 6098 sayılı Borçlar Kanunu hükümleri uygulanacaktır.

Ancak, uygulanmayacağı belirtilmiş maddeler değerlendirildiğinde, özellikle yetişkinlere ve çocuk işçilere yönelik çalışma sürelerini, çalışma asgari yaşını, çocuklara ilişkin gece çalışması, yeraltı sualtı çalışması dahil çalışma yasaklarını, hafta tatili ve ücreti, genel tatil ve ücreti gibi temel hakları düzenleyen hükümlerin “süreksiz işler”den de olsa uygulanacağı anlaşılmaktadır.

Ayrıca, İş Kanunu'ndaki denetim maddelerinden (91, 92, 93. maddeler) anlaşılabileceği üzere, İş Kanunu'na tabi işyerinde yapılacak denetimlerde sürekli, süreksiz iş ayrımı yapılmamıştır. Bu nedenle, mevsimlik tarım işleri süreksiz iş niteliğinde değerlendirilse bile iş denetiminin kapsamı içindedir.

Özetle; eğer işyeri 51 ve daha fazla işçi istihdam ediyorsa, mevsimlik gezici tarım işçisi çocukları ilgilendiren konulardaki sorumlulukları belirlemek için, İş Kanunu esas alınacaktır. Ancak işyeri 50 ve daha az işçi çalıştırdığında, bu işyeri Borçlar Kanunu'na tabi olacaktır. Bu durum da, hem uygulamada mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve özellikle de çocukların tamamının İş Kanunu kapsamı dışında kalmasına, hem de bazı hükümler bakımından İş Kanunu, bazı hü-

**Tablo 6.** Mevzuatın Gözden Geçirilerek Düzenlemelerin Yapılmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                | SORUMLULAR                                 |                                               |
|--------------------------------------------------------------|--------------------------------------------|-----------------------------------------------|
|                                                              | 10 Temmuz 2018'den önce                    | 10 Temmuz 2018'den sonra                      |
| Kanun tasarısı veya teklifi hazırlama                        | Bakanlar Kurulu                            | Cumhurbaşkanlığı<br>Hukuk Politikaları Kurulu |
|                                                              | Türkiye Büyük Millet Meclisi               | Türkiye Büyük Millet Meclisi                  |
|                                                              | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı       | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı   |
| Yasanın anayasa ve sözleşmelere uygunluğunun denetlenmesi    | Cumhurbaşkanı                              | Cumhurbaşkanlığı                              |
|                                                              | Anayasa Mahkemesi                          | Anayasa Mahkemesi                             |
|                                                              | Üniversiteler                              |                                               |
|                                                              | Sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri |                                               |
|                                                              | Barolar                                    |                                               |
| Haklara uygunluğunu izleme ve uluslararası alanda destekleme | BM Çocuk Hakları Komitesi                  |                                               |
|                                                              | Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO            |                                               |
|                                                              | BM Ekonomik ve Sosyal Konsey               |                                               |
|                                                              | Avrupa Sosyal Haklar Komitesi              |                                               |
|                                                              | Avrupa Birliği                             |                                               |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

kümler bakımından Borçlar Kanunu'na tabi olmaları nedeniyle sorumluluklar ve sorumlular bakımından çok başlılığın doğmasına neden olmaktadır.<sup>56</sup>

Mevzuatın gözden geçirilmesi ve düzenlemelerin yapılması, yukarıda belirtildiği üzere bu alandaki temel politika belgelerinin de benimsediği stratejilerden biridir. Tablo 6'da bu stratejiye ilişkin eylem planının kapsamı gereken asgari sorumluluklar gösterilmiştir.

#### **Yasal Düzenlemelerin Uygulanması ve Uygulanmasını Denetlemek için Gerekli Tedbirlerin Alınması**

Tarım işletmelerinin küçük işletmelerden oluşması, iş akitlerinin kısa süreli olması gibi tarım iş koluna özgü sorunlar nedeniyle yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak da, uygulamalarını denetlemek de mümkün olamamaktadır.

Tarım iş koluna özgü bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu iş kolunda çalışanlarla ilgili yasal

düzenlemeler İş Kanunu, Borçlar Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu başta olmak üzere birden çok kanuna dağılmış durumdadır.<sup>57</sup>

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk emeği sömürsünün engellenmesi ile ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi için çalışanların yasal güvenceye sahip olması ve ihlallerin izlenebilir olması gerekmektedir.

İş Kanunu'nun uygulanabilmesi bir işletmenin 51 ve üzerinde işçi çalıştırması koşulu nedeniyle bu yasanın tarım iş kolunda uygulanması olanağı hemen hemen bulunmamaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2011 yılında yaptığı Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetici Anketi'ne bakıldığında, 2015 yılında çalışan sayısına göre bitkisel ve hayvansal üretim yapılan toplam 16 bin 389 işletmeden sadece 338'inin 50 ve üzerinde işçi çalıştırdığı görülmektedir.<sup>58</sup> Aynı araştırma, tarım iş kolunda çalışan yöneticilerin tarım iş kolunun riskli olduğunu kabul ettiklerini ve bu

alandaki kadın ve genç çalışanın fazla olması nedeniyle işçi sağlığı ve iş güvenliğine diğer sektörlerden daha fazla önem verilmesi gerektiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ankete cevap veren 385 yöneticinin yüzde 84,5'i "Tarım iş sağlığı ve güvenliği açısından riskli bir sektördür." cümlesine, yüzde 88,3'ü "Tarım çalışanları sağlık ve güvenlik açısından uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır." cümlesine, yüzde 82,3'ü ise "Tarımda diğer sektörlerle nispeten daha fazla kadın ve genç çalışan bulunması nedeniyle iş sağlığı ve güvenliğine daha fazla önem verilmelidir." cümlesine katıldığını bildirmiştir.<sup>59</sup>

Aynı zamanda bilinmektedir ki, mevsimlik gezici tarım işçileri, sözleşmesiz, genellikle asgari ücretin altında ücretlerle, iş güvencesi olmadan çalışmakta, sağlığa ve insan onuruna uygun olmayan koşullarda çalışmak ve yaşamak zorunda kalmaktadır.

2014 yılında tarımda çalışan 20 kadından 19'unun, 20 erkekten 15'inin kayıtdışı çalıştığı, toplamda da tarımda istihdam edilen 603 bin ücretli veya yevmiyeli çalışanın 508 bininin kayıtdışı istihdam edildiği belirtilmektedir.<sup>60</sup> Ayrıca tarım sigortalı sayısının yıllar içinde düştüğü, 2008 yılında 218 bin olan tarım sigortalı sayısının 2014 yılında (yaklaşık 1/5 oranında azalarak) 43 bine kadar düştüğü, iddia edilmektedir.<sup>61</sup>

Çocuklar ise zaten kayıt dışı çalışmaktadır. Adana'da yapılan bir araştırma çalışma yaşının ne kadar düşük olduğunu ortaya koymaktadır:

*"6-10 yaş arası çocukların yüzde 7'si tarlada çalışmaktayken, bu oran 11-14 yaş diliminde oğlan çocuklarda yüzde 52, kız çocuklarında yüzde 60'a yükselmektedir. 15-18 yaş dilimine gelindiğindeyse tarlada çalışanların oranı yüzde 91'dir, başka bir deyişle her 10 gençten dokuzu tarlada çalışmaktadır."*<sup>62</sup>

Bu veriler, ortaya koymaktadır ki, mevsimlik gezici tarım işçiliği ile veya bu iş kolunda çocuk istihdamının engellenmesine ilişkin olan bütün hedeflerin gerçekleştirilmesi için, ya İş Kanunu değiştirilmeli ve 50 ve

üzeri işçi çalıştırma şartı kaldırılmalı veya bu iş koluna ilişkin konuların düzenlendiği bu alana özgü bir yasa çıkarılması gerekmektedir.

Ancak, İş Kanunu kapsamında olan işletmelerdeki yasanın uygulamalarının denetlenmesiyle ilgili Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın uygulamalarına bakıldığında, sadece yasa çıkarmanın yeterli olamayacağı görülmektedir. Kanun çıkarmak kadar önemli ve acil olan bir diğer husus da çıkarılacak kanunu uygulamak için teknik, finansal ve insan kaynakları yeterli bir teşkilat oluşturmaktır.

Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların çalıştırılması önleme mücadelesinin asgari olarak aşağıdaki adımları içermesi beklenir:

- Aracıların kayıt altına alınması
- Tarım işletmelerinin kayıt altına alınması
- Çocukların çalıştırılmaması için denetim
- Çalışma koşulları için denetim

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yerine getirilmesi gereken bu görevler İş Teftiş Kurulları'nın ve iş müfettişlerin il düzeyde teşkilatlanmasını gerektirir. Oysa, Teftiş Kurulu günümüzde merkezi ve bölgesel düzeyde teşkilatlanmış bulunmaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu'nun yarattığı ikililik nedeniyle denetim sorumluluğunu belirlerken konularına göre ayırım yapmak gerekmektedir.

#### **(1) Yaş, çalışma süresi, izin vb. hakların denetimi:**

Bir tarımsal işletmede 51 kişi ve üzerinde işçi çalışması halinde, yaş, ücret gibi işçi hakları uygulamaları bakımından işyeri denetimi iş denetimine açık olacaktır. Ancak 50 ve altında işçi çalıştıran tarımsal işletmeler Borçlar Kanunu'na tabi oldukları için bunlara özgü bir denetim organı bulunmamaktadır. Bu durumda, ihtilaf halinde mahkemelere başvurulması gerekecektir.

6098 sayılı Borçlar Kanunu, iş sözleşmesinin yapılışını, sona ermesini, ihbar tazminatını, ücretin ödenme

biçimini, fazla çalışma ücretini, hafta tatili ve yıllık izin haklarını, sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınmasını gündeme getiren, İş Kanunu'na paralel düzenlemeler yaptığından, hatta İş Kanunu'ndan fazla olarak evde kalma halinde uygulanacak kuralları, psikolojik tacizi düzenlediğinden, Borçlar Kanunu hükümlerinin İş Kanunu kapsamına girmeyen mevsimlik tarım işçilerine ve onları çalıştıran toprak sahibi işverenlerine uygulanması gerekir.

Kaldı ki mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu da sektör ayırımı yapmaksızın işçi-işveren ilişkilerini düzenlediğinden, tarım sektörünü 1926 yılından bu yana ilgilendiren temel bir kanun olarak yer almıştır. Ancak, uygulamanın mahkemeler dışında denetim mekanizması olmadığından tarım sektöründe yaşama geçtiği söylenemez.

Bu nedenle, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışanların çalışma koşullarının (sözleşmenin yapılması, sona erdirilmesi, fesih bildirim zorunluluğu ve tazminat, hafta tatili, yıllık izin vb.) 6098 sayılı Borçlar Kanunu hükümlerinin 2017/6 sayılı Başbakanlık genelgesi gereğince valiliklerin ve bu amaçla illerde oluşturulan “büro” üyelerinin dikkate alması ve özellikle işveren yükümlülüklerinin buna göre takip edilmesinin sağlanması gibi bir ihtiyaç bulunmaktadır.

**(2) İşçi sağlığı ve iş güvenliği denetimi:** 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, başta “çalışan” kavramını kullanarak statü farkı gözetmeksizin tüm çalışanlara uygulanacak bir kanun olarak düzenlenmiştir. Tarım sektörü de kapsam içerisinde tutulmuştur. Bu nedenle, mevsimlik tarımın yapıldığı (tarım ve orman işlerinde süresiz işlerin yapıldığı) işyerleri yasa kapsamındadır. Bu yasa, ILO'nun 155 No'lu İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi de dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerini çalıştıran toprak sahipleri bu kanuna göre işveren konumundadır ve kanunun düzenlediği yükümlülükleri yerine getirmek, işçilerin sağlık ve güvenliklerini sağlayacak her türlü önlemi almak zorundadır.

Tarım iş koluna ilişkin düzenlemelerin birden fazla kanunda dağınık olarak yer alması, bu hükümlerin hayata geçirildiğini denetlemekten sorumlu kurumların da değişmesine neden olmaktadır. Tablo 7 denetlenmesi gereken yükümlülüğe göre sorumlu makamı göstermektedir.

Kanun, aynı alanı paylaşan işverenlerin işbirliği ve koordinasyon içinde hareket etmelerini öngörmektedir. Bu da, belli bir bölgede faaliyet gösteren tarım işletmelerinin sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirirken işbirliği yapmalarını gerektirmektedir.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işyerlerinde alınacak sağlık ve güvenlik önlemlerini belirlerken işyerlerini tehlike sınıflarına ayırmıştır. Buna göre işyerleri, “az tehlikeli”, “tehlikeli” ve “çok tehlikeli” olarak üç sınıfa ayrılmıştır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından düzenlenmiş İşyeri Tehlike Sınıfları Listesi'ne göre, tarım alanında “01.63.” kodlu “hasat sonrası bitkisel ürünler ile ilgili faaliyetler”den “01.63.05” alt kodlu, “tütünün sınıflandırılması, balyalanması vb. hizmetler” işi “az tehlikeli”, diğerleri “tehlikeli” olarak belirlenmiştir.

Bu nedenle, 6331 sayılı kanunun tüm hükümleri, mevsimlik tarım işçilerinin gördükleri işlerle ilgili olarak işveren yükümlülüklerinin tamamı (işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanından hizmet alması dahil) iş denetimine açıktır. Bu işyerlerinden Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na ulaşacak işyeri sağlık ve güvenliğiyle ilgili şikayetleri, iş denetim örgütünün denetleme yetki ve yükümlülüğü bulunmaktadır.

Yasalara uygunluğun sağlanması için, desteklemek kadar denetlemek de önemli bir stratejidir. Tablo 8'de bu stratejiye ilişkin eylem planının kapsamı gereken asgari sorumluluklar gösterilmiştir.

**Tablo 7.** Denetim Alanlarına Göre Sorumlu Makamlar

| Kapsam                                          | Denetim alanları                                                                                                                                                                                                                                                          | 50 kişinin altında işçi çalıştıran yerler                | 51 ve üstü işçi çalıştıran yerler |
|-------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|-----------------------------------|
| Yaş, çalışma süresi, izin vb. hakların denetimi | Yaş (md.72-73)                                                                                                                                                                                                                                                            | Mahkeme                                                  | İş denetimi                       |
|                                                 | Okula devam eden çocuklar ile ilgili olarak işin şunlara etkisi: Okula devam, meslek seçimi, mesleki eğitime katılım                                                                                                                                                      | Mahkeme                                                  | İş denetimi                       |
|                                                 | Çalışma süresi (günlük, aylık, yıllık)                                                                                                                                                                                                                                    | Mahkeme                                                  | İş denetimi                       |
|                                                 | İzin süreleri (günlük, aylık, yıllık)                                                                                                                                                                                                                                     | Mahkeme                                                  | İş denetimi                       |
|                                                 | Ücret (md.39)                                                                                                                                                                                                                                                             | Mahkeme                                                  | İş denetimi                       |
|                                                 | Sosyal güvenlik sisteminden yararlanma                                                                                                                                                                                                                                    | Sigorta isteğe bağlı olduğu için denetim kapsamı dışında |                                   |
| İş sağlığı ve güvenliği denetimi                | İşe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınmış mı?                                                                                                | İş denetimi                                              | İş denetimi                       |
|                                                 | İşin içerdiği tehlikeler                                                                                                                                                                                                                                                  |                                                          |                                   |
|                                                 | 1. Düşme ve yaralanma tehlikesi                                                                                                                                                                                                                                           |                                                          |                                   |
|                                                 | 2. İlaçlama                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                          |                                   |
|                                                 | 3. Gübreleme                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                          |                                   |
|                                                 | 4. 10 kg'dan fazla yük kaldırma                                                                                                                                                                                                                                           |                                                          |                                   |
|                                                 | 5. Gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortam                                                                                                                                                                                                                        |                                                          |                                   |
|                                                 | 6. Aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma                                                                                                                                                                                                                                   |                                                          |                                   |
|                                                 | 7. Sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan madde kullanımı                                                                                                                                                                                                         |                                                          |                                   |
|                                                 | 8. Fazla dikkat gerektirme                                                                                                                                                                                                                                                |                                                          |                                   |
|                                                 | 9. Aralıksız ayakta durmayı gerektirme                                                                                                                                                                                                                                    | İş denetimi                                              | İş denetimi                       |
|                                                 | 10. Parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenmesi                                                                                                                                                                                                                         |                                                          |                                   |
|                                                 | 11. İşin bitiminde evine veya ailesinin yanına dönme imkanının olmaması                                                                                                                                                                                                   |                                                          |                                   |
|                                                 | 12. Çocuk gelişimi açısından tehlikeli durumlar                                                                                                                                                                                                                           |                                                          |                                   |
|                                                 | a. Güvenlik                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                          |                                   |
|                                                 | b. Sağlık                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                          |                                   |
|                                                 | c. Bedensel                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                          |                                   |
|                                                 | d. Zihinsel                                                                                                                                                                                                                                                               |                                                          |                                   |
|                                                 | e. Ahlaki                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                          |                                   |
|                                                 | f. Psikososyal                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                          |                                   |
|                                                 | İşverenlerce tedbir alınmasını gerektiren ve çocukların tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek riskler ve alınan tedbirler | İş denetimi                                              | İş denetimi                       |

**Tablo 8.** Yasal Düzenlemelerin Uygulanması ve Denetlenmesi için Gerekli Tedbirlerin Alınmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                                        | SORUMLULAR                                                                                      |                                                                                                        |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                      | 10 Temmuz 2018'den önce                                                                         | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                                               |
| Tarım iş kolunda istihdamın kayıtlı hale getirilmesi için iş ve işçi bulma sisteminin geliştirilmesi | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Sosyal Güvenlik Kurumu                                  | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Sosyal Güvenlik Kurumu                                  |
| Denetleme ve müeyyidelendirme için bir sistem kurma                                                  | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>İş Teftiş Kurulu                                        | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>İş Teftiş Kurulu                                        |
| Sigortalı çalışma/<br>İşsizlik sigortası desteği sağlanması                                          | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                                            | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                            |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi                                    | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                    |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Devlet Denetleme Kurulu                                                                         | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                |
|                                                                                                      | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                                         |                                                                                                        |
|                                                                                                      | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                                                 |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu |
|                                                                                                      | Sendikalar                                                                                      |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Meslek odaları                                                                                  |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri                                                      |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)                                             |                                                                                                        |
|                                                                                                      | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                              |                                                                                                        |
| Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                                   | Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO (Ekonomik ve Sosyal Konsey)                                   |                                                                                                        |
|                                                                                                      | BM Çocuk Hakları Komitesi                                                                       |                                                                                                        |
|                                                                                                      | BM Çocuklara Yardım Fonu                                                                        |                                                                                                        |
| Yargısal denetim                                                                                     | Adalet Bakanlığı                                                                                | Adalet Bakanlığı                                                                                       |
|                                                                                                      | Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi                                                                  |                                                                                                        |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.



### **Planlama, İzleme, Eşgüdüm, Katılım Sağlama**

Halihazırda yürürlükte bulunan politika belgeleri, günün koşullarına çözüm üretebilmek için hazırlanmıştır ve bütün politika belgelerinde olduğu gibi hazırlandığı dönemin politik yaklaşımının etkisini taşımaktadır. Bir sorunla baş edebilmek içinse düzenli olarak ihtiyacı belirlemek ve politikaları bu ihtiyaç ile uyumlu hale getirmek gerekir.

Bu alanda yapılması gerekenleri şu başlıklar altında toplanabilir:

- Veri toplama ve araştırma sistemi kurulması
- Bütçe ve personel ihtiyacını dikkate alan planlama yapılması
- Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması
- Kamuoyunda farkındalığı artırma ve toplumsal katılımı sağlama

#### **1 Veri toplama ve araştırma sistemi kurulması**

Türkiye’de çocuk işçiliğinin nedenleri ve sonuçlarını anlamaya yönelik düzenli ve sistemli veri toplanmamaktadır. TÜİK tarafından toplanan Çocuk İşgücü verileri de yıllık olarak yayınlanmamaktadır. Türkiye’de, çalışan çocukların içinde bulundukları koşulları anlamaya yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak, çocuk işçiliğini ortaya çıkaran piyasa koşulları, küreselleşmenin etkisi, tarım ve istihdam politikalarının etkisi gibi nedenleri anlamaya elverişli araştırmaya pek rastlanmamaktadır. Dünya’da da bu alanda yeni bir perspektif ile araştırma yapılması ihtiyacı dile getirilmektedir.<sup>63</sup>

Kapsayıcı ve etkili politikalar geliştirilebilmesi için öncelikle, çocuk çalıştırılması sorununu anlamaya yarayacak kapsamlı bir veri toplama sistemi kurulmalı ve bu verilerin düzenli analizleri yapılarak yayınlanmalıdır. Bu verilerin analizinde üniversiteler ve uzman kuruluşlarının katkı ve katılımları gerekmektedir. Aynı zamanda, toplanan verilerin anlaşılabilmesi ve ihtiyacın belirlenebilmesi için de düzenli ve bağımsız araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu alanda düzenli olarak veri toplanması ve araştırma yapılmasını sağlama, bir mücadele stratejisi olarak benimsendiği takdirde, izlenmesi gereken yol belirlenirken dikkate alınması gereken sorumluluklar Tablo 9’da düzenlenmiştir.

#### **2 Bütçe ve personel ihtiyacını dikkate alan planlama yapılması**

İkinci önemli ihtiyaç veri toplama ve araştırmalar sonrasında elde edilen bilgiye dayalı, kaynak tahsisini ve zamanlamayı da içeren ayrıntılı stratejik planların ve eylem planlarının yapılmasıdır. Halihazırda hazırlanmış politika belgeleri, programlar bulunmaktaysa da bunların hiçbir kaynağı ve zaman analizini içermektedir.

Belirlenen politikaların hayata geçirilmesi için gerekli bütçe ve personel ihtiyacını dikkate alan bir planlama yapılması, bir mücadele stratejisi olarak benimsendiği takdirde, izlenmesi gereken yol belirlenirken dikkate alınması gereken sorumluluklar Tablo 10’da düzenlenmiştir.

#### **3 Sorumluluğu olan kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması**

Çocuk işçiliği birçok sosyal ve ekonomik politikayı ilgilendiren ve bunların sonucunda ortaya çıkan, giderilmesi için de birçok kurumun sorumluluk üstlenmesi gereken bir sorundur. Bu özelliği nedeniyle de bir işbirliği ve eşgüdüm zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sadece ulusal kurumlar bakımından değil, uluslararası kurumlar için de zorunluluktur.

Sorumlular arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması, bir başka deyişle bir yönetim mekanizması oluşturulması sadece çocuk işçiliği ile mücadele alanında değil pek çok başka alanda da bir önleme stratejisi olarak kabul edilmektedir. Bu strateji ile ilgili yapılması gerekenler belirlenirken dikkate alınması gereken sorumluluklar Tablo 11’de gösterilmiştir.

**Tablo 9.** Veri Toplama ve Araştırma Sistemi Kurulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                     | SORUMLULAR                                              |                                                          |
|-------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
|                                                                   | 10 Temmuz 2018'den önce                                 | 10 Temmuz 2018'den sonra                                 |
| Veri toplama sistemi kurulması                                    | Kalkınma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu           | Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu    |
| Veri analizi                                                      | Kalkınma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu           | Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu    |
|                                                                   | Üniversiteler                                           |                                                          |
|                                                                   | Sendikalar                                              |                                                          |
|                                                                   | Meslek odaları                                          |                                                          |
|                                                                   | Sivil toplum kuruluşları                                |                                                          |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi | Türkiye Büyük Millet Meclisi                            | Türkiye Büyük Millet Meclisi                             |
|                                                                   | Devlet Denetleme Kurulu                                 | Devlet Denetleme Kurulu                                  |
|                                                                   | Kamu Denetçiliği Kurumu                                 |                                                          |
|                                                                   | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                         |                                                          |
|                                                                   | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                   | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu* |
|                                                                   | Sendikalar                                              |                                                          |
|                                                                   | Üniversiteler                                           |                                                          |
|                                                                   | Meslek odaları                                          |                                                          |
|                                                                   | STK'lar                                                 |                                                          |
|                                                                   | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)     |                                                          |
|                                                                   | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                      |                                                          |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

#### 4 Kamuoyunda farkındalığı arttırma ve toplumsal katılımı sağlama

Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin sebeplerinden birinin de geleneksel bakış açısı olduğu, işverenlerin çocuk işçi talep ettiği,<sup>64</sup> ailelerin de geçinmek için çocuk emeğine bağımlı olduğu,<sup>65</sup> dolayısıyla bu iki etmenin yarattığı arz-talep buluşmasının çocuk emeğinin sömürsünde önemli bir rolü olduğu ileri sürülmektedir. İşverenin çocuk işçi talebi üzerine de bir araştırma bulunmamaktadır. Bu talebi görünür kılabilecek elde neredeyse hiçbir veri bulunmamaktadır. Ancak, böyle bir talebin olduğu da bilinmektedir:

“Çocuklar yetişkinlerden daha kolay yönetilir, kendi haklarını daha az bilir, daha az sorun çıkarır ve daha esnektirler ve sonuçta harcanabilirler. Bazı işverenler için istendiğinde kiralanıp gerektiğinde kovulabilir geçici işçi deposudurlar. Çalıştırılmaları yasa dışı olduğunda çocuklar ve aileleri, bu söz konusu gelirin yitirmek korkusuyla yetkililere şikayette bulunmaktan kaçınırlar. Dahası, kimi işverenler çocuklara iş ve gelir sağladıkları için kendilerinin iyilik yaptıklarının varsayılması gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle bazı durumlarda çocuk işçiliğinin yasa dışı ilan edilmesi ço-

**Tablo 10.** Bütçe ve Personel İhtiyacını Dikkate Alan Planlama Yapılmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                           | SORUMLULAR                                                                                      |                                                                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                         | 10 Temmuz 2018'den önce                                                                         | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                                                |
| Çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda yapılması gerekenlere ilişkin politika geliştirme |                                                                                                 | Cumhurbaşkanlığı                                                                                        |
|                                                                                         | Kalkınma Bakanlığı<br>Devlet Planlama Teşkilatı                                                 |                                                                                                         |
|                                                                                         | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                            | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                             |
|                                                                                         | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                    | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                            |
| Ulusal politikalar doğrultusunda stratejik planlama yapma ve uygulama                   | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                            | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                             |
|                                                                                         | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                                            | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                             |
|                                                                                         | Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı                                                            | Tarım ve Orman Bakanlığı                                                                                |
|                                                                                         | Sağlık Bakanlığı                                                                                | Sağlık Bakanlığı                                                                                        |
|                                                                                         | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                          | Milli Eğitim Bakanlığı                                                                                  |
|                                                                                         | Maliye Bakanlığı                                                                                | Hazine ve Maliye Bakanlığı                                                                              |
|                                                                                         | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                                   | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                                           |
|                                                                                         | Enerji Bakanlığı                                                                                | Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı                                                                     |
|                                                                                         | Gençlik ve Spor Bakanlığı                                                                       | Gençlik ve Spor Bakanlığı                                                                               |
|                                                                                         | İçişleri Bakanlığı                                                                              | İçişleri Bakanlığı                                                                                      |
|                                                                                         | Ulaştırma Bakanlığı                                                                             | Ulaştırma Bakanlığı                                                                                     |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi                       | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                    |                                                                                                         |
|                                                                                         | Devlet Denetleme Kurulu                                                                         | Devlet Denetleme Kurulu                                                                                 |
|                                                                                         | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                                         |                                                                                                         |
|                                                                                         | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                                                 |                                                                                                         |
|                                                                                         | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu* |
|                                                                                         | Sendikalar                                                                                      |                                                                                                         |
|                                                                                         | Üniversiteler                                                                                   |                                                                                                         |
|                                                                                         | Meslek odaları                                                                                  |                                                                                                         |
|                                                                                         | STK'lar                                                                                         |                                                                                                         |
|                                                                                         | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)                                             |                                                                                                         |
|                                                                                         | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                              |                                                                                                         |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

**Tablo 11.** Sorumluluğu Olan Kurum ve Kuruluşlar Arasında İşbirliği ve Eşgüdümün Sağlanmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                    | SORUMLULAR                                                                   |                                                                                      |
|--------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                  | 10 Temmuz 2018'den önce                                                      | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                             |
| İşbirliği ve eşgüdüm sağlama                     | Başbakanlık                                                                  | Cumhurbaşkanlığı                                                                     |
|                                                  | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı<br>Çocuk Koruma Koordinasyon Hizmetleri | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Çocuk Koruma Koordinasyon Hizmetleri* |
| Uluslararası alanda işbirliği ve eşgüdüm sağlama | Uluslararası Çalışma Örgütü                                                  |                                                                                      |
|                                                  | BM Çocuklara Yardım Fonu                                                     |                                                                                      |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdüremeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

*cukların yetişkinler için öngörülen iş yasalarının sağladığı korumalardan yararlanması üzerinde olumsuz etkiler gösterir. Bu göstermektedir ki tek başına yasaklama yetersizdir.”<sup>66</sup>*

Bu tespitten hareketle, çocuk işçi çalıştırılan ülkelere ‘boykot’ uygulaması ve ‘ticari yaptırımların’ gerçekleştirilmesinin işe yaramayacağı ve çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda özellikle batıdan gelen bu tür taleplere rağmen gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin ve toplumların konuya duyarsız kaldıkları, ILO ve UNICEF gibi kuruluşların çabalarının beklenen sonucu vermediği ileri sürülmektedir.<sup>67</sup>

Çocukların çalışmaları gerektiğine ve bunun yararlı olduğuna dair geleneksel bakış açısının da çocuk işçiliğinde önemli bir rolü olduğu hem ILO<sup>68</sup> hem de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın politika belgelerinde dile getirilmektedir:

*“Özellikle, tarım toplumuna has yaklaşımla, erken sanayileşme dönemine özgü sosyo-kültürel bakış açısı çocuk işçiliğini olağan karşılamakta veya bazen de gerekli görmektedir. Çünkü aile geleneğinde, çocukların çalışması, genç yaşta sorumluluk bilincini kazanması ve ailelerine maddi olarak destek olması anlayışı hüküm sürmektedir. Söz konusu bakış açısının değiştirilmesi çocuk işçiliğini önlemede büyük önem taşımaktadır.”<sup>69</sup>*

Yoksulluk ile mücadele başlığı altında paylaşılan “Çocuk İşçiliği Mücadele Ulusal Programı”nın hedefi ve adımları dikkate alındığında, sadece çocuğun çalıştırılması konusunda değil, genel olarak çocuk işçiliğinin sebeplerinin belirlenmesi konusunda da bir geleneksel yaklaşım sorunu olduğu görülmektedir.

Bu nedenle, geleneksel bakış açıları ile mücadele başlığı altında iki konunun ele alınması yerinde olacaktır:

- Çocuğun çalışmasını teşvik eden bakış açıları (geleneksel yaklaşımlar)
- Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik politikalara hakim olan daha çok sonuçlarla mücadele etmeye odaklı bakış açısı

Dolayısıyla bakış açısı değişikliği oluşturmaya yönelik sorumluluklar; hem ilgili bakanlıklara hem araştırma kuruluşlarına hem de baskı grubu oluşturma olanağına sahip bütün kurumlara aittir.

Farkındalığın artırılması ve toplumda hem talebi hem de çözüme katkısı arttıracak, önemli stratejilerden biridir. Bu strateji ile ilgili yapılması gerekenler belirlenirken dikkate alınması gereken sorumluluklar Tablo 12’de gösterilmiştir.

**Tablo 12.** Kamuoyunda Farkındalığı Artırma ve Toplumsal Katılımı Sağlamaya Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                                                                   | SORUMLULAR                                              |                                                          |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
|                                                                                                                 | 10 Temmuz 2018'den önce                                 | 10 Temmuz 2018'den sonra                                 |
| Çocuk emeği sömürüsünün önlenmesi konusunda toplumsal duyarlılığın artırılması                                  | Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Çalışma Bakanlığı                                       | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Başbakanlık                                             | Cumhurbaşkanlığı                                         |
|                                                                                                                 | Diyanet İşleri Başkanlığı                               | Diyanet İşleri Başkanlığı                                |
|                                                                                                                 | Siyasi Partiler                                         |                                                          |
|                                                                                                                 | Belediyeler                                             |                                                          |
|                                                                                                                 | Sendikalar                                              |                                                          |
|                                                                                                                 | Meslek Odaları                                          |                                                          |
|                                                                                                                 | Üniversiteler                                           |                                                          |
|                                                                                                                 | Yazılı ve görsel medya                                  |                                                          |
|                                                                                                                 | Sivil toplum kuruluşları                                |                                                          |
| Çocuk işçiliğinin zararları konusunda farkındalık geliştirmek üzere üreticilerin ve karar alıcıların eğitilmesi | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Tüketici dernekleri                                     |                                                          |
|                                                                                                                 | Meslek odaları                                          |                                                          |
| Çözüme yönelik faaliyetlerin planlanması ve sunulmasına toplumsal katılımın sağlanması                          | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                      | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Başbakanlık                                             | Cumhurbaşkanlığı                                         |
|                                                                                                                 | Diyanet İşleri Başkanlığı                               | Diyanet İşleri Başkanlığı                                |
|                                                                                                                 | Sendikalar                                              |                                                          |
|                                                                                                                 | STK'lar                                                 |                                                          |
|                                                                                                                 | Üniversiteler                                           |                                                          |
|                                                                                                                 | Meslek odaları                                          |                                                          |
|                                                                                                                 | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)     |                                                          |
|                                                                                                                 | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                      |                                                          |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi                                               | Tarım Üretici Birlikleri                                |                                                          |
|                                                                                                                 | Türkiye Büyük Millet Meclisi                            |                                                          |
|                                                                                                                 | Devlet Denetleme Kurulu                                 | Devlet Denetleme Kurulu                                  |
|                                                                                                                 | Kamu Denetçiliği Kurumu                                 |                                                          |
|                                                                                                                 | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                         |                                                          |
|                                                                                                                 | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                    | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı              |
|                                                                                                                 | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu | Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu* |
|                                                                                                                 | Sendikalar                                              |                                                          |
|                                                                                                                 | Üniversiteler                                           |                                                          |
|                                                                                                                 | Meslek odaları                                          |                                                          |
|                                                                                                                 | STK'lar                                                 |                                                          |
|                                                                                                                 | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)     |                                                          |
|                                                                                                                 | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                      |                                                          |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

### **Mevsimlik Gezici Tarımda Çalışan Aileler ve Çocukları İçin Gerekli Hizmetlerin Sunulması**

Bu çalışmada ele alınan politika belgelerinde yer alan mevsimlik gezici tarımda çalışan aileler ve çocuklar için sunulması gereken hizmetler dört genel başlıkta toplanabilir:

- Göç yolculuğunun güvenliğini sağlama
- Göç edilen yerlerde ailenin konaklamasına uygun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli yerleşim olanağı bulundurma (konut, geçici konaklama mekanları vb.)
- Çocuklar için gündüz bakım ve psiko-sosyal destek hizmetleri sunma (yaz okulu, kamp, kreş vb.)
- Sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi'nin devletlere yüklediği, çocukları her türlü ihmal ve istismardan koruma görevi Anayasası'nın 41. maddesi ile iç hukuk normu haline getirilmiştir. 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile bu görev eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, yeni Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na verilmiştir.

Çocukların çalışmaları, birçok açıdan ihmal ve istismara maruz kalma riskini barındırdığı için, bunun önlenmesi, ihmal ve istismarın tespiti ve bu durumda çocukların korunmasıyla ilgili tedbirlerin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nca alınması gerekecektir. Çocuk Koruma Kanunu'nun 6. maddesi de, bu durumdaki çocukların il müdürlüklerine bildirimini öngörmektedir.

Çocuklar çalıştırılmasa bile, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan ailelerin çocukları sağlık, eğitim gibi temel haklarını yaşlıları gibi kullanamamaktadırlar. Çukurova'da yapılan bir araştırmada çocukların yüzde 10'unun düzenli olarak aşılanmadığı rapor edilmiştir.<sup>70</sup> Benzer bir durumun düzenli bakım gerektiren hastalıklar için de söz konusu olduğu tespit edilmiştir:

*"Araştırma çalışmasına katılan çocukların yüzde 12'sinin düzenli bakım gerektiren bir hastalığı bu-*

*lunmaktadır. Bununla beraber düzenli bakım gerektiren hastalığı olan çocukların sadece yüzde 23'ü düzenli olarak doktora gidebilmekte; yüzde 72'si doktora gidememektedir. Kız çocukları arasında düzenli olarak doktora gidemeyenlerin oranı yüzde 80'e ulaşmaktadır. Bu çocuklar arasında hastalığın gerektirdiği ilaçları düzenli olarak alabilenlerin oranı da yüzde 20'de kalmaktadır. Geri kalanları ilaçlarını ya hiç alamamakta ya da düzensiz almaktadır."*<sup>71</sup>

Düzenli aşı ve sağlık kontrolü yapılamamasının önemli bir nedeni sağlık hizmetlerine erişim zorluğudur. Sık yer değiştiren ailelerin aile hekimleri takibi olamamaktadır. Olsa bile, hekime gitmek çalışma gününden ve dolayısıyla yevmiye kaybı anlamına gelmektedir. Öte yandan bahçelerin, tarlaların olduğu bölgelerle doktorun olduğu yer arasında fiziksel uzaklık da erişim önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu yolu kat etmek için bahçe/tarla sahibinin veya elçi/dayıbaşının aracını kullanmak, dolayısıyla onları da ikna etmek gerekmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin birden çok formu bulunmaktadır. Eğitime erişimde en fazla güçlük çeken çocuklar, uzun süreli mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmak üzere evlerinden ayrılan ailelerin çocuklarıdır. Genellikle, şubat-mart aylarında yerleşim yerlerinden ayrılan aileler, ekim-kasım aylarına kadar mevsimlik tarım işlerinde çalışmak üzere birden çok yere seyahat etmektedirler.

Bütün bunların dışında ailelerinin tarlada olduğu saatlerde çocukların güvenli bir bakımdan yoksun olmaları da onları her türlü ihmal ve istismara karşı korumasız bırakmaktadır. Bu nedenle, mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin geldiği yerleşim yerlerinde ebeveynlerin çalışma saatleri içerisinde çocuklara gündüz bakım hizmeti, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma olanağı sunulmalıdır.

Mevsimlik gezici tarım işçileri aileler ve çocuklar için gerekli hizmetlerin sunulması, zaman zaman çocuk

işçiliğinin önlenmesi stratejisi ile çelişkili bulunmaktadır. Oysa bu hem bir hak hem de etkili bir strateji olma potansiyeli yüksek bir yoldur. Ancak çok iyi bir

biçimde planlanması gerekir. Bu strateji ile ilgili yapılması gerekenler belirlenirken dikkate alınması gereken sorumluluklar Tablo 13'de gösterilmiştir.

**Tablo 13.** Mevsimlik Gezici Tarımda Çalışan Aileler ve Çocukları İçin Gerekli Hizmetlerin Sunulmasına Yönelik Sorumlulukların Kapsamı ve Sorumlular

| SORUMLULUKLAR                                                       | SORUMLULAR                                                                                  |                                                                                              |
|---------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                     | 10 Temmuz 2018'den önce                                                                     | 10 Temmuz 2018'den sonra                                                                     |
| Yaşam alanlarının iyileştirilmesi için standartların geliştirilmesi | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                        | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                  |
|                                                                     | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                               | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                                |
|                                                                     | Mimarlar Odası                                                                              |                                                                                              |
|                                                                     | Üniversiteler                                                                               |                                                                                              |
| İl düzeyinde hizmetlerin koordinasyonu                              | Valilik                                                                                     | Valilik                                                                                      |
| Yaşam alanlarının insan onuruna uygun ve güvenli hale getirilmesi   | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı                                                        | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                  |
|                                                                     | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                        | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                  |
|                                                                     | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                               | Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                                                                |
|                                                                     | Başbakanlık<br>Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı                                       |                                                                                              |
|                                                                     | İçişleri Bakanlığı<br>Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü<br>Köylere Hizmet Götürme Birlikleri | İçişleri Bakanlığı<br>Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü*<br>Köylere Hizmet Götürme Birlikleri |
|                                                                     | Valilik                                                                                     | Valilik                                                                                      |
|                                                                     | Belediye                                                                                    | Belediye                                                                                     |
|                                                                     |                                                                                             |                                                                                              |
| Elektrik, su kullanımı                                              | Enerji Bakanlığı                                                                            | Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı                                                          |
|                                                                     | Belediye                                                                                    |                                                                                              |
|                                                                     | İl Özel İdaresi                                                                             |                                                                                              |
| Ücretsiz ve güvenli ulaşım                                          | Ulaştırma Bakanlığı                                                                         | Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı                                                               |
|                                                                     | İçişleri Bakanlığı<br>Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı                       | İçişleri Bakanlığı<br>Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Komutanlığı                        |
| Üreticinin bu yükümlülükleri yerine getirmek için desteklenmesi     | Kalkınma Bakanlığı<br>Kalkınma Ajansları                                                    | Hazine ve Maliye Bakanlığı<br>Kalkınma Ajansları<br>Ziraat Bankası                           |
| Gündüz bakım hizmetleri                                             | Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı                                                        | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı                                                  |
|                                                                     | Belediye                                                                                    | Belediye                                                                                     |



|                                                                   |                                                                                                 |                                                                                                         |
|-------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sportif ve kültürel faaliyetler                                   | Gençlik ve Spor Bakanlığı                                                                       | Gençlik ve Spor Bakanlığı                                                                               |
| Sağlık hizmetleri                                                 | Sağlık Bakanlığı                                                                                | Sağlık Bakanlığı                                                                                        |
| Bakanlık faaliyetlerinin yerindeliğinin izlenmesi ve denetlenmesi | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                    | Türkiye Büyük Millet Meclisi                                                                            |
|                                                                   | Kamu Denetçiliği Kurumu                                                                         |                                                                                                         |
|                                                                   | İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu                                                                 |                                                                                                         |
|                                                                   | Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı<br>Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi  | Tarım ve Orman Bakanlığı<br>Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi*                     |
|                                                                   | Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu | Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı<br>Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu* |
|                                                                   | Sendikalar                                                                                      |                                                                                                         |
|                                                                   | Meslek odaları                                                                                  |                                                                                                         |
|                                                                   | STK'lar                                                                                         |                                                                                                         |
|                                                                   | Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)                                             |                                                                                                         |
|                                                                   | Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği                                                              |                                                                                                         |
| Haklara uygunluğunu izleme ve uluslararası alanda destekleme      | Uluslararası Çalışma Örgütü – ILO (Ekonomik ve Sosyal Konsey)                                   |                                                                                                         |
|                                                                   | BM Çocuk Hakları Komitesi                                                                       |                                                                                                         |
|                                                                   | Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı                                                           |                                                                                                         |
|                                                                   | BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)                                                               |                                                                                                         |
|                                                                   | Dünya Sağlık Örgütü (WHO)                                                                       |                                                                                                         |

\* Yeni yapılanmada varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine dair henüz bilgi olmayanları gösterir.

- <sup>1</sup> *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, UNICEF Ankara 2003, sf. 519. [dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf](http://dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf)
- <sup>2</sup> *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, UNICEF Ankara 2003, sf. 520. [dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf](http://dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf)
- <sup>3</sup> Yayla, Y. (2017). Küresel Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler. *TBB Dergisi*, 128, sf.417.
- <sup>4</sup> *The Worldwide Movement Against Child Labour Progress and Future Directions*, Geneva (2007).
- <sup>5</sup> *Action Against Child Labour 2008-2009: IPEC Progress and Future Priorities*, Geneva (2010).
- <sup>6</sup> *BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, UNICEF Ankara (2003), sf. 490. [dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf](http://dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf)
- <sup>7</sup> Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı birleşmiş olup, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır.
- <sup>8</sup> Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2017-2023) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>9</sup> Bkz. [www.alomaliye.com/2015/03/30/hazirlama-tamamlama-ve-temizleme-isleri/www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.5463&sourceXmlSearch=&MevzuatTliski=0](http://www.alomaliye.com/2015/03/30/hazirlama-tamamlama-ve-temizleme-isleri/www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.5463&sourceXmlSearch=&MevzuatTliski=0)
- <sup>10</sup> ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010). [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- <sup>11</sup> ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.49. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- <sup>12</sup> RG 19.04.2017 - 30043
- <sup>13</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.7 RG 19.04.2017 - 30043; Milli Eğitim Bakanlığı 2016/5 Sayılı Genelge [tegm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2016\\_03/28043457\\_genelge.pdf](http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/28043457_genelge.pdf) ; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 5, Strateji 1 ve 2. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf); ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010), Eğitim Hedef 1. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- <sup>14</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.12, 13 RG 19.04.2017 - 30043; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 6 Strateji 1 ve 2. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>15</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.14 RG 19.04.2017 - 30043; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 2, Strateji 1 ve 2. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf); ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010), İş ve Sosyal Güvenlik Hedef 1, Hedef 2 ve Hedef 3. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- <sup>16</sup> ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 1, Strateji 1. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>17</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.15, 16, 25 RG 19.04.2017 - 30043; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 1, Strateji 2. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>18</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.23 RG 19.04.2017 - 30043; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 4, Strateji 1, 2 ve 3. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- <sup>19</sup> Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.17, 18, 26, 17, 18, 27 RG 19.04.2017 - 30043

- 20 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 3, Strateji 1, 2 ve 3. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 21 Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.9, 10 RG 19.04.2017 – 30043; ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010), Ulaşım Hedef 1 ve Hedef 2. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- 22 Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.1,2,3,4,8,11 RG 19.04.2017 – 30043; ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010) Barınma Hedef 1 ve Hedef 2, Sağlık Hedef 2, Güvenlik Hedef 1, Hedef 2 ve Hedef 3. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- 23 Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.6 RG 19.04.2017 – 30043; ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 5, Strateji 3 ve Tablo 7, Strateji 1. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf); ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010), Eğitim Hedef 2 ve Hedef 3, Sosyal Çevreyle İlişkiler Hedef 1 ve Hedef 2. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- 24 Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi md.5 RG 19.04.2017 – 30043; ÇSGB *Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı*, Ankara (2017), Tablo 7, Strateji 2. [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf); ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010), Sağlık Hedef 1 ve Hedef 3. [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf)
- 25 Uyan Semerci, Pınar. "Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 – Araştırma Raporu" Hayata Destek Derneği, sf. 91
- 26 Fındık Hasadının Oyuncuları, Kalkınma Atölyesi Y. Ankara 2014, sf.73
- 27 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 28 [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf)
- 29 Tunçcan, N. Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu [www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409) (Erişim tarihi: 12.05.2018)
- 30 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 31 UÇÖ Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri [www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS\\_377311/lang--tr/index.htm](http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm) (Erişim tarihi: 12.05.2018)
- 32 Yayla, Y. Küresel Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler. (2017). *TBB Dergisi*, 128, sf.420
- 33 UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*, Ankara (1997)
- 34 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 35 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı. Ankara (2017). [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf), sf. 59
- 36 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2017). *Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri*, İstanbul, sf.5.
- 37 TÜİK Haber Bülteni 18.09.2017 Sayı 24579
- 38 Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, sf.83
- 39 TÜİK Haber Bülteni 14.03.2018 Sayı: 27706

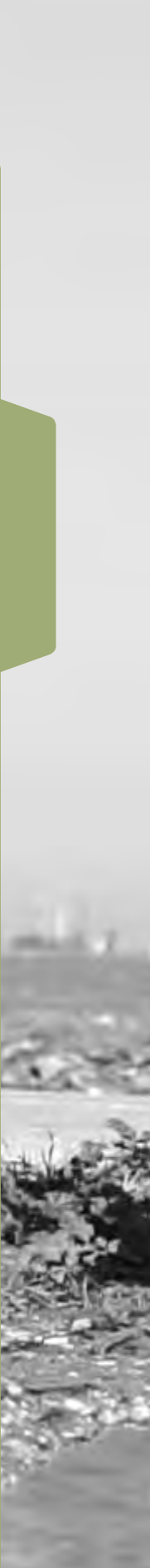
- 40 [www.turkis.org.tr/AGUSTOS-2017-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d10574](http://www.turkis.org.tr/AGUSTOS-2017-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d10574) (Erişim Tarihi: 28.05.2018)
- 41 TÜİK Haber Bülteni 14.03.2018 Sayı: 27706
- 42 Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), sf. 98. [dergipark.gov.tr/download/article-file/81581](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/81581) (Erişim Tarihi: 15.07.2018)
- 43 Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3.Baskı). İmge Yayınları, sf. 43.
- 44 Sengupta, A. "On the Theory and Practice of the Right to Development" *Human Rights Quarterly* 24(4), 2002, sf.848 Zikreden: Sarıbeyoğlu Skalar, M. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kavram, İlkeler ve Yargısal Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları, sf. 42
- 45 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, UNICEF Ankara 2003, sf. 257 [dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabi.pdf](http://dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabi.pdf)
- 46 Ibid. sf. 257
- 47 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), Tablo 6, Strateji 1 ve 2 [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_is\\_ciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_is_ciligi_rev_23032017.pdf)
- 48 *OECD Bir Bakışta Eğitim 2017* [www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf](http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf) (Erişim Tarihi:15.07.2018)
- 49 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014 – 2023) Eylem Planları (2017 – 2019) [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf)
- 50 Ulusal İstihdam Stratejisi (2014 – 2023) İstihdam Sosyal Koruma İlişkisinin Güçlendirilmesi Ekseni Raporu, sf.5. [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf)
- 51 Özel Politika Gerektiren Grupların İstihdamının Arttırılması [www.uis.gov.tr/media/1453/ozelpolitika.pdf](http://www.uis.gov.tr/media/1453/ozelpolitika.pdf) (Erişim tarihi 12.05.2018)
- 52 TISK, İşsizlikle Mücadele; Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneriler, Ankara (2019), sf. 63 vd. [tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/issizlikle\\_mucadele\\_ulke\\_uygulamaları\\_ve\\_turkiye\\_icin\\_öneriler/pdf\\_issizlikle\\_mucadele\\_ulke\\_uygulamaları\\_ve\\_turkiye\\_icin\\_öneriler.pdf](http://tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/issizlikle_mucadele_ulke_uygulamaları_ve_turkiye_icin_öneriler/pdf_issizlikle_mucadele_ulke_uygulamaları_ve_turkiye_icin_öneriler.pdf)
- 53 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2017) *Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri*, İstanbul, sf. 23.
- 54 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 55 Bkz. *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 56 Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 57 Bkz. *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 58 ÇSGB İş Sağlığı Ve Güvenliği Rehberi, sf.11
- 59 ÇSGB İş Sağlığı Ve Güvenliği Rehberi, sf.23
- 60 TZOB 25.08.2014 tarihli basın açıklaması [www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimda-kayitli-calisan-yok-gibi-](http://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimda-kayitli-calisan-yok-gibi-) (Erişim Tarihi: 25.05.2018)
- 61 Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 1, sf.189
- 62 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2017). *Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri*. İstanbul, sf. 11

- 63 *The Worldwide Movement Against Child Labour Progress and Future Directions*, Geneva (2007).
- 64 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.17 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 65 Yayla, Y. (2017) Küresel Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler. *TBB Dergisi*, 128, sf.422
- 66 Ibid., sf.423
- 67 Ibid., sf.423
- 68 ILO – Inter-Parliamentary Union. Eliminating the Worst Forms of Child Labour: A Practical Guide to ILO Convention No. 182, Handbook for Parliamentarians No. 3 (2002), sf.25  
[www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms\\_172685.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_172685.pdf)
- 69 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017) [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 70 Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2017). *Adana’da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri*. İstanbul, sf. 18  
[www.bilgi.edu.tr/site\\_media/uploads/files/2017/03/29/goc-merkezi\\_adana-da-mevsimlik-gezici-tar-m-ilerin-in-ocuklar-ozet-rapor.pdf](http://www.bilgi.edu.tr/site_media/uploads/files/2017/03/29/goc-merkezi_adana-da-mevsimlik-gezici-tar-m-ilerin-in-ocuklar-ozet-rapor.pdf)
- 71 Ibid., sf.19

# 2

---

**MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM  
İŞLERİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ  
ÖNLEME: AKTÖRLER VE  
SORUMLULUKLARI**





Türkiye Cumhuriyeti Anayasası her çocuğun “*korunma ve bakımdan yararlanma*” hakkı olduğunu ve devletin “*her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri*” almakla görevli olduğunu düzenler (md.41). Devletin, Anayasa’nın öngördüğü bu görevi yerine getirebilmesi için, bu sorumluluğun kimleri kapsadığını ve nasıl yerine getirileceğini yasalarla düzenlemesi gerekir. Bunun için öncelikle sorumlulukları belirlemek gerekir. Ana sorumluluk, çocuğun ve haklarının korunmasıdır. Bu sorumluluk çocuğun her tür istismardan olduğu gibi emeğinin sömürülmesinden korunmasını da kapsar.

Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliği ile mücadele, birinci bölümde ortaya konulmaya çalışıldığı gibi sadece çocuğun tarlada veya bahçede çalışmamasını sağlamaya yönelik yöntemlerle gerçekleştirilemez. Sonuç kadar nedenle de mücadele etmek gerekir. Genel sosyo-ekonomik politikalarla ilişkili bu sorunun çözümünde birçok kişi ve kurum veya kuruluşun yerine getirmesi gereken rol ve sorumluluğu bulunmaktadır.

Bu bölümde, mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklarla ilgili rol ve sorumluluğu olan başlıca aktörler dört ana grupta ele alınmaktadır.

1. Üretim-tüketim zincirinde rol alanlar
2. Kamu kurumları
3. Hükümet dışı kuruluşlar
4. Uluslararası örgütler
5. Devletler

Bu araştırmanın hazırlık süreci Ağustos 2017’de başlamıştır. Temmuz 2018’den itibaren Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmiş olup, kamu teşkilatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Araştırma tamamlanıp, rapor hazırlandığında, henüz bu teşkilatlanma tamamlanmamış, her gün yeni bir düzenleme ile kamu kurumları yeniden yapılandırılmaktadır. Raporun kamu kurumları kısmı okunurken güncel durumun değişmiş olabileceği akılda tutulmalı, zaman zaman tekrar kontrol edilmelidir.

Bu raporun eki olarak verilen grafik mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocukların işten el çektilmesini, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik kurumların rol ve sorumluluklarını bir bütün olarak göstermektedir.



YASAMA



## GENÇ İŞÇİ KİMDİR?

## ARAŞTIRMA-İZLEME - BİLGİLENDİRME -

## YÜRÜTME - PLANLAMA - UYGULAMA



**4. AŞAMA - MAHALLİ ÜRETİM**

**5. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**6. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**7. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**8. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**9. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**10. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**11. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**12. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**13. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**14. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**15. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**16. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**17. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**18. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**19. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**20. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**21. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**22. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**23. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**24. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**25. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**26. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**27. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**28. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**29. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**30. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**31. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**32. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**33. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**34. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**35. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**36. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**37. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**38. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**39. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**40. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**41. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**42. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**43. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**44. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**45. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**46. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**47. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**48. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**49. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**50. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**51. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**52. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**53. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**54. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**55. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**56. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**57. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**58. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**59. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**60. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**61. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**62. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**63. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**64. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**65. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**66. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**67. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**68. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**69. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**70. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**71. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**72. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**73. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**74. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**75. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**76. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**77. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**78. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**79. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**80. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**81. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**82. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**83. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**84. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**85. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**86. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**87. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**88. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**89. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**90. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**91. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**92. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**93. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**94. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**95. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**96. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**97. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**98. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**99. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

**100. AŞAMA - MAHALLİ PAZARLAMA**

## 2.1\*

### Üretim-Tüketim Zincirinde Rol Alan Aktörler ve Sorumlulukları

#### 2.1.1

##### Tarım İş Aracıları

Tarım iş aracıları, tarımsal işgücüne ihtiyaç duyan tarla/bahçe sahipleriyle işçi arasındaki ilişkiyi kuran kişilerdir. Kablay (2016), tarım aracılarını “*tarımsal işlerin yoğunlaştığı mevsimlerde işverene karşı işçi, işçilere karşı işveren adına ilişki kurarak tarımda emek arz-talep dengesini sağlamaya çalışan bir kurum*” olarak tarif etmektedir.<sup>1</sup> Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği<sup>2</sup>, “*Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişileri*” tarım aracısı olarak tarif etmektedir. Buna göre, tarım aracısı olabilmek için, Türkiye İş Kurumu’ndan “*tarımda iş aracısı belgesi*” almak zorunludur (md.5).

Türkiye’de toplam kaç kişinin tarım aracılığı yaptığı bilinmemektedir. Tarım aracılarının önemli bir bölümü kayıt olmamakta ve bununla ilgili olarak da bir denetim ya da yaptırıma maruz kalmamaktadır.<sup>3</sup> 2015 yılında mevsimlik tarım işçiliğini sorunlarını araştırmak üzere kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu’nda<sup>4</sup>, Türkiye’de 2015 yılında kayıtlı tarım aracısı sayısının 736 olduğu belirtilmektedir.<sup>5</sup>

Tarım iş aracılarına uygulamada ‘dayıbaşı’ veya ‘elci’ denilmektedir. Genellikle tarım aracısı ile işçi temin ediyor olmakla birlikte az da olsa çiftçi ile tarım işçileri arasında doğrudan ilişki kurulan örneklerle de rastlamak mümkün olabilmektedir. Bazı çiftçilerin, düzenli olarak bazı aileler ile çalıştığı ve onlar içerisinde bir kişinin aracı rolünü üstlendiği uygulamalar da bulunmaktadır.<sup>6</sup> Örneğin Karadeniz’de yapılan bir araştırmada çalışanların yüzde 73,8’i çalıştığı yer ile aracı (dayıbaşı) vasıtasıyla ilişki kurduğunu, yüzde 21,4’ü ise

kendisinin ilişki kurduğunu belirtmiştir.<sup>7</sup> Bu da bu kişilerin sektörde oynadıkları rolün önemini ortaya koymaktadır.

Tarımda iş aracılarının farklı özellikler gösterdikleri görülmektedir:

*“Getirdikleri işçi sayısına göre elciler de kendi aralarında ayrışıyor. Derinlemesine görüşme yaptığımız elcilerden biri binbeşyüz işçiye kadar işçi temin ederken bir diğeri yalnız yüzelli-ikiyüz işçi getirebilmektedir. Büyük çapta işçi getiren elcilerin yaşadıkları yerde en az elli dönüm toprakları olduğu saptanmıştır. Bu elcilerin hasat zamanında otellerde ikamet ettiği ve çoğu zaman kendi araçları veya uçakla bölgeye ulaşımını sağladığı ortaya çıkarılmıştır. Ancak düşük sayılarda işçi getiren elcilerin az topraklı veya topraksız olduğu, hatta yaşadıkları yerlerde geçimlerini tarım işçiliği yaparak kazandığı saptanmıştır. Bu elcilerin oluşturdukları ekipler çoğu zaman kendi yakın çevresi ve aile üyelerinden oluşmaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz bir elcinin kendi eşi, kardeşi, babası ve diğer akrabalarından oluşturduğu bir ekibi bulunmaktaydı. İşçi-elci olarak tanımlayabileceğimiz bu elciler konaklamalarını diğer işçiler gibi çadırlarda sağlamaktadır.”<sup>8</sup>*

Tarım aracılarının, işçilerden ücret almaları Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği<sup>9</sup> ile yasaklanmıştır (md.11). Aracılar, hizmetlerinin karşılığını yalnız işverenlerden isteyebilirler. Büyük grupları getiren tarım aracıları genellikle tarlada, bahçede çalışmamakta, tarlada, bahçede çalışan işçileri koordine etmek üzere de ‘çavuş’ görevlendirmektedir. Bu biçimde çalışan aracılar işçinin ücretinin yüzde 10’unu komisyon olarak almaktadır.<sup>10</sup> Küçük grupları getiren aracılar ise, genellikle tarlada, bahçede çalışmakta ve işverenden bu çabasının karşılığında günlük iki yevmiye almaktadır.<sup>11</sup>

Tarımda iş aracıları, işçilerin iş aramadan düzenli olarak iş bulmalarını; işverenin de tam ihtiyacı olan zamanda ve teker teker hem işe alım hem de çalışma süresinde çıkacak ihtiyaçlar veya sorunlar ile uğraşmadan işçi

\* Aktörlerin / kurumların sıralamasında herhangi bir hiyerarşi gözlemlenmemiştir.

bulmasını sağlamaktadır.<sup>12</sup> Tarımda iş aracıları, işçilere sezon dışında borç vererek veya çalıştıkları süre içerisinde henüz ücretini alamamış olan işçilerin ihtiyaçlarını karşılayarak, işçinin devamlılığını sağlaması bir güvence ya da taşeronluk faaliyeti olarak görülmekteyse de bu uygulamanın zorla çalıştırma yasağı kapsamına girecek pratiklere sebebiyet verip vermediği üzerine bir araştırma bulunmamaktadır.

Yönetmeliğin 11. maddesine göre tarım aracısının görevi şunlardır:

- İşverenler ve işçiler arasında kurumca hazırlanmış sözleşmelerin düzenlenmesini sağlamak ve bu sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere kuruma ulaştırmak,
- İşçilere işe başlamadan önce yapılacak iş, ücret ve diğer hususlar hakkında gerekli bilgileri vermek,
- İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapmak,
- Ücretlerin kararlaştırılan ödeme biçimine göre (günlük, haftalık, aylık, parça başına, götürü, vs.) işverence her işçinin kendisine ödenmesini sağlamak,
- İşçilerin günlük brüt kazançlarının 4857 sayılı İş Kanunu'nun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olmamasını sağlamak,
- İşçilerin barınma yerlerini, yeme ve yatma durumlarını sağlığa ve barınma koşullarına uygun biçimde sağlamak için mahalli mülki idare amirlikleri nezdinde gerekli başvuruları yapmak.

İşçi ile işveren arasındaki ilişkiyi kuran, sözleşme yapılmasını ve işçinin ücretini alması, ulaşım, barınma gibi ihtiyaçların karşılanması konusundaki sorumlulukları nedeniyle, çocukların mevsimlik tarım işlerinde istihdam edilmesinin önlenmesinde tarım iş aracıları önemli bir rol ve sorumluluğa sahiptir.

Tarım iş aracılarının örgütlenme ve bu alandaki çalışmaların yasal çerçeveye uygun biçimde yürütül-

mesini sağlamaya yönelik girişimleri bulunmaktadır. Ancak henüz kapsayıcı bir çalışmadan söz edilememektedir. "Tarım aracıları ancak kendi istekleri ve iradeleri doğrultusunda sivil toplum kuruluşu olarak bir tüzel kişilik çatısı altında örgütlenmektedir. Şu anda yalnızca Adana ilinde iki tarım aracısı derneği bulunmaktadır. Bu derneklere kayıtlı toplam kaç tarım aracısının olduğu bilinmemektedir. Çukurova Tarım Aracıları Derneği'nin toplam 600 üyesi bulunmakta, bunların 150'si aktif olarak çalışmalarda yer almakta, dernekle iletişim ve ilişkisini sürdürmektedir. Adana-Ceyhan Tarım Elçileri ve İşçileri Derneği'nin üye sayısı ve faaliyetleri ise bilinmemektedir."<sup>13</sup>

## 2.1.2

### Tarımsal İşletme Sahipleri

Genel olarak çiftçi diye adlandırılrsa da, tarım üreticiliğinin tek bir formu bulunmamaktadır. Kendi nam ve hesabına çalışan küçük çiftçiler, kiracılar, yarıcılar/ortakçılar, büyük tarım işletmeleri, tarla veya bahçe işleten firmalar, başka alanlarda çalışan ve mevsimlik olarak tarımla uğraşanlar gibi birçok formu bulunmaktadır. Bunlara ait net verilerin bulunmaması, her yıl tarla/bahçe işletme durumunun değişme olasılığı bu durumu anlamayı ve bu alanı düzenlemeyi zorlaştırmaktadır.

Türkiye Ekonomik Politikalar ve Araştırmalar Vakfı'nın<sup>14</sup>, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Ocak 2018 ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Şubat 2018 verilerini değerlendirerek hazırladığı İstihdam İzleme Bülteni (2018)'ne göre<sup>15</sup>; Ocak 2018'de çiftçi sayısında Türkiye genelinde Ocak 2017'ye göre yüzde 0,4 (3 bin çiftçi) azalma meydana gelmiştir. 2017 yılı tarım istihdamının 5 milyon 583 bin kişi ile hizmet sektöründen (yüzde 61,6) sonra en fazla istihdam sağlayan sektör (yüzde 19,3) olduğu ve sanayi (yüzde 19,1) ile neredeyse eşit düzeyde istihdam sağladığı görülmektedir.<sup>16</sup>

Sektörlere göre istihdam başına düşen işgücü ödemeleri incelendiğinde, genel olarak bir artış gözlem-

lenirken, 2017 yılının son çeyreğinde, tarım sektöründe reel işgücü ödemelerinde bir önceki döneme göre yüzde 6 oranında azalış olduğu gözlemlenmektedir.<sup>17</sup> Oysa aynı dönemde tarım sektörünün verimliliğinde yüzde 1,7 oranında artış olduğu tespit edilmiştir.<sup>18</sup>

Bunda tarımsal faaliyetin zahmetli olması, arazilerin miras yoluyla küçülmesi, maliyetler gibi pek çok faktörün etkisi olduğu bilinmektedir. Tarımla uğraşan nüfusun azalma eğilimi, nedenleri ve sonuçlarıyla incelenmesi, bu alanda önerilecek sosyal politikaların uygulanabilir olmasını sağlamak bakımından önemlidir.

Tarımsal faaliyetlerde işçi ve işveren ilişkisini düzenleyen Borçlar Kanunu'na göre, mevsimlik gezici tarım işçisi istihdam eden çiftçiler aşağıdaki sorumluluklara sahiptir:

- Asgari ücretten az olmamak üzere ücret ödeme
- Fazla mesai ücretini ödeme
- Ücretin korunması (ücretin işçinin eline geçmesini güvence altına alma)
- İş için gerekli araç ve malzemeleri sağlama, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlem almak
- Taşıma araçlarının giderlerini karşılama, sigortalama veya bunların giderlerini ödeme
- İşçinin kişiliğini korumak ve saygı göstermek
- İşçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramamaları için gerekli önlemleri almak
- İşverenin yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine meydana gelen işçinin ölümü, vücut bütünlüğünün zedelenmesi veya kişilik haklarının ihlaline bağlı zararların tazmin etmek
- İşçinin işverenle birlikte ve düzeni içinde yaşadığı hallerde yeterli gıda ve uygun bir barınak sağlamak

Bu yükümlülüklerin hemen hepsi aynı zamanda çocuk işçiliği ile mücadelede tarım işletme sahiplerine düşen yükümlülükler olarak da anlaşılabilir. Bunlara bir de yasaya uygun yaş ve koşullarda çalışan istihdam etme yükümlülüğünü eklemek gerekir. Bu yükümlülüklerin birçoğu yerine getirilmemektedir. İş-

veren sadece farklı bölgelerde farklı mekanizmalarla belirlenmiş ücreti karşılamakta ve bu ücret genellikle brüt asgari ücretin altında kalmaktadır. İşteki Durumlarına Göre Yıllık Kullanılabilir Gelir<sup>19</sup> tabloları incelen- diğinde, yevmiyeli işçilerin gelirlerinin asgari ücret ve altında olduğu görülmektedir. 2016 yılında yevmiye ile çalışanların yıllık kullanılabilir 10.003 TL gelir elde ettikleri, bunun da aylık 833 TL'ye tekabül ettiği görülmektedir. Oysa 2016 yılı ilk çeyreği için açıklanan net asgari ücret 1.300 TL'sidir.<sup>20</sup>

Tarım işçileri için üreticinin asgari ücret yükümlülüklerini yerine getirilmesi istendiğinde ise tarımsal üretim maliyetleri sorunuyla karşılaşmaktadır. Öte yandan çiftçinin kendisi de bazı durumlarda kendi bahçesinin, tarlasının emekçisidir. Aynı zamanda tarım üreticisi olarak ayırt edici bir veri olmasa da genel olarak kendi nam ve hesabına çalışanlar bakımından yıllık kullanılabilir gelirin 2016 yılında 20.417 TL olduğu tespit edilmiştir. Bu da aylık 1.701 TL'ye tekabül etmektedir.<sup>21</sup> Uluslararası Çalışma Örgütü, bu durumdaki çiftçinin de sosyal politikalar kapsamına alınması gerektiğini kabul etmektedir.<sup>22</sup>

## 2.1.3

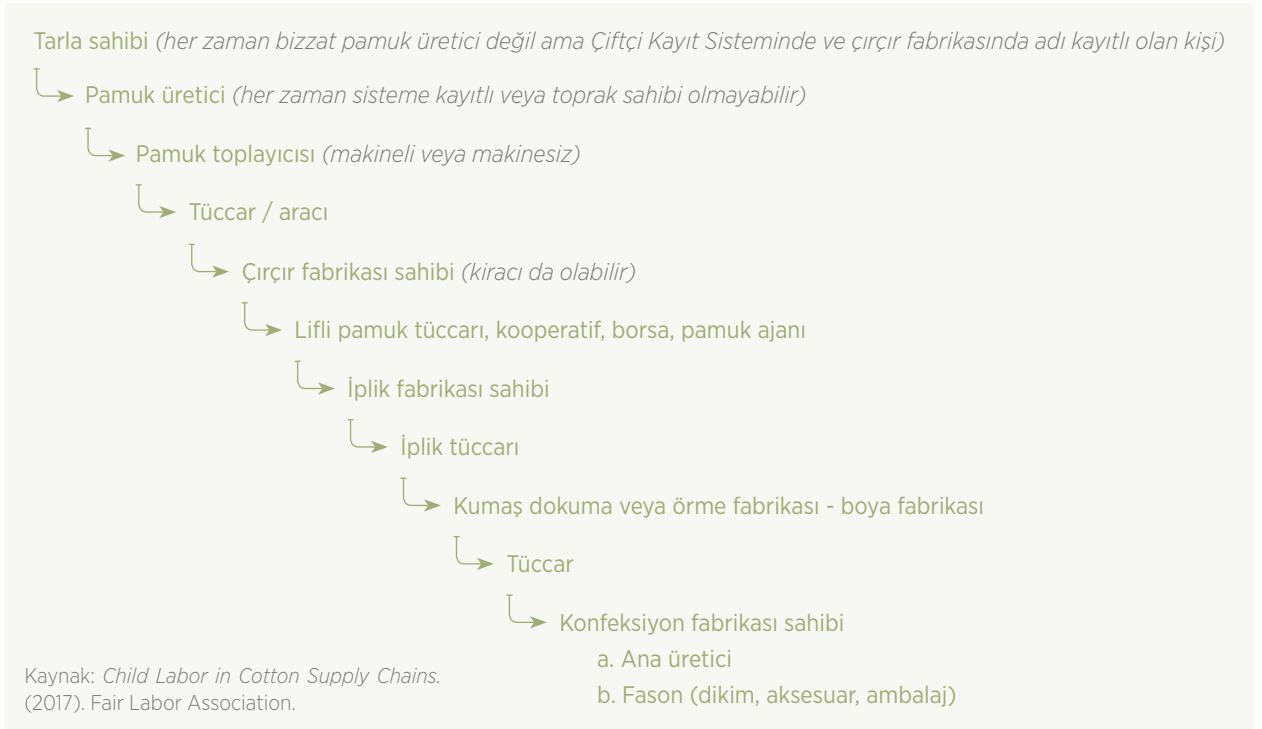
### Ürün Aracıları ve Tüccarları

Tarımsal üreticiden sonra tarım ürününün tüketici veya bu ürünü işleyecek tesise, fabrikaya ulaşması sürecinde ürüne göre ismi değişen ama hemen hemen her tarımsal üründe bulunan araçlar devreye girmektedir.

Fındıkta 'manav', pamukta ve narenciyede 'simsar' olarak anılan araçlar/tüccarlar, piyasadan ürünü toplayıp, talep olan yere satma işlevini üstlenmektedir. Böylece üretici için satış, alıcı için de ürün bulma garantisi oluşturmaktadır. Araçların, çiftçilerle arasındaki ilişki ürüne, bölgeye ve üreticinin ihtiyaçlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, pamuğun tarladan çıkıp, hazır giyim ürünü halinde mağazaya gelişine kadarki aşama birçok aktörün katılımını gerektirmektedir (Şekil 1).



## Şekil 1. Pamuk Tedarik Zinciri



Neredeyse her aşamada, bir sonraki ile bağ tüccar, komisyoncu veya aracı üzerinden kurulmaktadır. Büyük şirketler, doğrudan piyasadan ürün aramaktansa dünya piyasalarından hammadde veya yarı mamul ürün tedarik eden tüccarlar ile çalışmayı tercih etmektedir. Aracı ile çiftçi arasındaki ilişki genellikle yazılı bir sözleşmeye dayanmamaktadır. Organik tarım gibi sertifikalandırılan bazı uygulamalarda sözleşme yapıldığına ilişkin örnekler bulunsa da, yaygın uygulamada yazılı sözleşme bulunmamaktadır. Aracı ile çiftçi arasındaki ilişkinin koşulları da bölgeye, ürüne veya çiftçiye göre değişiklik göstermektedir. Pamuk, fındık gibi toplandıktan sonra depolama maliyetleri ve depolama yerinin bulunamamasından dolayı genellikle bekletilmeksizin satılması gereken ürünlerde, çiftçi ürününü çırçır fabrikasına, yerel fındık tüccarı manava veya depolama imkanı bulunanlara emanet sistemiyle faturanın kesileceği tarihte satış yapacak şekilde teslim etmekte; buna karşın yıl içerisinde üre-

tim giderlerini karşılamak için paraya ihtiyacı olan üretici bu ihtiyacını da genellikle bu araçlardan, kredi kurumlarından borç alarak karşılayabilmektedir. Bazen de yerel tefecilerden borç alınmaktadır. Bu da mültezimliğin<sup>23</sup> yeni bir formda devam ettiğini düşündürmektedir. Yevmiyenin işçi çalışırken yoksullaştırması gibi, tüccar veya aracı ile çiftçi arasındaki borç - alacak ilişkisi de özellikle tarımsal işletmenin küçük üretici olduğu hallerde çiftçi aynı biçimde yoksullaştırmaktadır.<sup>24</sup> Boratav, bu durumlarda borç ödemenin de bir finansman sorunu haline geldiğine ve kronik hal aldığına ve tüccarın ticari karının belli bir oranda faiz gelirini de içerdiğine dikkat çeker.<sup>25</sup> Ortakçı ve kiracı ilişkisi ile çalışan tarım işçileri için de bu tür bir ilişki içerisinde olmak söz konusu olabilmektedir. Para olarak alınan ve ödenen borçlanmalarda faiz ödemesini saptamak mümkün olsa da, para borcunun ürün olarak ödendiği ilişkilerde, ürünün değerinin düşük tutulması suretiyle faiz borcu tahsil

edildiğinden, bu ilişkinin tespit edilmesi de güçlük arz etmektedir.<sup>26</sup>

Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin (TZOB) düzenli olarak yayınladığı üretici piyasa fiyatları karşılaştırmasına bakıldığında, üretici fiyatı ile tüketici fiyatı arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Bunun tamamı aracı kârı olarak görülemez. Ancak, tüketici fiyatı ile üretici fiyatı arasındaki farkta aracı maliyeti etkisi de mutlaka bulunmaktadır. Bu tür, üreticinin kontrol edemediği maliyetler, tarım işçisi aleyhine işlediği için bu mekanizmaların ve tedarik zincirindeki maliyetlerin görünür olmaması da sorun alanlarından birini oluşturmaktadır.

TZOB'nin Ocak 2018'de açıkladığı üretici piyasa fiyatları karşılaştırmasında, portakalda o ay için fiyat farkının halde yüzde 87'yi, markette ise yüzde 354'ü bulunduğu, fındıkta pazarda yüzde 105'i bulan fiyat farkının markette yüzde 124'e ulaştığı görülmektedir (Tablo 14).<sup>27</sup>

Aracı veya tüccar tarla ve bahçeyi, dolayısıyla üretim koşullarını en yakından gören, bu üretim sürecinden kazanç elde eden kişi olarak, üretici kadar koşullardan sorumlu tutulabilecek kişidir. Aracılar, tedarik zincirinde oynadıkları önemli role ve elde ettikleri kazanç dolayısıyla ürün maliyetine etkilerine rağmen, sistemin yasal olarak görünmeyen, rol ve sorumlulukları tarif edilmemiş aktörler oldukları için, onların tarım işçiliği ve çocuk çalıştırılması konusunda rolleri gereği üstlendikleri bir sorumluluk da tarif edilmiş değildir. Sanayici veya tüccar ile üretici arasında yer alan bu aktör, sorumluluk geçirgenliğini de olumsuz etkilemektedir. Çünkü, sanayici veya tüccar, çoğu zaman sadece aracı ile iş yapmakta ve üreticiyle genellikle karşılaşmayabilmektedir.

## 2.1.4

### Tarımsal Ürün İşleyen Sanayiciler ve Markalar

Tarımsal ürünün önemli bir kısmı sanayide hammadde veya yarı mamül ürün olarak kullanılmaktadır. Tarıma dayalı, gıda, içki, tütün, tekstil ve deri sanayi başta olmak üzere birden çok sanayi kolu bulunmaktadır. Her bir işkolunun tarım ile arasındaki entegrasyonu sağlama biçimi de birbirinden farklıdır. Bu da tedarik zincirlerinin takibini ve anlaşılmasını güçleştiren faktörlerden biridir.

Üç tür entegrasyon biçiminden söz edilmektedir: Dikey entegrasyon, yatay entegrasyon ve dairesel entegrasyon.<sup>29</sup> Sözleşmeli tarım, mülkiyet entegrasyonu, kooperatifler, devralma ve iştirakler, dikey entegrasyon türleri olarak sayılabilir. Burada sanayinin sözleşme yolu ile veya mülkiyeti eline geçirmek suretiyle tarım ile birleşmesinden söz edilmektedir.<sup>30</sup> Yatay entegrasyon şirketlerin birleşmesini, birlikler oluşturmalarını; dairesel entegrasyon ise yatay ve dikey entegrasyonun bir arada bulunmasını ifade etmektedir. 'İyi Pamuk Uygulamaları', 'İyi Tarım Uygulamaları', 'Organik Tarım' gibi bazı programlar 'sözleşmeli tarım' ve dolayısıyla 'dikey entegrasyon' örneği olarak görülebilir. Bu ilişki genellikle tarım üreticisi aleyhine asimetriye dayanmaktadır. Ulusal veya çok uluslu şirketleri karşısında küçük işletmelerin serbest piyasa ekonomisi içerisinde mücadele etmesi beklenmektedir.

Türkiye'de, yasa ile belirlenmiş bir tarım politikasının olmaması, küçük işletmelerin girdi sübvansiyonlarından yeterince yararlanamaması, tarımsal alt yapı yatırımlarının yeterli seviyede olmaması, işletmelerde

**Tablo 14.** Seçilmiş Ürünlerde 30 Ocak 2018 Tarihi İtibarıyla Ortalama Üretici, Hal, Pazar ve Market Fiyatları<sup>28</sup>

| Ürünler     | Üretici Fiyatı (TL/Kg) | Hal Fiyatı (TL/Kg) | Pazar Fiyatı (TL/Kg) | Market Fiyatı (TL/Kg) | Hal / Üretici Fiyat Farkı (Yüzde) | Pazar / Üretici Fiyat Farkı (Yüzde) | Market / Üretici Fiyat Farkı (Yüzde) |
|-------------|------------------------|--------------------|----------------------|-----------------------|-----------------------------------|-------------------------------------|--------------------------------------|
| Portakal    | 0,60                   | 1,12               | 2,21                 | 2,72                  | 86,67                             | 268,06                              | 353,89                               |
| Mandalina   | 1,25                   | 1,76               | 2,58                 | 3,47                  | 40,80                             | 106,67                              | 177,49                               |
| Fındık (iç) | 22,00                  | -                  | 45,00                | 49,20                 | -                                 | 104,55                              | 123,63                               |



yeterli girdi ve teknoloji kullanılamamasının tarımsal verimliliği olumsuz etkilediği, bunun da yerli tarım sanayinin gelişimini olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmektedir.

Tarım sanayinin gelişimi, sanayi ile tarım arasındaki entegrasyonun güçlenmesini gerektirmekte, bununla birlikte de sanayi işletmelerinin üretim ve tedarik zincirinden sorumlu tutulmasını gündeme getirmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde henüz bu ilişkinin doğru biçimde tarif edildiğini ve düzenlendiğini söyleme imkanı bulunmamaktadır.

Sanayi ve tarım entegrasyonu arttıkça, sanayinin üretim zincirindeki sorumluluğu da artmaktadır. Öte yandan piyasalar küreselleştikçe, bu alandaki sorumlulukların tarifinde ve takibinde uluslararası hukuk ve ulusal hukuklar arasındaki uyum önem kazanmaktadır.

Her ne kadar sanayi sürecinde oluşan kârın, tarım işçisi değil fabrika işçisinin yarattığı artık değer ile oluştuğu varsayılrsa ve hammaddenin girdi maliyetinin etkisi konusunda elimizde iddiamızı destekler delil şimdilik bulunmasa da, tüketici ile doğrudan temas eden sanayici kendisini tarımsal faaliyetlerden de sorumlu görmeye başlamış bulunmaktadır. Burada hukuki bir sorumluluk atfetmeyi mümkün kılacak bir ilişki yoksa da, artan tüketici bilinci ile birlikte sanayiciler üzerinde bir baskı oluşmaktadır. Zira ucuz girdinin nihai ve asıl büyük faydalanıcısı sanayici olmaktadır. Bu nedenle, tüketici talebi bakımından, bütün tedarik zincirinde adil çalışma koşullarının uygulanmasını ve çocuk emeği sömürüsü olmamasını sağlama konusunda asli sorumlulardan biri de son tüketiciye mamül ürün sunan sanayicidir.

## 2.1.5

### Sertifika, Akreditasyon ve Denetim Kuruluşları

Tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu girdinin, yeterli ve aranan niteliklerde olmasını sağlamanın bir yolu tarım ile sanayi entegrasyonunu sağlamak, bir diğer yolu da üretim zincirini denetlemek-

tir. Türkiye’de tarımsal ürünlerin belgelendirilmesine ilişkin temel olarak üç program bulmakta; bunlardan organik tarım ve iyi tarım uygulamaları (İTU) programları Tarım ve Orman Bakanlığı, GLOBAL G.A.P. ise merkezi Almanya’da bulunan GLOBAL G.A.P. c/o Food PLUS GmbH tarafından yürütülmektedir.<sup>31</sup>

Türkiye’de organik tarım, Organik Tarım Kanunu<sup>32</sup> çerçevesinde yapılmakta ve sertifikalandırılma zorunluluğu bulunmaktadır. Ancak bu kanun çerçevesinde verilen sertifikanın uluslararası eşdeğerliliği henüz sağlanamamıştır.<sup>33</sup> İTU ve GLOBAL G.A.P. sertifikalarının alınması ise hem zorunlu değildir hem de uluslararası alanda geçerli değildir.

Sertifika kuruluşlarının da Türkiye Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK)<sup>34</sup> ya da uluslararası akreditasyon kurumlarınca akredite edilmesi gerekmektedir. TÜRKAK, kanunla<sup>35</sup> kurulmuş, merkezi Ankara’da olan ve özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliği haiz, kâr amacı gütmeyen, idari ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur. TÜRKAK tarafından akreditasyon, “ISO 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi - Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı”<sup>36</sup> kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de UTZ Certified<sup>37</sup> fındıkta, çayda sertifikalandırma yapmaktadır. Bu sertifika programı, ürün verimliliği yanında adil üretim koşullarına ilişkin standartları da içermektedir. Bir akreditasyon kuruluşu olan Fair Labour Association (FLA) da Türkiye’de başta fındık olmak üzere çeşitli tarımsal ürünlerde izleme, değerlendirme ve çalışma koşullarına dair belgelendirme üzerine çalışmaktadır.<sup>38</sup>

Sertifika ve akreditasyon kuruluşları, bütün tedarik zincirini izleyebilme olanağına sahip oldukları için mevsimlik tarımsal üretimde işçi hakları, adil üretim koşulları, çalışma ve yaşama alanına ilişkin standartlar, çocuk işçiliğinin önlenmesi gibi konularda geliştirecekleri standartlar ve bu standartlara uygunluğun denetlenmesine elverişli göstergelerle bu alanda önemli bir rol oynamaktadırlar.

Hem belgelendirme faaliyetleri hem de belgelendirme kuruluşlarının akreditasyon faaliyetleri, tedarik zincirini izlemenin en önemli yollarından biridir. *“Bu kuruluşların adil çalışma koşulları çerçevesinde çocuk işçiliğini ele almaları ve sertifikalarına dahil etmeleri, tarım sanayi entegrasyonunun doğurduğu işçi aleyhine sonuçların önlenmesine hizmet ediyor mu?”* sorusuna yanıt veren bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Henüz ne belgelendirme kuruluşları ne de akreditasyon kuruluşları ülkenin asgari ücret politikasını tarımsal üretimde işçi ücretleri bağlamında değerlendirme gibi sebeplerle ilgili konuları henüz göstergelerine dahil etmemektedir. Bu kuruluşlar sadece sonuçlarla ilgilenmekte, çocukların tarla veya bahçede çalışıp çalışmadığını izlemeye yönelik süreçlere odaklanmaktadır. Tarım sektöründe istihdamın kayıt dışı olması da, sayısal verilerle sonucun değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

## 2.1.6

### Tüketiciler

Tarımsal üretimde tedarik zincirinin son halkasını tüketiciler oluşturmaktadır. Bu tüketicilerin önemli bir kısmı da aynı zamanda tarımsal ürün üreticileridir. Dünya genelinde 2,6 milyar, Türkiye nüfusunun da 15 milyonunun (yüzde 19,8) tarımsal üretimle geçindiği<sup>39</sup> ileri sürülmektedir.

Üretim ile tüketim arasındaki sürecin uzunluğu ve karmaşıklığı, üreticinin dahi tüketim sürecine hakim olmasını engellemektedir. Besin gibi insan hakları açısından her insanın doğal olarak hak sahibi olduğu bir alanda bile bireyler müdahale etme olanağına sahip olamamaktadır.

Tedarik zinciri, üretimin sağlığa uygun ve adil üretim koşullarında yapılması halinde şu andakinden yüksek bir maliyeti olacağını ileri sürmekte, bu maliyetin düşürülmesi için girdi fiyatları düşürülmeye çalışılmakta ve son ürünle maliyet arasındaki bu fark tüketiciden talep edilmektedir. Besinlerin sağlığa uygun olması ve adil üretim koşullarında üretilmesinin nihai maliye-

tinin tüketicilerce karşılanmasının istenmesi, tüketici talebinin güçlenmesini engelleyen en önemli faktörlerden biridir.

Tüketiciler, kaynağı elinde tutan en büyük ve en güçlü gruptur. Avrupa Birliği'nin tüketici politikaları<sup>40</sup> da, bu alanda tüketicilerin oynayabileceği önemli rolü ortaya koymaktadır. Türkiye'de organik tarım ürünleri konusunda bir tüketici talebi oluşturulmakta ise de, tarımsal üretimde adil çalışma koşullarına odaklanan tüketici talebi konusunda henüz bir girişim bulunmamaktadır.

Halihazırda bazı tarımsal ürünlerde mevcut sertifikalandırma çalışmalarının yurtdışı tüketici baskısıyla olduğu dikkate alındığında, adil üretim koşullarının oluşturulması ve çocuk emeği sömürsünün önlenmesi konusunda iç piyasadaki tüketicinin talep sahibi olması önemli bir fark yaratacaktır. Aynı zamanda hem iç hem de dış piyasada tüketicinin izleme göstergeleri konusunda farkındalıklarının yüksek olması, bütün tedarik zincirlerinin denetlenmesine yönelik çalışmaların da daha güvenilir olmasını sağlayacaktır. Tüketicinin şu ana kadar oynayacağı en önemli rol, tarımsal üretimde adil çalışma koşullarına sahip ürün talep etmek ve firmalara bu bakımdan baskı yaratmaktır. Bu rolü sorgulamak ve denetlemeyi de ekleyerek, tüketici rolünü daha da güçlendirmek gerekmektedir. Bu aşamada da tüketici derneklerinin rol ve sorumlulukları devreye girmektedir. (Bkz.2.3.3)

## 2.2

### Kamu Kurumları

Bu bölümde görüleceği gibi, birçok bakanlığın ve kamu kurumunun tarım ve tarımda çalışanlar ile ilgili sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukları şu genel başlıklar altında toplanabilir:

**1 Mevzuat oluşturmak:** Mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların çalıştırılmasına ilişkin hem sonuçla hem de nedenle mücadele için gerekli mevzuatın çıkartılması.

- 2 Teşkilatı oluşturmak:** Mevzuatın uygulanması için merkezi ve yerel düzeyde teşkilatlanmayı sağlamak.
- 3 Hizmetleri yürütmek ve yaygınlaştırmak:** Mevsimlik gezici tarımda çocuk istihdamının önlenmesi için yürütülmesi planlanan hizmetlere ilişkin personel, kaynak ayırmak, program oluşturmak.
- 4 Desteklemek:** Bu alanda sorumluluğu olan kamu kurumu dışındaki kişi ve kuruluşları sorumluluklarını yerine getirmeleri için desteklemek.
- 5 İzlemek:** Yasaların uygulanmasını, etkisini ve çocuk işçiliğinin durumunu düzenli ve sistemli izlemek.
- 6 Denetlemek:** Öngörülen hizmetleri ve etkililiğini zamanında ve yerinde denetlemek.

Sorumlulukların bu genellikle tarif edilmesi izlenebilirliği engellemektedir. Bu nedenle, her bir kurum için somut sorumlulukların ayrıntılı bir biçimde belirlen-

mesi gerekmektedir. Genellikle kanun ve yönetmelikler bu ayrıntıları içerir. Ancak politika belgeleri de bu alanda önemli yol gösterici belgelerdendir.

Temel olarak yürütme yetkisine sahip kamu kurumları Şekil 2'de hiyerarşik şema ile gösterilmiştir.

Aşağıdaki bölümde, kamu kurumların sorumluluk ve yetkileri açıklanırken bir hiyerarşik sıra gözetilmiştir. Aynı zamanda yasama ve yürütme yetkisine sahip kurumların hepsine bu sıralama içerisinde yer verilmiştir.

Eski idari yapıda olan ve bu çalışma kapsamında ele aldığımız politika belgelerinde mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda görevlendirilmiş olan veya genel görevleri gereği bu alanda sorumluluk alabilecek bazı bakanlıklar yeni sistemde bulunmamaktadır. Bazı bakanlıklar ise isim veya biçim değiştirmiş bulunmaktadır. Bu bakanlık-

Şekil 2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İdari Yapısı



lara bağı kuruluşların yeni sistemde yeni bir formda yer alıp almayacağı ise bu raporun yazıldığı tarihte bilinmemektedir.

Bunların başında Başbakanlık gelmektedir. Başbakan, Bakanlar Kurulu'nun Başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetten bir makamı.<sup>41</sup> Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte başbakanlık kurumu kaldırılmıştır.

Başbakanlığın<sup>42</sup> görevlerinden biri de “Devlet teşkilatının düzenli ve müessir bir şekilde işlenmesini temin edecek prensipleri tespit etmek, hükümet programı ve kalkınma planları ile yıllık programların uygulanmasını takip etmek” idi. Bu görevi gereği, bütün diğer programlar için olduğu gibi mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda da ilgili bakanlıklar arasında uyumlu işleyişi sağlamak Başbakanlığın görevi idi. Yeni yapılanma ile birlikte Başbakan'ın görevleri Cumhurbaşkanlığı'na devredilmiştir.

Raporun yazıldığı tarihte, konu ile ilgili Başbakanlığa bağı kuruluşlardan sadece Diyanet İşleri Başkanlığı doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağı kuruluş haline getirilmiş, diğer Başkanlıkların durumu hakkında ne olacağına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Başbakanlık tarafından önce 2010 yılında 2010/6 sayılı, daha sonra da 2017 yılında yayınlanan 2017/6 sayılı Genelge<sup>43</sup> ile “mevsimlik tarım işçileri” konusunda düzenleme yapılmıştır. Genelgede ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programda (2017-2023), özel olarak Başbakanlığa görev veren bir hüküm bulunmasa da düzenleyici kurum ve makamın genel yetkileri çerçevesinde, genelgenin hükümlerinin uygulanması için eşgüdümü sağlamanın Başbakanlığın görevi olarak kabul edilmesi gerekir. Yeni sistemde bu sorumlulukların bir Bakanlığa mı, yoksa Cumhurbaşkanlığı'na mı geçeceği henüz belli değildir.

- *Başbakanlığa veya Bakanlıklara bağı olarak faaliyet gösteren ve mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesinde görev alabilecek olan ancak yeni sistemde var olup olmayacağı*

*ve olacaksa hangi bakanlığa bağı olarak faaliyet göstereceği belli olmayan kurumlar:* Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı<sup>44</sup>: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun<sup>45</sup> ile kurulmuş olan, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>46</sup> ile görevlendirilmiş başbakanlığa bağı kurumlardan biriydi..

- *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu*<sup>47</sup>: Başbakanlığa bağı olarak faaliyet gösteren, kanun<sup>48</sup> ile kurulmuş bir kurumdur. Kurumun, insan haklarını ilgilendiren konularda hak ihlallerini resen inceleme yetkisi bulunmaktaydı. Kurum bu yetki çerçevesinde mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesinde izleme ve denetleme görevini yerine getirebilecek kurumlardan biriydi.
- *Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu*: Kurul, 5488 sayılı Tarım Kanunu ile öngörülmüştür ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görev alanında olan konularda, her yıl destekleme programlarının esaslarını, araçlarını ve bütçelerini belirlemek, destekleme konusunda yapılması gereken düzenlemeleri belirlemek ve destekleme programını uygulayacak kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamakla görevliydi. Kanun ile öngörülen, doğrudan gelir desteği, fark ödemesi, telafi edici ödemeler, kırsal kalkınma destekleri mevsimlik gezici tarımda yapılması planlanan güçlendirmeler ile doğrudan ilişkilidir.
- *Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi*<sup>49</sup>: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun<sup>50</sup> ile düzenlenmiştir. Kanuna göre Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun amacı “ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik fa-

aliyetleri gerçekleştirmektir” (md.1). Komitenin kurulması, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı’nın 11. Fasılın “AB gerekliliklerine uygun olarak akredite edilecek bir IPARD (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni) ajansının kurulması” şeklindeki 1. önceliğidir.<sup>51</sup> Bunu “ulusal çiftçi kayıt sisteminin” oluşturulması izlemektedir. Komite, stratejik planını en son 2017 yılında güncellemiştir.<sup>52</sup>

- *Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Yeniden Yapılandırma Kurulu*<sup>53</sup>: Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Yeniden Yapılandırma Kurulu, kooperatiflerin ve birliklerin yeniden yapılandırılması ve ekonomik etkinliklerinin ve verimliliklerinin artırılması amacıyla 572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun gereğince kurulmuştur.

## 2.2.1

### Adalet Bakanlığı<sup>54</sup>

Adalet Bakanlığı’nın görevleri, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi<sup>55</sup> ile düzenlenmiştir. Bakanlığın, adalet teşkilatının işleyişi ile ilgili görevlerinin yanında, Bakanlıklarca hazırlanan yasaların Türk hukukuna ve kanun yapma tekniklerine uygunluğunu inceleme görevi de bulunmaktadır. Bu bakımdan, Adalet Bakanlığı’nın, mevsimlik gezici tarım işçiliğini ilgilendiren alanlardaki mevzuata ilişkin ilgili bakanlıkların hazırlayacakları kanunların Türkiye’nin tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat açısından uygunluğu sağlama konusunda önemli bir rolü bulunmaktadır.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında Adalet Bakanlığı’nın çocuk işçiliği ile mücadele alanındaki sorumluluk şöyle belirtilmiştir<sup>56</sup>:

- Çocuk suçluluğu konusunda istatistiki bilgileri değerlendirmek, çocuk suçluluğunun nedenleri üzerinde incelemeler yaparak önlenmesi çarelerini

araştırmak ve bu hususta faaliyet yürüten diğer yerli ve yabancı kurumlarla işbirliği yapmak,

- Çocukların aile içi şiddetten korunması ile zorla veya borç karşılığı çalıştırma gibi çocukların rızası hilafına sağlık ve güvenliklerini, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini tehlikeye sokacak alanlarda istihdama zorlanmaları durumlarında korunmalarını sağlamak, Ailenin Korunmasına Dair Kanun hükümleri gereğince çocukların aile içi şiddete maruz kaldıklarının öğrenilmesi halinde Cumhuriyet Başsavcılığı’nca görevli ve yetkili aile mahkemesine vakit geçirilmeksizin başvurulmasını sağlayacak tedbirleri almak,
- Çocuklar hakkında mahkemelerce verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanmasında ilgili kurumlar arasında gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlayıcı tedbirleri almak,
- Küçüklerin korunmasına dair uluslararası ve ulusal mevzuatta yer alan veya yer alması gereken hususlarda ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan tasarı ve teklifler hakkında görüş bildirmek,
- 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 25. maddesi gereğince çocuk mahkemelerinin il ve ilçelerde kurulmasını yaygınlaştıracak tedbirler almak.

## 2.2.2

### Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu’nun, desteklenecek ürünlerin seçimi ve fiyatların saptanması, tarımın finansmanının sağlanması, kredi borçlarının ertelenmesi gibi görevleri bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu; genel siyaseti yürütme, kanun hükmünde kararname çıkarma, kanun tasarısı hazırlama, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını hazırlama ile görevlidir. Bu nedenle de Bakanlar Kurulu, her konuda olduğu gibi mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk işçiliğini önleme konusunda planlama, mevzuat hazırlama ve gerekli kaynağın ayrılmasını sağlama konusunda asli yükümlüdür.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında Bakanlar Kurulu'na verilmiş bir sorumluluk bulunmamaktadır.

### 2.2.3

#### Belediyeler<sup>57</sup>

Belediyelerin görev çevresi, il sınırları ile belirlenmiştir (md. 14). Belediyenin sorumluluklarına bakıldığında hem mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları hem de çalışmak üzere geldikleri yerlerdeki belediyeçilik faaliyetleri açısından değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Belediye Kanunu'na göre belediyeler mevsimlik gezici tarım işçilerini de dikkate alarak aşağıdaki hizmetleri sunmakla görevlidirler (md.14):

- İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı;
- Coğrafi ve kent bilgi sistemleri;
- Çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık;
- Zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans;
- Şehir içi trafik;
- Defin ve mezarlıklar;
- Ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar;
- Konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım,
- Sosyal hizmet ve yardım, nikah, meslek ve beceri kazandırma;
- Ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi.

Ayrıca, büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>58</sup> ile belediyelere geçici yerleşim alanlarının belirli aralıklarla her türlü haşerelere karşı

ilaçlanması ile atıkların uzaklaştırılması, temiz içme ve kullanma suyu sağlanması hizmetlerini yürütme görevi verilmiştir.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>59</sup> ile belediyelere verilen görevler şunlardır:

- Asgari sosyal ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işçileri çalıştıran arazi sahibi veya işleyenlerce sağlanamadığı yerlerde mevsimlik gezici tarım işçileri için toplulaştırılmış konaklama yerleri tespit etmek.
- Toplulaştırılmış konaklama alanlarının alt ve üst yapıları uygun hale getirilecek ve bu alanlar her dönem başında kullanıma hazır bulundurmak.
- Toplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde il özel idarelerince seyyar kolaylık tesisleri kurmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerine aileleriyle birlikte kalabilecekleri çadırlar sağlamak.
- Mevsimlik gezici tarım işçileri barınma alanlarının kullanımı ve çevre temizliği, çevrede bulunan bitki örtüsünün ve ağaçların korunması, orman yangınlarının önlenmesi vb. konularda bilinçlendirmek.
- Çöpler uygun şartlarda ve belirli alanlarda toplanacak, düzenli aralıklarla zararsız hale getirmek.
- İçme/kullanma suyu temizliği sağlamak.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında ise belediyelere şu görevler verilmiştir<sup>60</sup>:

- Belediye zabıtalrı veya görevlendirecekleri özel görevliler tarafından sokakta çalışan çocukların çalışmalarını engelleyecek tedbirleri almak.
- Sokak, sanayi, ticaret, tarım ve hizmet gibi alanlarda çalışan çocuklara yönelik merkezler açarak, rehabilitasyon ve destek hizmetleri vermek.
- Mesleki eğitim kursları düzenlemek ve düzenlenecek olan bu kurslarda çocuk işçiliği boyutunu dikkate almak.

- Muhtaç durumdaki çocukların korunması için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile işbirliği içinde gerekli tedbirleri almak.
- Gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlet-tirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak.
- Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50 bini geçen belediyelerce, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açmak.
- Devlete ait her derecedeki okul binalarının bakım ve onarımını yapabilmek veya yaptırabilmek, araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını bütçe imkan-ları dahilinde karşılayabilmek.
- Gerektiğinde öğrencilere, amatör spor kulüpleri-ne malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak.

## 2.2.4

### Cumhurbaşkanlığı<sup>61</sup>

Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Siste-mi'nde devletin başıdır. Görevleri, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararna-mesi<sup>62</sup> ile düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı bağlı kurum ve kuruluşları ile po-litika kurullarından bazıları, mevsimlik gezici tarım-da çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin stratejiler ve faaliyetlerden halihazırda da sorumlu olan kurum ve kuruluşlardır. Bazılarının ise Cumhurbaşkanlığı Karar-namesi ile kurulması öngörülmüştür.

#### Devlet Denetleme Kurulu

Devlet Denetleme Kurulu, kurulması Anayasa ile öngörülmüş olan ve başkan ve üyeleri Cumhurbaş-kanınca atanan, görevleri de Cumhurbaşkanlığı Ka-rarnamesi ile düzenlenen bir kurumdur (md. 108).

Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve ser-mayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuru-luşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü idari soruşturma, in-celeme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Bu görevi nedeniyle denetim organları içinde yer alır.

#### Strateji ve Bütçe Başkanlığı

1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cum-hurbaşkanına bağlı kuruluş olarak kurulması ön-görülmüştür.<sup>63</sup> Strateji belirleme ve bütçe yapma konusunda yetkili olan başkanlığın, bu alandaki rol ve sorumluluğu henüz belli olmasa da genel olarak belirlenmiş olan sorumluluğu nedeniyle bu alanda önemli aktörlerden biri olması beklenmektedir.

#### Diyanet İşleri Başkanlığı<sup>64</sup>

Diyanet İşleri Başkanlığı, 633 sayılı Kanun<sup>65</sup> ile, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Karar-namesi ile Cumhurbaşkanı'na bağlı kuruluş haline ge-tirilmiştir.<sup>66</sup>

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başba-kanlık Genelgesi<sup>67</sup> ile, il müftülüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin inanç ve ibadet ihtiyaç-larının karşılanması için gerekli tüm tedbirleri alma görevi verilmiştir.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>68</sup> ile Başkanlığa verilen görevler şunlardır:

- En çok göç alan ve göç veren illerde eğitim hakkı ve eğitimin önemi konusunda çocuklara ve aile-lere bilinçlendirme çalışmalarında Milli Eğitim Ba-kanlığı ile işbirliği yapmak.
- Alınan tüm bu tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için göç veren illerde işçiler ve ara-



cılara, göç alan illerde ise işverenlere (arazi sahibi veya işleyen) işçilere, aracılara ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarında İçişleri Bakanlığı ile işbirliği yapmak.

- Mevsimlik tarım işçilerinin sosyalleşmesi hedefi kapsamında ulusal ve dini bayramlar ile yerel şenlik ve kutlamalara katılımın sağlanması için İçişleri Bakanlığı ile işbirliği yapmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin talepleri halinde dini ibadetlerini rahatlıkla ve yöre halkıyla birlikte yerine getirebilmelerini temin etmek.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>69</sup> kapsamında ise Başkanlığa aşağıdaki sorumluluklar verilmiştir:

- Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, başkanlığımızın planladığı çocuk ihmal ve istismarı programı kapsamında bir başlık altında değerlendirilerek duyarlılığın artırılması.
- Çocuk işçiliğinin çocuklar ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri konusunda toplumun duyarlı hale getirilmesi ve bu konuda çalışma yapan kurumlara katkı sağlaması.
- Özellikle kız çocuklarının eğitiminin öneminin vurgulanması ile kız çocuklarının eğitimden çekilmesini önleyici tarzda farkındalık çalışmaları yürütülmesi.

### **Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları**

Kurulmaları 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile öngörülmüştür. Bütün kurulların görev ve yetkileri kararname ile ortak olarak düzenlenmiştir (md. 21-22). Kurullar, politika ve strateji geliştirmek ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek gibi yetkilere sahiptir.

Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi çalışmaları ile doğrudan ilgili üç kurul bulunmaktadır:

- Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
- Ekonomi Politikaları Kurulu
- Hukuk Politikaları Kurulu

## **2.2.5**

### **Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı**

Bakanlık, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi<sup>70</sup> ile kurulmuştur. Halihazırda mevcut olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın birleşmesiyle oluşturulmuştur. Mevzuatları da kararnamede birleştirilmiştir. Henüz yeni kurulan bakanlıkla ilgili çok az bilgi olmasının yanı sıra mevzuatları aynen korunduğundan, her iki bakanlığı da önceki yapıları üzerinden değerlendirmek bir anlam ifade etmektedir.

#### ***Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan gelen görev ve sorumluluklar***

Çalışma Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı<sup>71</sup>, ilk olarak 1945 yılında önce Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile kurulmuş, ardından Çalışma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 30 Ocak 1946 yılında kabul edilmiştir. Daha sonra 17 Kasım 1994 tarihinde yine bir Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuş, 1983 yılında çıkartılan bir kanun hükmünde kararname ile bu iki bakanlık birleştirilmiş, son olarak da 01 Eylül 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3146 sayılı yasa<sup>72</sup> ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur.<sup>73</sup> Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı adını almıştır.

Bakanlığın çalışma hayatını ilgilendiren kısmı, veri toplama, politika geliştirme, standartları belirleme, uygulanmasını denetleme, istihdam sorunlarını çözecek hizmetler üretme gibi, çalışma alanını ilgilendiren her konuda yetkilidir.

Bakanlığa bağlı çalışan kurul ve komisyonların da bu alanda bir çok sorumluluğu bulunmaktadır. Bunların başında İş Teftiş Kurulu Başkanlığı gelmektedir. Türkiye İş Kurumu, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu, Sosyal Güvenlik Kurumu da bu alanda sorumluluğu olan kurumlardır.

Çalışma hayatıyla ilgili mevzuat çerçevesinde programlı veya program dışı teftiş, inceleme, soruşturma yapmak, gerekli önlemleri almak veya aldirmek, uluslararası sözleşmeler çerçevesinde iş yerlerinde uygulamaları incelemek ve izlemek, çalışma hayatı ile ilgili mevzuatın uygulanmasını izlemek, çalışma hayatı ile ilgili mevzuat çalışmaları yapmak, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın görevleri arasındadır.

İş Teftiş Kurulları, merkezi düzeyde örgütlenmiştir. Bakanlığın ayrıca ALO 170 ihbar hattı bulunmaktadır. Ancak, bu hat da merkeze bağlı olarak çalışmaktadır. Bu durumda da, örneğin bir işyerinde çocuk işçi çalıştırıldığını gören bir kişinin bu hattı araması halinde başvurusu kayda alınmakta ve izleyen ayın çalışma planına dahil edilerek, sırası geldiğinde ilgili işyeri denetlenilmektedir. Türkiye İş Kurumu aracılığı ile Bakanlık, Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği<sup>74</sup> gereğince aracı sicillerinin tutulmasından ve uygulamaların denetlenmesinden de sorumludur (md.9 ve 15).

Asgari Ücret Tespit Komisyonu<sup>75</sup>, "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın tespit edeceği üyelerden birinin başkanlığında Çalışma Genel Müdürü veya yardımcısı, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürü veya yardımcısı, Devlet İstatistik Enstitüsü Ekonomik İstatistikler Dairesi Başkanı veya yardımcısı, Hazine Müsteşarlığı temsilcisi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'ndan konu ile ilgili dairenin başkanı veya yetki vereceği bir görevli ile bünyesinde en çok işçiyi bulunduran en üst işçi kuruluşundan değişik işkolları için seçecekleri beş, bünyesinde en çok işvereni bulunduran işveren kuruluşundan değişik işkolları için seçeceği beş temsilciden kurulur. Asgari Ücret Tespit Komisyonu en az on üyesinin katılmasıyla toplanır." (md.39)

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında, asgari ücret düzenlemesi bir strateji olarak benimsenmediği için, komisyona verilmiş bir sorumluluk da bulunmamaktadır. Yeni hükümet modelinde komisyonun nasıl oluşacağı ve çalışacağı ise henüz belli değildir.

Kurulması, 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin<sup>76</sup> 35. maddesi ile öngörülmüş olan Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu aşağıdaki kurumların temsilcilerinden oluşur:

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı (Başkan),
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı müsteşarı,
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müsteşarı,
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı müsteşarı,
- İçişleri Bakanlığı müsteşarı,
- Kalkınma Bakanlığı müsteşarı,
- Maliye Bakanlığı müsteşarı,
- Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarı,
- Sağlık Bakanlığı müsteşarı,
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı müsteşarı.

Kurulun görevi; mevsimlik tarım işçileri ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yürütülmesi gereken faaliyetlerin izlenmesi, uygulama sırasında doğabilecek sorunlara çözüm üretilmesidir. Genelgenin yayınlanmasından sonra geçen bir yıl içerisinde kurulun oluşturulduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sosyal Güvenlik Kurumu<sup>77</sup> Kanunu'na<sup>78</sup> göre kurumun temel amacı; sosyal sigortacılık ilkelerine dayalı, etkin, adil, kolay erişilebilir, aktüeryal<sup>79</sup> ve mali açıdan sürdürülebilir, çağdaş standartlarda sosyal güvenlik sistemini yürütmektir. Tarımda kendi hesabına çalışanlar ve tarım işçilerinin sigortaları ile ilgili işlemler Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülmektedir. Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında kuruma verilmiş bir sorumluluk bulunmamaktadır.

Türkiye İş Kurumu aracılığı ile Bakanlık, Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği<sup>80</sup> gereğince aracı sicillerinin tutulmasından ve uygulamaların denetlenmesinden de sorumludur (md.9 ve 15).

Politika belgelerinde Bakanlığa verilmiş olan sorumluluklar

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>81</sup> ile de Bakanlığa verilmiş görevler şunlardır:

- Geçici yerleşim alanlarında su ve elektrik verilmesi için abone ve kullanım bedeli olarak kullanılmak üzere ve eylem planındaki faaliyet ve yatırımları gerçekleştirmek üzere Valilik Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları ile İl Özel İdareleri'ne bütçe aktarmak.
- Çalışma ve iş kurumu il müdürlüklerince, işverenlerin mevsimlik tarım işçilerini özel istihdam büroları veya İŞKUR'a kayıtlı tarım aracılığı ile istihdam etmelerine yönelik tanıtıcı ve teşvik edici faaliyetler gerçekleştirmek.
- İşçilerin çalışma ve sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumlarını iyileştirici çalışmalar yapmak.
- İl eylem planlarının izlenmesi için saha ziyaretleri yapmak.

Bakanlık, 2010 yılında "Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı"<sup>82</sup> hazırlamıştır. Bu çalışmanın amacı; *"ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevre ile ilişkiler, iş ve sosyal güvenlik koşulları vb. konular itibariyle; ülkenin uzun vadeli nitelikli işgücünü karşılamak, mevsimlik gezici tarım işçilerini kayıt altına almak, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, özellikle çocukları olmak üzere aile üyelerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesidir."* Belirlenen hedefler içerisinde ulaşımın ucuzlatılması ve güvenliğinin artırılması, asgari imkanlara haiz konaklama olanaklarının oluşturulması, zorunlu eğitim çağındaki çocukların eğitim hizmetlerine ulaşmasının sağlanması, bilgilendirme, farkındalığın artırılması gibi birçok faaliyet bulunmaktadır. Bu plan kapsamında Bakanlığa şu görevler verilmiştir:

- Mevsimlik gezici tarım işçileri ve aile üyelerine yönelik yapılan iyileştirme çalışmaları hakkında kamuoyunu bilgilendirmek.

- Mevsimlik gezici tarım işçisi ve ailelerine geldikleri tarihi izleyen en yakın süre içerisinde temel sağlık bilgisi vermek.
- Yabancı uyruklu işçi istihdamı konusunda bilinçlendirme ve denetim faaliyetleri yürütmek.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin toplumsal kaynaşmalarının artırılması ve sosyal dışlanmanın engellenmesine yönelik yöre halkının ve kamu görevlilerinin duyarlılıkları arttırmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyal güvenlik kapsamı açısından mevzuat değişikliği yapılarak; iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, genel sağlık sigortası ve uzun vadeli sigorta kollarından yararlanmalarını sağlamak.
- Merkezi kayıt sistemi oluşturularak, yeşil kart vize işlemlerinin elektronik ortamda ülke genelinde yapılabilmesini sağlamak.
- Tarımda iş aracılığını düzenleyen Yönetmelikte değişiklik yapmak.
- İş aracılığı ile toprak sahipleri arasında imzalanacak tarım aracılığı sözleşmesinin zorunlu olması uygulamasının hayata geçirilmesi için ilçe/il mülki idare amirlerince de denetimlerin yapılması sağlamak.
- İş ve sosyal güvenlik mevzuatı hakkında eğitimler düzenlemek.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerine; iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmesini sağlamak.
- Çocuk işçiliğinin (15 yaş altı) ve çocuk emeğinin istismarının önlenmesi, çocuk işçilerin okula yönlendirilmesi ile ilgili ailelere bilinçlendirme faaliyeti gerçekleştirmek.

Aynı yıl bir genelge yayınlanmış ve Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP) yapılmıştır. METİP kapsamında Bakanlık, birçok ilde yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının projelerini desteklemiştir. İlk yıllarda kaynağın daha çok çadır yerleşim alanla-

rı, seyyar duş ve tuvaletler gibi alt yapı çalışmalarına ayrıldığı görülmektedir.<sup>83</sup> Bu projelerin tamamına yakınının işçilerin çalışmaya gittiği illere yönelik olduğu, yaşadıkları illerde çok az proje bulunduğu<sup>84</sup>, çocukların ihtiyacı olan eğitim, sağlık, danışmanlık hizmetleri beklenen düzeyde sunulmadığı, çocukları yoksulluk sarmalından kurtaracak tedbirlerin alınmadığı, ileri sürülmektedir.<sup>85</sup>

Eski Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aynı zamanda Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı'nı<sup>86</sup> (2017-2023) hazırlamıştır. Program bakanlıktan aşağıdaki faaliyetleri yürütmesini beklemektedir:

- Çocuk işçiliğini önlemek amacıyla çalışma yapan tüm kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması.
- Çocuk işçiliği ile mücadeleye yönelik ülke politikalarının belirlenmesi.
- Belirlenen politikaların uygulanması için izlenecek strateji ve yöntemlerin tespiti.
- Gerekli mevzuat çalışmalarının yapılması.
- Ülkedeki çocuk işçiliği ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarının ve istatistiki bilgilerin derlenmesi ve değerlendirilmesi.
- Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda Bakanlık dışında yapılan çalışmaların izlenmesi ve katkı sağlanması.
- Duyarlılık artırıcı çalışmalar yapılması.
- Ülkemizde çocuk işçiliği konusunda yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgularla ilgili kamuoyunun bilgilendirilmesi.
- Ülkemizdeki çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak yürütülecek çalışmalar için uluslararası kuruluşların ve diğer ülkelerin de desteklerini almak üzere, karşılıklı işbirliğini sağlamaya yönelik temaslarda bulunarak sonuçları hakkında ilgili kurum ve kuruluşların bilgilendirilmesi.

Aynı programda İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün, risk gruplarıyla ilgili çalışmalar yapmak, çalışan çocukların çalışma yaşamında korunmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmek ve bu konudaki mevzuat çalışmalarına katkı sağlamakla görevli olduğu belirtilmektedir.

Son olarak programda İş Teftiş Kurulu Başkanlığına da, programlı veya program dışı teftiş, inceleme ve soruşturma yapmak, denetim sonuçlarına göre işgücü piyasasını geliştirecek ve çalışanların hayat seviyelerini yükseltecek tavsiye ve tekliflerde bulunmak, denetim sonuçlarına ilişkin istatistikleri tutmak, derlemek, değerlendirmek ve yorumlamak gibi görevler verilmiştir.

#### ***Aile ve Sosyal Politikaları Bakanlığı'ndan gelen görev ve sorumluluklar***

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur.<sup>87</sup> Bakanlığın görevleri arasında "Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişimini temin etmek üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak" yer almaktadır (md.2). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>88</sup> ile çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda bu bakanlığın il müdürlüklerine şu görevler verilmiştir:

- Sosyal hizmetler kapsamında ailelerin bilgilendirilmesi sağlanması.
- Ailelerin; kadın, çocuk, engelli ve yaşlılar için sunulan hizmetlerden yararlandırılması.
- Okul çağına gelmemiş çocuklar için geçici yerleşim alanlarında eğitim ve bakım hizmetleri sunulması.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>89</sup> ile eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na verilen görevler ise şunlardır:

- Okul çağının altındaki çocukların bakımının kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler alınması konusunda Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapmak.
- En çok göç alan illerde toplumsal gelişime destek bakımından toplumsal, aile içi ve bireysel eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermek.
- Mevsimlik gezici tarım işçisi ve ailelerine geldikleri tarihi izleyen en yakın süre içerisinde temel sağlık bilgisi verilmesi konusunda Sağlık Bakanlığı ile işbirliği yapmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçileri Kimlik Bildirme Kanunu uygulanarak kayıt altına alınması.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin toplumsal kaynaşmalarının artırılması ve sosyal dışlanmanın engellenmesine yönelik yöre halkının ve kamu görevlilerinin duyarlılıkları artırmaya yönelik çalışmalar yapmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin toplumsal sorunlarına ilişkin konularda uzmanlarca belirli aralıklarla bilinçlendirme çalışmaları yürütmek.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sokakta çalışma ve dilenme, göç eden ailelerin çocukları ve yoksulluk nedeniyle çocuğun çalıştırılması gibi temalar ile çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalarından söz edilmektedir.<sup>90</sup> Bu çerçevede, eski Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sosyal ve ekonomik destek (SED) ve şartlı eğitim yardımları (ŞEY) programlarının, birer mücadele stratejisi olarak kabul edildiğini söylenebilir.

## 2.2.6

### Çevre ve Şehircilik Bakanlığı<sup>91</sup>

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın başlıca görevlerinden biri, "Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair

imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, Bakanlığın görev alanı ile ilgili mesleki hizmetlerin norm ve standartlarını hazırlamak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak ve ilgililerin kayıtlarını tutmak"tır.<sup>92</sup>

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>93</sup> ile Bakanlığa verilen görevler şunlardır:

- Asgari sosyal ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işçileri çalıştıran arazi sahibi veya işleyenlerce sağlanamadığı yerlerde mevsimlik gezici tarım işçileri için toplulaştırılmış konaklama yerleri tespit etmek.
- Mevsimlik gezici tarım işçileri barınma alanlarının kullanımı ve çevre temizliği, çevrede bulunan bitki örtüsünün ve ağaçların korunması, orman yangınlarının önlenmesi vb. konularda bilinçlendirmek.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiş bir sorumluluk bulunmamaktadır.

## 2.2.7

### Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı<sup>94</sup>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, enerji ve tabii kaynaklar ile ilgili hedef ve politikaların belirleme ile ilgili görevleri yerine getirmek amacıyla 3154 sayılı Kanun<sup>95</sup> ile kurulmuştur. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) kapsamında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na verilmiş bir sorumluluk bulunmamaktadır. Ancak 2010 yılında hazırlanan "Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı"<sup>96</sup> ile Bakanlığa "toplulaştırma konaklama alanlarının alt ve üst yapıları uygun hale getirme ve bu alanlar her dönem başında kullanıma hazır bulundurma" görevi verilmiştir.

## 2.2.8

### Gençlik ve Spor Bakanlığı<sup>97</sup>

Gençlik ve Spor Bakanlığı, 638 sayılı Kanun Hükmünde Kararname<sup>98</sup> ile kurulmuştur. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>99</sup>, Bakanlığın hazırladığı Ulusal Gençlik ve Spor Politika Belgesine gönderme yaparak, Bakanlığın bu belgede belirlediği ve aşağıda yer verilen politika alanlarını benimsediğini bildirmektedir:

- Tarım kesimindeki gençler de dahil olmak üzere çalışan gençlerin eğitim imkanlarına erişimlerinin kolaylaştırılması.
- Eğitime erişimin artırılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması.
- Eğitim sürecinde yer alan gençler için yarı zamanlı iş imkanlarının geliştirilmesi.
- Gençlerin istismara uğramalarının önlenmesi.
- Kentlere göç eden ve uyum sorunu yaşayan gençlerin sosyal içerilmelerinin sağlanması.

## 2.2.9

### Hazine ve Maliye Bakanlığı<sup>100</sup>

Maliye Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye<sup>101</sup> göre Bakanlık, "maliye politikalarının hazırlanmasına yardımcı olmak, maliye politikasının uygulanması, uygulamanın takibi ve denetlenmesi hizmetlerini yapmak üzere" kurulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi<sup>102</sup> ile Hazine ve Maliye Bakanlığı adını almıştır.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>103</sup> ile eski Maliye Bakanlığı'na, geçici yerleşim alanlarının uygunluğunu belirleme görevi verilmiştir. Genelgenin 2. maddesine göre: "Geçici yerleşim alanları; sel ve su baskını gibi doğa olaylarından olumsuz etkilenmeyecek, yol ve altyapı hizmetlerinin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık

şartlarına uygun, tehlikeli ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, işçilerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikleri haiz ve işçi sayısına uygun büyüklükteki Hazine taşınmazları arasından seçilecektir. Bu kapsamda talep edilen ve Maliye Bakanlığınca uygun görülen taşınmazlar belirtilen amaçlarda kullanılmak üzere tahsis edilecektir."

### Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı<sup>104</sup>

Türkiye İstatistik Kurumu Kanunu'na<sup>105</sup> göre kurum; "resmi istatistiklerin üretimine ve organizasyonuna ilişkin temel ilkeleri ve standartları belirlemek; ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda veri ve bilgilerin derlenmesini, değerlendirilmesini, gerekli istatistiklerin üretilmesini, yayımlanmasını, dağıtımını ve Resmi İstatistik Programında istatistik sürecine dahil kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak" amacıyla kurulmuştur (md.1).

TÜİK, çocuk işçiliği ve mevsimlik gezici tarım işçiliği ile ilgili durumu anlamayı sağlayacak verileri toplayan ve analizini yapan kurumdur ve bu görevi ile sorunu anlama ve politika üretme çalışmaları içerisinde önemli bir işleve sahiptir. Kurum düzenli olarak, nüfus ve demografi, sosyal koruma, istihdam, işsizlik, tarım, gelir ve yoksulluk konularında analizler yayınlanmaktadır.<sup>106</sup>

2012 yılından bu yana yayınlanan "istatistiklerde çocuk"<sup>107</sup> başlıklı analiz içerisinde çocukların istihdama katılma oranlarına da yer verilmektedir. Ancak, hanehalkı işgücü anketi ile derlenen verilerden hareketle yapılan analiz sadece 15-17 yaş grubunu kapsamaktadır. Bu çalışmada sektörel bazda bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu nedenle tarım ve mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocukların durumunu yıllık olarak verilere dayalı biçimde takip etmek, TÜİK tarafından yapılan yayınlar üzerinden mümkün olamamaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak, çocuk işgücüne ilişkin daha detaylı bir inceleme ise bugüne kadar dört kez yapılmış, 1994, 1998, 2006 ve 2012 yıllarında "çocuk işgücü anketi" başlığı ile yayınlamıştır.<sup>108</sup>

### *Kalkınma Ajansları*<sup>109</sup>

Kalkınma ajansları, “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere” 2006 yılında kabul edilen Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun<sup>110</sup> ile kurulmuştur.

Kalkınma Ajansları, yerel yönetimlerin planlarına, faaliyet ve projelerine teknik destek sağlamak, uygulamaları izlemek ve bölge plan ve programlarına uygun olarak faaliyet gösterdiği bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak ile görevlidir (md.5).

Bu çerçevede ajanslar, bölgesel olarak mevsimlik gezici tarım işçiliği ile ilgili yerel projelere kaynak sağlanması ve etkili biçimde uygulanmasını izlemek gibi çalışmalar ile doğrudan sorunun çözümüne katkı verme olanağına sahiptir.

### *Tarıma Kredi Veren Bankalar*

Ziraat Bankası, çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur.<sup>111</sup> 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlanmıştır.<sup>112</sup> 2000 yılında çıkarılan bir kanun<sup>113</sup> ile özelleştirme kapsamına alınan Ziraat Bankası'nın, Bakanlar Kurulu'nun 2017/9756 sayılı kararı ile 24 Ocak 2017 tarihli kararı ile Varlık Fonu'na devredilmesi kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, QNB Finansbank, Deniz Bank, Vakıf Bank, Garanti Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası gibi özel bankalar da Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı çiftçilere kredi vermektedir.<sup>114</sup>

Tarım kredileri organizasyonunda Kredi Kayıt Bürosu (KKB)<sup>115</sup> ve Tarım Kredi Değerlendirme Sistemi

(TARDES) önemli bir rol oynamaktadır. KKB, dokuz bankanın ortaklığı ile 11 Nisan 1995 tarihinde kurulmuş, büroya üye kuruluşların müşterilerinin kredi bilgilerinin birbiri ile paylaşılmasını sağlayan ve risk değerlendirmesi yapan bir kuruluştur. Bu işlem 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 73/4 maddesine ve bu Kanuna 2011 yılında eklenen Ek Madde 1 ve Geçici Madde 28 maddelerine dayanılarak yapılmaktadır.<sup>116</sup> TARDES; KKB tarafından oluşturulan ve bankalar ve tarım sektöründe kredi vermek isteyen finansal kurumlar için veri paylaşımı ve hazır kredi değerlendirme altyapısını içeren bir kredi başvuru değerlendirme sistemidir. Sistem, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Çiftçi Kayıt Sistemi'nden veri alarak çalışmaktadır.<sup>117</sup>

Tarımda işçi hakları, çalışma ve yaşama koşullarına ilişkin beklenen iyileştirmelerin desteklenmesi, özellikle küçük işletmeler için önemli maliyetler içermektedir. Tarıma kredi veren bankalar da, bu faaliyetleri kredilendirerek bu alanı destekleme konusunda bir rol üstlenebilirler.

## **2.2.10**

### **İçişleri Bakanlığı**<sup>118</sup>

İçişleri Bakanlığı merkez teşkilatında Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı, illerde de valilikler üzerinden mevsimlik gezici tarım işçiliği ve bu alanda çocukların istihdamını ilgilendiren politikalara ilişkin rol ve sorumluluk üstlenmektedir.

### **Valilikler**

Valilikler, merkezi yönetimin yereldeki temsilcilikleri olarak ilgili bütün bakanlıklara ait işlerin illerde yerine getirilmesini sağlarlar. Ayrıca Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>119</sup> ile de valiliklere verilmiş görevler bulunmaktadır. Bu görevler şunlardır;

- Geçici yerleşim alanları oluşturmak.
- İl düzeyinde alınacak tedbirleri ilan etmek.
- Eylem planı hazırlamak.



- İhtiyaç analizi yapmak.
- Mevsimlik Tarım İşçileri Bürosu kurulması ve çalışacak personeli temin etmek.
- Bağımsız dış denetim yapılmasını sağlamak.
- Projelere destek sağlamak.
- Ödeneklerin etkili biçimde kullanılmasını sağlamak.
- Geçici yerleşim alanlarına su ve elektrik hizmeti verilmesini sağlamak (bedeli eski Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca aktarılan ödeneklerden karşılanacaktır).
- Uygulamaların raporlarını Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu'na sunmak.
- İl düzeyindeki faaliyetlerin gözetim ve denetimini yapmak. Tedbirlere aykırı davranışlar hakkında idari ve cezai yaptırım uygulanması için gerekli işlemleri yürütmek.

Ayrıca İl Özel İdareleri'nin, geçici yerleşim alanlarının belirli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile atıkların uzaklaştırılması, temiz içme ve kullanma suyu sağlanması hizmetlerini yürütme görevi bulunmaktadır.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>120</sup> ile de valiliklere aşağıdaki görevler verilmiştir:

- İllerde çocuk işçiliği ile ilgili olarak yürütülen çalışmaların koordinasyonunu sağlamak.
- Her ilde İl Eylem Komiteleri'nin çalışmalarını yönlendirmek ve koordine etmek.
- Çocukların 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nde belirtilen şartlarda çalıştırıldığına tespit edildiği durumlarda ilgili birimlerin müdahalesini sağlamak.

Ayrıca valiliklere de Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı<sup>121</sup> ile de verilmiş bir çok görev bulunmaktadır:

- Alınan tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için göç veren illerde işçiler ve aracılara, göç alan illerde ise işverenlere (arazi sahibi veya işleyen), işçilere, aracılara ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları planlamak.
- Projelendirme yapmak, merkezde ve taşrada izleme kurulları oluşturmak, değerlendirme raporları düzenlemek.
- Demiryollarından yararlanma olanaklarını arttırmak.
- Asgari sosyal ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işçileri çalıştıran arazi sahibi veya işleyenlerce sağlanamadığı yerlerde mevsimlik gezici tarım işçileri için toplulaştırılmış konaklama yerleri tespit etmek, çadır sağlamak.
- Toplulaştırılmış konaklama alanlarının alt ve üst yapıları uygun hale getirmek ve bu alanlar her dönem başında kullanıma hazır bulundurmak, seyyar tesisler kurmak.
- Mevsimlik gezici tarım işçileri barınma alanlarının kullanımı ve çevre temizliği, çevrede bulunan bitki örtüsünün ve ağaçların korunması, orman yangınlarının önlenmesi vb. konularda bilinçlendirmek.

#### ***Emniyet Genel Müdürlüğü<sup>122</sup>***

Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü / Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne<sup>123</sup> göre çocuklara yönelik polis tarafından yürütülecek hizmetler, Çocuk Şube Müdürlüğü / Büro Amirliği tarafından yürütülür.

Çocuk polisi, korunmaya muhtaç olduğundan şüphelenilen, ihmal ve istismara maruz kaldığı ihbar edilen çocukların; kimlik tespitini yapmak, muhafazasını sağlamak, kanuni mümessillerini araştırmak, haklarında yetkili idari veya adli makamlarca verilen kararın niteliğine göre ilgili kuruluşa veya kanuni mümessiline teslimini yapmak ile görevlidir (md.8).

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>124</sup> ile de İl Emniyet Müdürlükleri'ne aşağıdaki görevler verilmiştir:

- Göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla; göç alan ve veren yerler arasında trafik denetimleri arttırmak, araç ve yol www.alomaliye.com güvenliğinin gerektirdiği kontrolleri sıklıkla yapmak ve gerekli tedbirleri almak.
- Münhasıran mevsimlik tarım işçilerini taşıyan karayolu araçlarının 24.00-06.00 saatleri arasında şehirlerarası yolculuk yapmamlarını sağlamak.
- Kolluk kuvvetlerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin bilgileri almak ve bu bilgilerin e-ME-TİP'e aktarılmasını sağlamak.
- Kolluk kuvvetlerince, geçici yerleşim alanlarında gece ve gündüz düzenli aralıklarla güvenlik amaçlı devriye faaliyetleri yapmak.

Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>125</sup> ile çocuk polisine verilen görevler ise şunlardır:

- Mevcut mevzuat hükümleri dahilinde, yasaklanmış çocuk işçiliği ile ilgili tespit ve şikayetleri ilgili kurum ve kuruluşlara bildirmek.
- Kanuni istisnalar saklı kalmak üzere, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde 18 yaşından küçüklerin çalıştırılıp çalıştırılmadığını kontrol etmek.
- Sorumluluklarını yerine getirmeyen ya da velayet hakkını kötüye kullanan ana-baba veya çocukta hukukten sorumlu olan diğer kişiler hakkında, gerektiğinde adli işlemleri yürütmek ve ilgili kurumlarla işbirliği yapmak.
- Yapılan hizmet içi eğitimlerde, çocuk işçiliği konusunda ilgili personelin eğitimini sağlamak.
- Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve gerekli bilgi alışverişinde bulunmak.

- Türk Ceza Kanunu, İş Kanunu ve Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu hükümleri çerçevesinde çocukların uygun olmayan şartlarda çalıştırıldığına tespiti halinde, çalışanlar hakkında ÇSGB Çalışma ve İŞKUR İl Müdürlükleri'ne bilgi vermek ve haklarında adli/ıdari işlem başlatmak.
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre temel eğitim yaşında olup çalıştırılmaları nedeni ile eğitim hakkı engellenen çocuklar hakkında Milli Eğitim Müdürlükleri'ne bilgi vermek.

"Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı"<sup>126</sup> (2010) da, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne "Göç trafiğinin güvenliği bakımından, göç alan ve veren iller arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlama" görevi vermiştir.

#### *Jandarma Genel Komutanlığı<sup>127</sup>*

Jandarma Genel Komutanlığı'nda bulunan Aile İçer Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlüğü'ne bağlı olarak il jandarma komutanlıklarında 'Çocuk ve Kadın Kısım Amirliği', ilçe jandarma komutanlıklarında ise 'Çocuk ve Kadın Suçları İşlem Astsubayı' görev yapmaktadır. Bu birimlerin görevlerinden biri de, korunma ihtiyacı olan çocuklar ile ilgili işlemlerin daha etkin olarak yerine getirilmesidir.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi<sup>128</sup> ile de Jandarma Genel Komutanlığı'na emniyet genel müdürlüğü ile aynı görevleri vermiştir.

Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>129</sup> ile Jandarma Genel Komutanlığı'ndan, çocuk işçiliği ihbarlarında 155 polis ve 156 jandarma imdat hattının kullanılması konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesinin sağlanması görevini yerine getirmesi beklenmektedir.

#### *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü<sup>130</sup>*

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili ku-

rum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmekle<sup>131</sup> görevlidir.

Genel müdürlük, bu genel görevleri kapsamında Türkiye'ye göç eden uluslararası koruma<sup>132</sup> veya geçici koruma<sup>133</sup> kapsamındaki aileler ve çocuklarının mevsimlik tarım işlerinde istihdamı ile ilgili sorunların giderilmesi amacıyla geliştirilecek politika ve stratejilerin uygulanmasında görev alması gereken kurumlardan biridir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne verilmiş bir görev bulunmamaktadır. Mevsimlik gezici tarımda en önemli çalışan gruplarından biri de göçmen işçiler olması sebebiyle, Göç İdaresi Müdürlüğü'nün de bu alanda önemli bir rolü bulunmaktadır. Göçmen işçiler, Türkiye'ye yasal olmayan yollardan girmeleri halinde daha da kırılgan hale gelmekte ve bu da daha fazla sömürüye maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün tarımda göçmenlerin istihdam edildiği bölgelerde özel programlar yürütmek suretiyle bu mücadelenin bir parçası olması gerekmektedir.

#### ***İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü<sup>134</sup>***

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun<sup>135</sup> kapsamında “mahalli idare yatırım ve hizmetlerinin kalkınma planları ile yıllık programlara uygun şekilde yapılmasını gözetmek, mahalli idarelerin geliştirilmesi amacıyla araştırmalar yapmak, istatistiki bilgileri toplamak, değerlendirmek ve yayınlamak, mahalli idareler personelinin hizmetçi eğitimini ve uygulanmasını takip etmek, mahalli idarelerin teşkilat, araç ve kadro standartlarını tespit etmek” (md.11) gibi planlayıcı bir role sahiptir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'ne verilmiş bir görev bulunmamaktadır.

#### ***Köylere Hizmet Götürme Birlikleri<sup>136</sup>***

Daha önce, İl İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve Köy Kanunu'nun bazı maddelerine dayanarak hazırlanan tip tüzüğe göre kurulan<sup>137</sup> Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, 2005 yılında yürürlüğe giren 535 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu kapsamına alınmıştır.<sup>138</sup>

Köylere hizmet götürme birlikleri; tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, ilçelerde ve tüm köylerin iştiraki ile kurulabilir. Birlik başkanının merkez ilçelerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı, diğer ilçelerde ise kaymakam olması öngörülmüştür (md.18).<sup>139</sup>

1995 yılında varlığı belirlenen 906 birliğin yöneticilerinin yüzde 86 gibi büyük bir kısmının kamu idarecilerinden olması, bütçe sıkıntıları, kaynak kullanımına ilişkin kararlarda köylünün yeterli söz sahibi olamaması gibi zorlukların tespit edilmiş olmasına<sup>140</sup> rağmen, 2005 yılında çıkarılan yasa ile bu sorunları giderici ve demokratik katılımı teşvik edici bir usul benimsenmemiştir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile Köylere Hizmet Götürme Birlikleri'ne verilmiş bir görev bulunmamaktadır. Oysa bu birlikler, bu alanda gerçekleştirilmesi planlanan iyileştirme faaliyetlerinin hayata geçirilmesi konusunda hem birlikte hareket etmeyi hem de maliyetlerin karşılanması için uygun modeller geliştirmeyi sağlayabilecek yapılardır.

## **2.2.11**

### **Milli Eğitim Bakanlığı<sup>141</sup>**

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye<sup>142</sup> göre başkanlığın görevlerinden başlıcaları şunlardır:

- Okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencileri bedeni, zihni, ahlaki, manevi, sosyal ve

kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek.

- Eğitim ve öğretimin her kademesi için ulusal politika ve stratejileri belirlemek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve denetlemek, ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek.
- Eğitim sistemini yeniliklere açık, dinamik, ekonomik ve toplumsal gelişimin gerekleriyle uyumlu biçimde güncel teknik ve modeller ışığında tasarlamak ve geliştirmek.
- Eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkanlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve koordine etmek.
- Kız öğrencilerin, engellilerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitimi Erişimi konulu 2016/5 sayılı genelgesi 21 Mart 2016 tarihinde yayınlanmıştır.<sup>143</sup> Bu genelgeye göre aşağıdaki görevleri vermiştir;

- Göç alan ve göç veren il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinden üç öğretmenden oluşan "İl/ilçe Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarını Takip Ekipleri" oluşturulması.
- Valiliklerce bu ekiplere araç temin edilmesi.
- Ekipler tarafından; öğrenim çağındaki çocukların tespit edilmesi, göç edecek ailelerin gidecekleri illere bildirilmesi, aileleri ve mevsimlik tarım işçisi

çalıştıranları ziyaret ederek bilgilendirme çalışmalarının yapılması, geçici nakil ile çocukların bulundukları yerde okula devamlarının sağlanması

- Orta okul öğrencilerinin yatılı bölge okullarına yerleştirilmesi.
- Telafi programlarının uygulanması.
- Taşıma, mobil, prefabrik sınıf uygulamalarından çocukların ihtiyacına ve özelliklerine uygun olanın uygulanması.
- Özel eğitim ihtiyaçları ile ilgili olarak rehberlik araştırma merkezlerinin çalışma yürütmesi.
- Çocukların Şartlı Eğitim Yardımı'ndan yararlandırılması.
- Yaz tatillerinde telafi programlarının, kursların düzenlenmesi.
- Halk Eğitim merkezlerinde ailelere eğitimin önemini anlatılması.

Buna ek olarak 2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin<sup>144</sup> 7. maddesi ile il milli eğitim müdürlüklerine verilen görevler şunlardır:

- Geçici yerleşim alanlarında eğitim ve sosyal faaliyetler için oluşturulan binanın, çocuklar için etkin bir eğitim merkezi olarak kullanılmasını sağlamak.
- İşçilerin zorunlu öğretim çağındaki çocuklarının eğitimlerini devam ettirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanan 2016/5 sayılı Genelge hükümlerini titizlikle uygulamak.
- Bu hususta şartlı nakit transferi gibi özendirici tedbirleri etkin şekilde uygulamak.
- Çocukların okul kıyafetleri ve malzemelerinin valiliklerce sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığıyla temin edilmesini sağlamak.
- Özel eğitim ihtiyacı bulunan çocukların rehberlik araştırma merkezi müdürlükleri tarafından eğitim imkanlarından faydalandırılmasını sağlamak.
- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılmakta olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Yönetim Bilgi Sis-

temi'nde (e-Okul) yer alan mevsimlik tarım işçisi çocuklarına ilişkin kayıtları e-METİP'e aktarmak.

"Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı"<sup>145</sup> ile Milli Eğitim Bakanlığı'nı ilgilendiren hedefler ve bu hedefler çerçevesinde bakanlığın sorumluluğunda olan faaliyetler ise şunlardır:

- 1 Hedef 1.** Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağında olan ancak eğitimden uzak kalan çocuklarının tamamının eğitim hizmetlerine ulaşması sağlanacaktır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin zorunlu eğitim çağında olan çocuklarının eğitime devam oranları artırılacaktır.
- Okul çağının altındaki çocukların bakımının kolaylaştırılmasına yönelik tedbirler alınacaktır.
- Özel eğitim ihtiyacı bulunan aile üyeleri tespit edilerek, eğitim olanaklarından ve "özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden" yararlanabilmeleri sağlanacaktır.
- Çocuklara yönelik şartlı nakit transferi yardımları ve diğer eğitim yardımlarının devamı sağlanacaktır.
- 2 Hedef 2.** Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve aile üyeleri ile tarım araçlarının nitelikleri geliştirilecektir.
- Tarım araçlarının yapmakta oldukları mesleğe ilişkin nitelikleri geliştirilecektir.
- Başta genç mevsimlik gezici tarım işçileri olmak üzere, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, tarım dışındaki sektörlere yönelik nitelikleri artırılacaktır.
- Mevsimlik gezici tarım işçilerinin "Aile Eğitim Programları"ndan yararlanmaları, okuma-yazma oranlarının artırılması sağlanacaktır.
- 3 Hedef 3.** Hizmetlere ilişkin bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

- En çok göç alan ve göç veren illerde eğitim hakkı ve eğitimin önemi konusunda çocuklara ve ailelere bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.
- En çok göç alan illerde toplumsal gelişime destek bakımından toplumsal, aile içi ve bireysel eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.
- Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yaşandığı yerlerde sivil toplum örgütü temsilcileri bilgilendirilecektir.
- Mevsimlik gezici tarım işçileri ve aile üyelerine yönelik yapılan iyileştirme çalışmaları hakkında kamuoyu bilgilendirilecektir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) <sup>147</sup><sup>146</sup> , Milli Eğitim Bakanlığı'na çocuk işçiliği ile mücadele kapsamındaki görevleri ise şöyle sıralanmıştır:

- Ortaöğretim okul ve kurumlarının yönetimine ve öğrencilerinin eğitim ve öğretimine yönelik politikalar belirlemek ve uygulamak.
- Ortaöğrenim öğrencilerinin barınma ihtiyaçlarının giderilmesi ve maddi yönden desteklenmesi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- Her kademedeki öğrencilere yönelik dernek ve vakıflar ile gerçek ve diğer tüzel kişilerce açılacak veya işletilecek yurt, pansiyon ve benzeri kurumların açılması, devri, nakli ve kapatılmasıyla ilgili esasları belirlemek ve denetlemek.

## 2.2.12

### Sağlık Bakanlığı<sup>148</sup>

Bakanlığın görevleri, Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname<sup>149</sup> ile düzenlenmiştir. Bakanlığın görevi; herkesin bedeni, zihni ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali içinde hayatını sürdürmesini sağlamaktır (md.2).

Toplum Sağlığı Merkezi (TSM) ve Bağlı Birimler Yönetmeliği, mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili bazı görevler belirlemektedir (md.30/2):

- Mevsimlik tarım işçilerine yönelik birinci basamak sağlık hizmetlerini planlamak, sunmak veya sunulmasını sağlamak ve bu hizmetleri koordine etmek.
- Mevsimsel tarım işçilerine sunulan sağlık hizmetlerinin kayıtlarını, Kurumun belirlediği standartlar doğrultusunda tutmak; bu kayıtları ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda kişinin kayıtlı olduğu aile hekimliği birimi ve TSM ile paylaşmak.
- Mevsimlik tarım işçilerine yönelik sağlık hizmetleri konusunda personel farkındalığı oluşturmak ve gerekli eğitimleri vermek.
- Mevsimlik tarım işçilerine yönelik farkındalık eğitimleri düzenlemek.
- Bölgesindeki mevsimsel nüfus hareketlerini ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte takip etmek, görev tanımları içerisinde yer alan tedbirleri almaktır.

2017/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin<sup>150</sup> 5. maddesi ile il sağlık müdürlüklerine verilen görevler ise şunlardır:

- İl halk sağlığı müdürlüklerince mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin kanser taramaları ile bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, aşılamaları, gebe, bebek ve çocukların izlemelerinin yapılması.
- Üreme ve kadın sağlığı hizmetleri, çevre sağlığı hizmetleri ve sağlık okuryazarlığı faaliyetlerinin periyodik olarak yürütülmesi.
- Bu hizmetlerin ve hizmetlere erişimin kolaylaştırılması amacıyla mobil sağlık ekipleri oluşturulması, Mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu bölgelerde yeterli sayıda sağlık personelinin istihdam edilmesi ve hizmet ihtiyacına göre personelin çalışma saatleri düzenlenmesi.
- Sağlık hizmeti sunulan mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin T.C. kimlik numaraları her hizmet

sunumunda alınarak, kişi bazında sunulan sağlık hizmetinin türü (teşhis, tanı, tedavi vb. kişisel veri içermeyecek şekilde), bu hizmetin verildiği sağlık birimi/yer bilgisi ile birlikte Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi'ne (e-METİP) aktarılması.

Bu bilgilerin e-METİP'e sürekli ve eksiksiz şekilde aktarılması için teknik altyapının kurulması çalışmaları dahil gerekli her türlü düzenlemenin de Sağlık Bakanlığı tarafından gecikmeksizin yapılması ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, e-METİP'e kayıtlı olan mevsimlik tarım işçisi ve ailelerin T.C. kimlik numaralarını Sağlık Bakanlığı'na bildirmesi öngörülmüştür.

"Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı"<sup>151</sup> ile Sağlık Bakanlığı'nı ilgilendiren hedefler ve bu hedefler çerçevesinde bakanlığın sorumluluğunda olan faaliyetler aşağıdakileri içermektedir:

- Hedef 1.** Mevsimlik gezici tarım işçilerinin temel sağlık hizmetlerinden faydalanmaları sağlanacaktır.
  - Düzenli sağlık kontrollerini gerçekleştirmek üzere uygun hizmetler sağlanacaktır.
  - Temel sağlık hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan ilaçlar ve aşıların tüm ihtiyacı olan mevsimlik gezici tarım işçileri ve ailelerine temin edilmesi sağlanacaktır.
  - Şartlı nakit transferi yardımları ve diğer sağlık yardımlarından yararlanmaları sağlanacaktır.
- Hedef 2.** Barınma yerlerindeki su ve çevre temizliği sağlanacaktır.
  - Çöpler uygun şartlarda ve belirli alanlarda toplanacak, düzenli aralıklarla zararsız hale getirilecektir.
  - İçme/kullanma suyu temizliği sağlanacaktır.
  - Barınma alanları ve çevresinin sağlık koşullarına uygunluğu konusunda önlemler alınacaktır.

**3 Hedef 3.** Göç alan tüm illerde koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri konularında bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.

- Mevsimlik gezici tarım işçisi ve ailelerine geldikleri tarihi izleyen en yakın süre içerisinde temel sağlık bilgisi verilecektir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>152</sup> da Sağlık Bakanlığı'na çocuk işçiliği ile mücadele konusunda şu görevleri vermektedir:

- Çalışan çocukların sağlık bakımından maruz kaldıkları riskler açısından toplumsal duyarlılık artırıcı faaliyetler yürütülmesi.
- Çalışan çocukların periyodik kontrollerinin ve gerektiğinde tedavilerinin yapılmasının sağlanması.
- Kuruma bağlı meslek hastalıkları hastaneleri başta olmak üzere sağlık kurum ve kuruluşlarınca çocuk hastalar için, çalışma ortamının çocukların sağlığı üzerindeki etkilerinin araştırılmasına ve bu husustaki verilerin toplanmasına imkan verecek şekilde muayenesine ilişkin çalışmaların yapılması.

## 2.2.13

### Tarım ve Orman Bakanlığı<sup>153</sup>

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Tarım ve Orman Bakanlığı adını almıştır.

Bakanlığa bağlı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında (md.11) mevsimlik gezici tarım işlerinde çocukların çalıştırılmasının önlenmesi ile ilgili görevler de bulunmaktadır:

- Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin ve ekonomik çeşitliliğin iyileştirilmesi, yerel kırsal kalkınma kapasitesinin oluşturulması için programlar hazırlamak, uygulamak ve izlemek.
- Tarımsal ve kırsal kalkınma desteklerinin uygulanmasına ilişkin gerekli işlemleri yapmak, kontrol etmek ve ödemeler arasındaki uyumu sağlamak.

- Üreticilerin bilgi düzeyini yükseltmek.
- Çiftlik muhasebe veri ağını kurmak ve işletmek.
- Tarımsal verileri toplamak ve istatistikleri oluşturmak.
- Grev alanına giren konularda bilgi sistemleri kurmak, işletmek ve güncel tutmak.
- Avrupa Birliği kaynakları ve diğer uluslararası kaynaklarla yürütülen kırsal kalkınma programlarına ilişkin koordinasyonu sağlamak.

Bakanlığın bir Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun olması ve gerekli konularda ilgili bakanlıklar ile işbirliğini sağlamak üzere çalışma gruplarının kurulması öngörülmüştür (md.24).

Ayrıca, bakanlığın Tarım Kanunu'ndan gelen bazı yükümlülükleri de bulunmaktadır. Tarım sektörü ile ilgili politikaların tespit edilmesi, planlanması ve koordinasyonu ile ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak uygulanmasında bakanlık yetkilidir (md. 7). Aynı zamanda bakanlık, çiftçi eğitimi, yayım ve danışmanlığı, ürün konseylerinin oluşturulması, üretici örgütlerinin desteklenmesi, sözleşmeli üretimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, kırsal kalkınma programlarının oluşturulması ve yürütülmesinden de sorumludur.

Dolayısıyla bakanlık, mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk istihdamının önlenmesi için yürütülmesi gereken planlama, kalkınmanın desteklenmesi faaliyetlerinin ana sorumlusudur.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)<sup>154</sup>, bakanlığın çocuk işçiliği ile mücadelede çalışma konularını şöyle belirlemiştir:

- Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek, kırsal kesimde gelir ve istihdamın artırılması amacına yönelik çalışmaların ve projelerin yürütülmesi.
- İnsan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirini artırıcı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi.



- Kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan; tarım, turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin desteklenmesi.
- Kırsal kesimde yaşayan ve çalışanlara yönelik olarak yürütülecek çocuk işçiliğini önlemeye yönelik duyarlılık artırma çalışmalarına sorumlu kuruluşlarla işbirliği halinde destek verilmesi.
- MEB tarafından kırsal kesimde yaşayan çocukların tamamının eğitime kazandırılmasına yönelik olarak yürütülen çalışmalara destek sağlanması.
- 2012-2016 yılı Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Kırsalda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı “Eğitim” ana başlığı altında yer alan MEB’in sorumluluğunda bulunan, mevsimlik ve gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının eğitim fırsatlarından yararlanmasını kolaylaştıracak imkanların artırılması ve mevsimlik ve gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının tamamının eğitim fırsatlarından yararlanması sağlanarak çocuk işçiliğinin azaltılması hedefleri doğrultusunda çalışmaların yürütülmesine katkı sağlanması.
- Mevsimlik tarım işçiliğinde kadın ve çocuk konularında gerekli kurumlarla işbirliği ve koordinasyon sağlayarak konuya ilişkin işbirliği olanaklarının yaratılması.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı’nın (2018-2022)<sup>154</sup> amaçlarından biri, “Kırsal ekonomiyi geliştirmek, kırsal alanların tarımsal, sosyal ve fiziki altyapısını iyileştirmek” konusuna ayrılmıştır. Buna göre önümüzdeki beş yıl için bakanlığın hedefi şöyle tarif edilmiştir: “Kırsal alanda yaşam kalitesinin ve refahın artırılarak, sosyo-ekonomik açıdan daha yaşanabilir bir seviyeye getirilmesi amaçlanmaktadır. Kırsal ve kentsel yaşam alanlarındaki sosyo-ekonomik gelişim farklılıklarının ortadan kaldırılması ve refahın artırılması için gençler ve kadınlar açısından kırsal alanlar cazip hale getirilecektir. Kırsal kalkınma, tahsis edilen ulusal ve uluslararası fonlarla finanse edilecektir. Bu kapsamda yerel kaynakların değerlendirilmesi

dirilmesi sağlanacak, iş ve yaşam koşulları iyileştirilecektir. Tarım dışı istihdam alanları çeşitlendirilerek kırsal turizm, el sanatları gibi faaliyetlerle üreticilerin gelir ve istihdam olanakları artırılacak, fırsat eşitliği sağlanacaktır.” Planda kendi tarlasında veya bahçesinde çalışan çiftçinin tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun saplanması ve kırsal turizmin teşviki ile kalkındırılması hedeflenmektedir.

## 2.2.14

### Türkiye Büyük Millet Meclisi<sup>155</sup>

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Milleti adına yasama yetkisini elinde bulundurur.<sup>156</sup> Genel oyla seçilen 600 milletvekilinden oluşur.<sup>157</sup>

Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri şunları içerir:<sup>158</sup>

- Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak.
- Bakanlar Kurulu’nu ve bakanları denetlemek.
- Bakanlar Kurulu’na belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek.
- Bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek.
- Para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek.
- Milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak.
- Genel ve özel af ilanına karar vermek.
- Anayasanın diğer maddelerinde ön görülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek.

Meclis, toplumu ilgilendiren bütün konularda yasama ve yürütmeyi denetleme görevleri ve bu görevlerin yerine getirilmesini sağlamak üzere kendisine verilen yetkiler ile mevsimlik gezici tarımda çocuk istihdamını önleme konusunda en güçlü mercilerden biridir.

Meclis, 2014 yılında “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla” bir Meclis Araştırması Komis-

yonu kurmuştur.<sup>159</sup> Komisyonun çalışması sonucunda Mart 2015’de “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu” yayınlanmıştır.<sup>160</sup>

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile TBMM’ne verilmiş özel bir görev bulunmaktadır.

### ***Kamu Denetçiliği Kurumu***<sup>161</sup>

Kamu Denetçiliği Kurumu kanunla<sup>162</sup> kurulmuştur ve “idarenin işleyişi ile ilgili şikayet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla” görevlidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli bir kurumdur. Çocuğa hizmet sunmakla görevli bütün kamu kurumlarının faaliyetlerini inceleme yetkisi nedeniyle, mevsimlik gezici tarım işçiliği gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimi sayılan alanda çocuk istihdamına yönelik çalışmaların araştırılmasında özerk olmasından kaynaklanan önemli bir güce sahiptir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile Kamu Denetçiliği Kurumu’na verilmiş bir görev bulunmamaktadır. Oysa, bu kapsamda önemli bir denetim rolü üstelenebilecek kurum niteliğindedir.

## **2.2.15**

### **Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı**<sup>163</sup>

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ye<sup>164</sup> göre bakanlık, ulaştırma, denizcilik, haberleşme ve posta iş ve hizmetlerinin geliştirilmesi, kurulması, kurdurulması, işletilmesi ve işlettilmesi hususlarında, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon içerisinde, milli politika, strateji ve hedefleri belirlemek ve uygulamak, gerektiğinde güncellemekle

görevlidir. Bakanlık, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi<sup>165</sup> ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı adını almıştır.

Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010)<sup>166</sup> ile bakanlığa şu görevler verilmiştir:

- Göç mevsiminde mevsimlik gezici tarım işçilerinin şehirlerarası ulaşımlarında demiryollarından yararlanma imkanları artırılması.
- Göç trafiğinin güvenliği bakımından, göç alan ve veren iller arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlanması.
- Uygun olmayan koşullarda seyahat edilmesi, konaklama/ikamet mahallinden çıkışlarından itibaren engellenmesi.
- Merkez ve taşrada izleme kurulları oluşturulacak, taşrada kurulan izleme kurulları tarım takvimine göre değerlendirmelerini merkeze bildirilmesi.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’na verilmiş özel bir görev bulunmamaktadır.

## **2.3**

### **Hükümet Dışı Kuruluşlar**

## **2.3.1**

### **Kooperatifler**

Kooperatif, Türk Ticaret Kanunu’na<sup>167</sup> göre bir ticari şirket türüdür. Kooperatifler Kanunu’na<sup>168</sup> göre kooperatif, “ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar” olarak tanımlanmaktadır (md.1).

Ayrıca tarımsal amaçlı kooperatifler ile ilgili iki yasa daha bulunmaktadır<sup>169</sup>: 1581 sayılı Tarım Kredi Koope-

ratifleri ve Birlikleri Kanunu<sup>170</sup>, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun<sup>171</sup>.

2015 yılında yayınlanan bir kaynağa göre, bu kooperatiflere ortak yaklaşık 4,5 milyon çiftçi olduğu bildirilmektedir.<sup>172</sup> Bu durumda tarımsal amaçlı kooperatiflerin, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik çalışmalarda rol ve sorumluluğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Gerek adil üretim koşullarının sağlanması ve çocuk işçiliğinin önlenmesi ve gerekse çalışanların yaşama koşullarının iyileştirilmesi gibi hedeflerin bir maliyeti bulunmaktadır. Bu maliyetin bütün tedarik zincirine yayılması gerekse bile, bir kısmının da üreticiye yansması kaçınılmazdır. Kooperatifler hem bilgi hem de ekonomik kaynak yaratmak veya üyeleri arasında maliyetlerin paylaşılmasını sağlamak yoluyla gelişimi destekler nitelikte rol alma olanağına sahiptir.

### *Kalkınma Atölyesi Kooperatifi<sup>173</sup>*

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi 2004 yılında sosyal kalkınma alanında çalışmalar yapmak isteyen ve farklı mesleki disiplinlerden gelen bir grup genç tarafından kurulmuş bir sosyal işletmedir.<sup>174</sup> Sosyal kalkınma alanında hak temelli araştırmalar, projeler, savunuculuk çalışmaları yapan bir sivil toplum kuruluşu olan Kalkınma Atölyesi, 2014'ten beri yoğunlukla mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bu sektördeki çocuk işçiliği ile mücadele, kırsal ve kentsel alanda yoksulluk ve yoksunluğun azaltılması, doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesi, kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet dengeli kalkınma, bölgesel ve uluslararası kalkınma iş birliklerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma modellerinin tasarlanması ve uygulanması için çalışmaktadır.

Kalkınma Atölyesi'nin çeşitli iş birlikleriyle mevsimlik gezici tarım işçiliğiyle ilgili olarak gerçekleştirdiği çalışmalar şunlardır;

- Tarım sektöründeki en kötü biçimdeki çocuk araştırması (Adana ili Karataş ilçesinde pamuk toplamada çalışan çocuklar örneği).
- Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin 0-6 yaş arası çocuklarının yaşam halleri araştırma projesi.
- Mevsimlik tarım göçünden etkilenen 6-14 yaş grubu çocuklara yönelik müdahaleler programı.
- Ordu ilindeki fındık toplama işleri çerçevesinde mevsimlik çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılması projesi.
- Batı Karadeniz illerinde fındık hasadında yer alan mevsimlik gezici tarım işçileri, tarım işçilerinin çocukları tarım araçları ve bahçe sahipleri temel araştırması.
- UTZ Certified grup davranış kuralları ve fındık modülü kontrol noktaları için temel araştırma ve boşluk analizi raporu.
- Türkiye'de uluslararası mevsimlik tarım göçünün mevcut durumu politika önerileri ve Avrupa Birliği ülkeleri ile işbirliği projesi.
- Pamukta çocuk işçiliğinin önlenmesi: Türkiye'de pamuk tedarik zincirinin üst kademelerinde çocuk işçiliği sorununu inceleme amaçlı aksiyon bazlı katılımcı proje.
- Türkiye'deki Çukurova Bölgesi'nde mevsimlik gezici tarım işçiliğinde yer alan göçmen nüfusun korunma ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasına dair haritalandırma çalışması.
- Türkiye'nin güneyindeki Suriyelilerin ve göçmenlerin korunma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi projesi.

Kalkınma Atölyesi'nin mevsimlik tarım göçünden etkilenen çocuklara (6-14 yaş grubu) yönelik müdahaleler, mevsimlik tarım göçünde yerel kapasiteyi geliştirme, fındık hasadının oyuncularını, yabancı göçmen işçiler konularında çeşitli yayınları bulunmaktadır.<sup>175</sup>

## 2.3.2

### Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu<sup>176</sup> (Türk - İş)

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun ilk genel kurulu 1952 yılında yapmıştır.<sup>177</sup> Sendikaların ve sendikali işçilerin haklarının korunması, bunlar üzerindeki baskıların engellenmesi, sendikaların birleştirilmesi ve işçi haklarını ve sendikaları ilgilendiren konularda yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamayı amaçlayan faaliyetler yürütmektedir.

Tarım İş Sendikası<sup>178</sup>, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na bağlı bir sendikadır. Tarım-İş, 6 Mayıs 1961 tarihinde, Ankara'da, "Türkiye Üretim ve Yetiştirme İşçileri Sendikası" adıyla kurulmuştur.<sup>179</sup> Genel merkezi Ankara'da olan sendikanın 11 şubesi bulunmaktadır.<sup>180</sup> Tarım-İş Sendikası, tarım işçilerinin daha iyi çalışma ve yaşama koşullarına kavuşması için mücadele vermek amacıyla faaliyet göstermektedir.<sup>181</sup> Bu nedenle, sendikalar çalışma ve yaşama koşullarına ilişkin asgari standartların oluşturulması, kamu ve özel sektör için izleme göstergelerinin belirlenmesi ya da belirlenen göstergelerin yerindeliğinin sorgulanması, çalışanların hakları konusunda bilgilendirilmesi ve örgütlenmesi için bu iş koluna uygun modellerin oluşturulması gibi önemli sorumluluklara sahiptir.

## 2.3.3

### Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'de Eylül 2017 tarihi itibarıyla 110 binin üzerinde dernek, beş binin üzerinde de vakıf olduğu bildirilmektedir.<sup>182</sup>

Çocuk işçiliği alanında özel çalışması bulunan dernekler ve vakıflar aşağıda yer almaktadır:

- Hayata Destek Derneği
- Fişek Enstitüsü
- Genç Hayat Vakfı

- İyi Pamuk Uygulamaları Derneği
- Pikolo Derneği

Sivil toplum kuruluşlarının en önemli rolü, toplumsal farkındalığın artırılması ve toplumsal tepkinin örgütlenmesini sağlamaktır. Mevcut durum ve yapılması gerekenler konusunda toplumu bilgilendirmek ve bu alanda çalışmak isteyenlerin örgütlenmesini temin etmek sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorumluluklarıdır.

Türkiye'de ayrıca tüketici dernekleri de bulunmaktadır. Ancak tarımsal üretim faaliyetleri ile ilgilenen ve tarımsal üretimde adil çalışma ilişkileri bağlamında tüketici rolünü güçlendirmeyi hedefleyen çalışmalar bulunmamaktadır. Oysa tüketici dernekleri de, tarımda adil çalışma koşullarının sağlanması ve çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda tüketicinin bilgisini arttıracak, halihazırda çalışma koşulları konusunda tüketicinin farkındalığını arttıracak çalışmalar yaparak bu alanda bir talep ve baskı yaratılmasını sağlayabilirler.

## 2.3.4

### Siyasi Partiler

Siyasi Partiler Kanunu'na<sup>183</sup> göre; "Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanlığı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır." (md.3)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2018 yılında beş siyasi partinin grubu bulunmaktadır.<sup>184</sup> 15 Aralık 2017 tarihi itibarıyla ise Türkiye'de toplam 92 adet siyasi parti mevcuttur.<sup>185</sup> Siyasi partiler, parti programları ve seçim programları vasıtasıyla politikalarını açıklamaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunan siyasi partilerin yasama ve denetim faaliyetlerine katılma olanakları bulunmaktadır. Aynı zamanda yasama faaliyetleri kapsamında milletvekilleri aracılığı ile kanun tasarı ve teklifleri hazırlayıp sunma, komisyonlar kurulmasını sağlama ve mevcut komisyonlara katılarak görüş bildirme olanakları mevcuttur. Denetim faaliyeti kapsamında ise, önergeler vererek ve meclis araştırma ve soruşturma komisyonları kurarak yürütmenin faaliyetlerini denetleme yetkisini kullanabilirler. Ayrıca siyasi partilerin, kendi teşkilatları içerisinde de ülke ile ilgili her türlü konuyu araştırma ve sonuçlarını kamuoyu ile paylaşma, kamuoyunun tartışmasını sağlama görev ve yetkisi de bulunmaktadır.

Siyasi partilerin mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda oynayabileceği birden fazla rol bulunmaktadır: 1) Propaganda faaliyetleri ile halkın mevsimlik gezici tarım işçiliğinin sorunları ve çözüm önerileri konusunda bilgi edinmesini sağlamak, 2) Parti organları aracılığı ile araştırma yapmak, politika geliştirmek, 3) Milletvekilleri aracılığı ile yasama faaliyetleri çerçevesinde konunun ele alınmasını sağlamak.

Siyasi partilerin yayınları arasında konuya özgü erişilebilen tek çalışma 2017 yılında Halkların Demokratik Partisi tarafından hazırlanan "Mevsimlik Tarım İşçileri Raporu"dur.<sup>186</sup>

### 2.3.5

#### Tarımsal Üretici Birlikleri

Tarımsal Üretici Birlikleri, 6 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5200 sayılı "Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu" ile düzenlenmektedir. Bu kanunun amacı: "üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını

sağlamaktır." (md.1).<sup>187</sup> Kanuna göre, "Tarımsal üretici birlikleri, her türlü bitkisel, hayvansal ürünler ile su ürünleri konusunda kurulabilir. Hangi ürün veya ürün grubu için birlik kurulacağı, tarım sektöründeki ihtiyaçlar ve öncelikler ışığında, Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir." (md.2).

Tarımsal üretici birliklerine üyelik, gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Halen 5200 sayılı yasaya göre değişik ürün bazında kurulmuş 422 adet üretici birliğinin bulunduğu, yaklaşık yarısının tarımsal üretim ile ilgili ve sekizinin merkez birliği bulunduğu ve bunlara üye toplam 28 bin üreticinin bulunduğu bildirilmektedir.<sup>188</sup>

Kanundan sonra, Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.<sup>189</sup> Bu düzenlemelere göre birlik kurabilmek için, ziraat odalarına kayıtlı en az 16 üreticinin bir araya gelmesi ve birlik kuracakları ürün veya ürün grubuna ilişkin bir tüzük hazırlamaları ve Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü'ne müracaat etmeleri gerekmektedir (md.13).

Tarımda çok bilinen birliklerden bazıları şunlardır: Tarış, Çukobirlik, Antbirlik, Fiskobirlik ve Karadenizbirlik.

Tarımda örgütlenmenin üç ana işlevi olabileceği düşünülmektedir.<sup>190</sup>

- Mevsim ve piyasa dalgalanmalarına karşı dayanıklılık
- Yenilik ve gelişmeleri izleme
- Katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi

Ancak, Türkiye'de diğer alanlarda olduğu gibi, tarım alanında da etkili bir örgütlü yapıdan söz etme olanağı bulunmamaktadır.<sup>191</sup> Oysa tarım sektörünün özelliği, büyüklüğü ve sorunları bu sektörde üreticilerin ve çalışanların örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de bu zorunluluğa karşı gösterilen direnç hem ülke ekonomisi hem de sınıfların ve bireylerin refahlarını olumsuz etkilemektedir. Gülçubuk (2007) bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*“Çok sayıda, küçük ve dağınık parçalı işletmelerden oluşan tarımsal yapının yanısıra mülkiyet dağılımının da dengesiz ve adaletsiz olması teknoloji ve girdilerin verimli ve etkin bir biçimde kullanımı ve pazarlama koşullarını zorlaştırmaktadır. Bu da genel olarak tarım sektöründeki verimliliği düşürmekte ve bu alanda çalışanların refah düzeyini sınırlamaktadır. Bundan dolayı üreticilerin güçlerini birleştirmeleri önem taşımaktadır.”<sup>192</sup>*

Bu zorunluluk yasal düzeyde de kabul görmektedir. 18 Nisan 2006 Tarih ve 5488 Sayılı Tarım Kanunu, tarım politikalarının ilkeleri arasında “Örgütlülük ve kurumsallaşma, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık, yerinden yönetim ve katılımcılık” gibi ilkelere yer vermekte, üretici örgütlenmesinin geliştirilmesini tarım politikası önceliği olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede de “ürün konseyleri” ve “üretici örgütleri”nin kurulmasının tarım politikaları çerçevesinde desteklenmesini öngörmektedir (md. 5-6)<sup>193</sup>.

Ancak eski Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın 2018 – 2022 Stratejik Planı’nda<sup>194</sup>, bir hedef veya faaliyet olarak tarımda örgütlenmenin desteklenmesine yer verilmediği görülmektedir.

Özetle, tarımsal üretici birlikleri de kooperatifler gibi, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusundaki stratejilerin hayata geçirilmesi için üyelerine hem teknik hem de ekonomik destek sunma, maliyetlerin paylaşılacak suretiyle düşürülmesini sağlamak gibi önemli bir rol üstlenebilecek kuruluşlardır.

### 2.3.6

#### Türkiye Barolar Birliği (TBB)<sup>195</sup> ve Barolar

Türkiye Barolar Birliği, bütün baroların katılmasıyla oluşan bir üst kuruluştur. Birlik, Anayasa’nın 135. maddesi ile düzenlenen tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur.<sup>196</sup>

Türkiye Barolar Birliği’nin, kanunun kendisine verdiği avukatlık mesleği ile ilgili görevlerinin yanında, kanunların memleket ihtiyaçlarına uygun olarak ge-

lişmesi ve yürütülmesi yolunda dileklerde, yayınlarda bulunmak, gerekirse ön tasarılar hazırlamak görevi de vardır. Birlik bu rolü ile ilgili çalışmalarını şöyle anlatmaktadır: “Bünyesinde oluşturduğu alt komisyonlarda; yasal düzenlemelerle ilgili çalışma yapmakta, özellikle demokrasi ve insan hakları adına uygulamada ortaya çıkan aksamalara karşı sorumluluk bilinciyle etkin bir biçimde mücadele vermektedir.”<sup>197</sup>

Barolar, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Bu nedenle, komisyonların yürüttükleri çalışmaların insan haklarının savunulması ve korunmasına ilişkin olması gerekir. Komisyonlar, diğer pek çok konuda olduğu gibi, mevsimlik gezici tarım işçiliği ile ilgili olarak da çocukların hakları konusunda savunuyu çalışmaları, mevzuatın gözden geçirilmesi ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi için öneri geliştirme gibi çalışmalar yapabilecekleri gibi, bu konu ile ilgili davalara bakacak meslektaşlarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar da yürütebileceklerdir.

### 2.3.7

#### Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)<sup>198</sup>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 15 Mart 1950 tarihli 5590 sayılı kanunla kurulmuştur. Bu kanun, 2004 yılında yürürlüğe giren 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. TOBB 81 il 160 ilçeye yayılmış 365 oda ve borsanın (Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odası ve Ticaret Borsası) üst kuruluşudur.<sup>199</sup>

Birlik; asgari ücretin belirlenmesi, adil üretim koşullarının maliyetinin karşılanması konusunda önemli bir role sahiptir. Birliğin, hem üyeleri hem de ülkedeki karar alıcı mekanizmaları, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefine yönelik etkili stratejiler belirlenmesi, maliyetlerin adil biçimde karşılanmasını sağlama konusunda sorumluluğu bulunmaktadır.

## 2.3.8

### Türk Tabipleri Birliği ve Tabip Odaları<sup>200</sup>

6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu<sup>201</sup> ile 1953 yılında kurulmuştur. Birlik, mesleki deontolojiyi ve dayanışmayı ve meslek mensuplarının hak ve yararlarını korumak amacıyla kurulmuş kamu kurumu niteliğinde mesleki bir kuruluştur.

Birliğin görevleri (md.4):

- a) Halk sağlığına ve hastalara fedakarlık ve feragatle hizmeti ideal bilen meslek geleneklerini muhafaza ve geliştirmeye çalışmak.
- b) Azalarının maddi ve manevi hak ve menfaatlerini korumak ve bunları halkın ve Devletin menfaati ile en iyi bir şekilde denkleştirmeye çalışmak.
- c) Halkın sağlığını korumaya, azalarını muayyen refah seviyesine ulaştıracak gerekli iş sahaları bulmaya, İş Kanunu ile sosyal kanunların ve ilgili diğer mevzuat hükümlerinin tatbikatında meslek ve meslektaşların hak ve menfaatlerini korumaya ve her türlü iş tevziinin adilane bir surette düzenlenmesine çalışmak.
- d) Halk sağlığı ve tıp meslekleri ile ilgili meseleler için resmi makamlarla karşılıklı işbirliği yapmak.
- e) Halk sağlığını ve tıp mesleğini ilgilendiren işlerde resmi makamlardan yardım sağlamak.

Birlik bu görevleri kapsamında halk sağlığını ilgilendiren konularda raporlama, bilgilendirme vb. çalışmalar yürütmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarından kaynaklanan riskler konusunda tarafların ve kamuoyunun bilgilendirilmesi, alınması gereken önlemler konusunda savunu çalışmaları yapılması hem Birliğin hem de tabip odalarının sorumlulukları arasında yer alabilecek faaliyetlerdir. Bursa Tabip Odası liderliğinde Bursa ilinde bulunan mevsimlik tarım işçileri ve onların çocukları konusunda tespit, müdahale çalışmaları gerçekleştirmiş, düzenli olarak bu işçilerin ve çocukların durumunu raporlamış ve sağlık

hizmetleri konusunda Bursa valiliğini harekete geçirme çalışması yapmıştır. Ayrıca Bursa ilinde bulunan diğer akademik odaların yer aldığı Bursa Akademik Odalar Birliği ile birlikte bu çalışmaları yürütmüştür.<sup>202</sup>

## 2.3.9

### Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO)<sup>203</sup>

1954 yılından bu yana Türk Mühendisler ve Mimar Odaları Birliği'ne bağlı olarak 27 şube ve 53 il temsilciliği ile faaliyet göstermektedir.<sup>204</sup> Anayasası'nın 135. maddesi ile düzenlenen kamu kurumu niteliğindeki bir meslek kuruluşudur. Oda rolünü şöyle tanımlamaktadır: "ZMO; mesleki çalışmalar ve ilgi alanına yönelik çalışmalar yapma yanında, insan hak ve özgürlüklerine saygı, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin kuralları içerisinde kalarak toplumun demokratikleşmesi, ekonomik ve toplumsal yapının ulusal yararlar göz önüne alınarak oluşturulması için sorumluluk üstlenilmesi gerektiği görüşündedir."<sup>205</sup>

ZMO, 2016 yılında yayınladığı fındık raporunda fındık üreticisi ile ilgili sorunları ele almış ve sektöre ilişkin öneriler kısmında da çocuk işçiliği ile ilgili aşağıdaki önerileri dile getirmiştir<sup>206</sup>:

- Çocuk işçiliği konusunda Çalışma Bakanlığı ile ILO'nun yaptığı çalışmalar net şekilde ortaya konulmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçilerinin özellikle barınma koşullarında yapılan iyileştirmeler, çocuk işçi çalıştırmama konusunda yapılan çalışmalar olumlu karşılanmakla birlikte halen devam eden düşük ücret ve sosyal güvence sorunları çözüme kavuşturulmalıdır.

Ürün bazlı raporların yanında işsizlik gibi sorunlar da raporlar<sup>207</sup> ve yayınlar<sup>208</sup> aracılığı ile ele alınmaktadır. Ziraat Mühendisleri Odası, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusundaki stratejilerin hayata geçirilmesi ve özellikle üretimde çocuk sağlığını tehdit eden riskler konusunda hem üyelerine ve çiftçilere teknik sağlama hem de kamuoyunda



farkındalık oluşturma konusunda rol ve sorumluluk üstlenebilir.

### 2.3.10

#### Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)<sup>209</sup>

1957 yılında yürürlüğe giren 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu ile halihazırdaki yapısı düzenlenmiştir.<sup>210</sup> Anayasa'nın 135. maddesiyle düzenlenen kamu kuruluşu niteliğinde bir meslek kuruluşudur. 6964 sayılı kanunun birinci maddesine göre ziraat odaları; *"meslek hizmetleri görmek, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslek faaliyetlerini kolaylaştırmak, çiftçilik mesleğinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak, meslek disiplin ve ahlakını kollayıp gözetmek, çiftçilikle iştigal edenlerin mesleki hak ve menfaatlerini korumak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır."*

Ziraat odalarının meslek kuruluşu olarak üyelerini desteklemek kadar, üyelerinin faaliyet alanlarına ilişkin kamu politikalarında söz sahibi olma görevi de bulunmaktadır. Kanunun 24. maddesi ile Birliğe verilen *"tarımsal politikaların genel menfaatlere uygun olarak yürütülmesi amacıyla gerekli çalışmalarda bulunmak, tarımla ilgili görüşlerini hükümete ve kamuoyuna duyurmak, çiftçilerin hak ve menfaatlerini koruma"* görevi, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda üzerine düşen rolü de belirlemektedir.

Birlik bu görevini yerine getirirken "çiftçilerin uygulanan politikalar hakkındaki düşüncelerinden yararlanarak raporlar hazırlanmaktadır. Böylece, tarım sektörünün ülke ekonomisine yaptığı katkının artırılmasına ve çiftçilerin ekonomik ve sosyal yönlerden gelişmesine çalışılmaktadır."<sup>211</sup> Birliğin bu sorumlulukları kapsamında yürüteceği raporlama ve çiftçilerin ekonomik ve sosyal yönden desteklenmesine yönelik faaliyetler, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin

önlenmesi hedefine yönelik çalışmaların önemli bir parçası olacaktır.

### 2.3.11

#### Akademik Kurumlar

ILO'nun 2007 yılında yayınladığı "Çocuk İşçiliğine Karşı Uluslararası Hareket" Politika Belgesi'nde, araştırma dünyası çocuk işçiliği ile mücadelede önemli aktörlerden biri olarak sayılmaktadır.<sup>212</sup> Üniversiteler, fakülteler ve diğer akademik birimleri aracılığı ile uygulama örnekleri ve araştırmalar ile alanı destekleme olanağına sahiptir.

UNFPA tarafından sağlanan fon ile Harran Üniversitesi tarafından 2011-2015 yılları arasında uygulanan "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlığını Geliştirme Programı"<sup>213</sup> bir uygulama örneği olarak görülebilir. Ancak, bu uygulamada da görüldüğü gibi, bu tür çalışmalar ancak dışardan sağlanan fonlar ile yürütülebilmekte, sürdürülebilirlik sağlanamamaktadır.

Doğrudan mevsimlik tarım konusunda çalışmak üzere kurulmamışsa da, bu alanda araştırmalar yapmış olan İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Birimi<sup>214</sup> ise üniversitenin araştırmalar aracılığı ile alanı destekleme rolü için örnek gösterilebilecek bir kuruluştur.

Araştırmalar aracılığı ile hem nicel hem de nitel gelişmelerin incelemesi, hem entellektüel meraklara hem de güncel konulara ilişkin bilginin üretilmesi gerekmektedir.

Çocuk emeğinin sosyal bilimler literatürü ve kamusal ve politik çıkarlarla olan bağlantıları gibi çok yönlü biçimde ele alınması, değişen yaklaşımları takip ederek bu alandaki bilgi birikiminin artırılması araştırma camiasının ve akademinin sorumluluğudur.

Türkiye'de çalışan çocukların durumlarını tespit etmeye yönelik birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak bunların içinde çok azı çocuk işçiliğinin kaynaklandığı sistemi ve bunun nedenlerini analiz etmeye yöneliktir. Türkiye'de sistematik olarak bu konu

üzerinde çalışan bir akademik merkez de bulunmaktadır. Üniversitelerin bu alanda üstlenebileceği en önemli sorumluluk; araştırmalar, bilimsel toplantı ve yayınlar ile bu alanda bilgi ve tecrübe birikimini arttırmaktır.

### 2.3.12

#### Yazılı ve Görsel Medya

ILO'nun 2007 yılında yayınladığı “Çocuk İşçiliğine Karşı Uluslararası Hareket” Politika Belgesi'nde de dile getirildiği üzere, çocuk işçiliği ile mücadelede medya önemli aktörlerden biridir.<sup>215</sup>

Hem mevsimlik gezici tarım işçisi çocukların ve içinde bulundukları koşulların görünür hale gelmesi ve kamuoyunun bu konudaki farkındalığının ve duyarlılığının artırılması, hem de çocuk işçiliğinin önlenmesi konusundaki taleplerin karar alıcılar tarafından duyulmasının sağlanması bakımından medya önemli bir aktördür. Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçileri, basında genellikle trafik kazaları, yaşam ortamları, sel veya benzeri felaketlerle gündeme gelmektedir. Ayrıca çalışacakları yere yapılan tren yolculuğu, çalışma ve yaşam ortamında ortaya çıkan büyük sorunlar, okulların açılıp kapanmasında okula gidemeyen çocukların durumu gündeme getirilmektedir.

Medyanın bu alanda üstlenebileceği en önemli rol, mevcut durum ve önleme stratejileri konusunda toplumsal farkındalığı arttırmak, çocukların seslerinin duyulmasını sağlamaktır. Aynı zamanda bu alanda toplumun doğru bilgilenebilmesi kadar toplumun talebinin idareciler tarafından duyulmasını sağlama konusunda da medya sorumluluk sahibidir.

## 2.4

### Uluslararası Örgütler

ILO'nun 2007 yılında yayınladığı “Çocuk İşçiliğine Karşı Uluslararası Hareket” Politika Belgesi'nde, ço-

cuk işçiliğinin bir uluslararası konu haline geldiğine dikkat çekildikten sonra ILO, UNICEF, UNESCO, WHO, Dünya Bankası, donör ülkeler, uluslararası hükümet dışı kuruluşlar, medya ve araştırmacılar, bu politikanın sorumlusu küresel aktörler olarak kabul edilmektedir.<sup>216</sup>

Aslında bundan çok daha geniş bir sorumlular ve sorumluluklar listesi oluşturmak gerekir. Çünkü, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler'in kuruluş amaçları ve üye devletlerin taraf oldukları sözleşmelerde verdikleri taahhütlerin önemli bir bölümü çalışma yaşamına ve çocukların korunmasına dair haklar dahil olmak üzere insan haklarının korunmasına ilişkindir. Bu örgütlere üye devletler, sadece kendi ülkelerinde değil, bütün dünyada insan haklarının korunması konusunda sorumluluk üstlenmektedirler. Bu bölümde bu perspektif ile bir sorumlular ve sorumluluklar listesi oluşturulmuştur.

### 2.4.1

#### Avrupa Konseyi<sup>217</sup>

5 Mayıs 1949 tarihinde imzalanan ve 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Statüsü<sup>218</sup> ile kurulmuş bölgesel bir örgüttür. Avrupa Konseyi'nin amacı, “üyeleri arasında, ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik yaratmaktır.” (md.1).<sup>219</sup> Türkiye; statünün 4. maddesi uyarınca, 13 Nisan 1950 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur.<sup>220</sup> Avrupa Konseyi'ne üye devletler, hukukun üstünlüğünü ve kendi yetkisi altında bulunan herkesin insan haklarından ve temel özgürlükten yararlanmasını sağlama yükümlülüğünü kabul eder (md.3).

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme<sup>221</sup> ve Ek Protokolleri ile Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı<sup>222</sup> ve Ek Protokolleri, Avrupa Konseyi'nin başlıca insan hakları alanında üye devletler arasında birlik yaratmaya yönelik metinleridir. Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne İlişkin

Avrupa Sözleşmesi<sup>223</sup> de doğrudan çalışma yaşamını ilgilendiren bir diğer sözleşmedir.

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin hiç kimsenin zorla çalıştırılmayacağını düzenleyen 3. ve 4. maddesi ve sendika kurma hakkını düzenleyen 11. maddesi iş hukuku ile doğrudan ilgili, ayrımcılığın önlenmesi başta olmak üzere diğer maddeleri de dolaylı olarak ilgili maddeleridir.

İş hukuku alanında, Avrupa Konseyi'nin en önemli düzenlemesi Avrupa Sosyal Şartı'dır. Avrupa Sosyal Şartı'nın birinci bölümü doğrudan iş hukukuyla ilgilidir. Türkiye bu sözleşmeyi çekinceli olarak imzalamıştır. Bu çekincelerin önemli bir bölümü de iş hukukuna ilişkin (2, 3, 5, 6, 8, 15 maddeleri, 4. maddenin 1, 2, 4. fıkraları ve 7. maddenin 1, 2, 7, 10. fıkraları) hükümlerdir.<sup>224</sup>

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı da çekinceli olarak imzalanmıştır. Bunlar da iş hukukunu ilgilendiren düzenlemelere ilişkindir. "Türkiye, onaylanmasını uygun bulduğu Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şart'ın 2'nci maddesinin (5 ve 6'ncı maddelerinin) tümüne ve 2'nci maddesinin (madde 2 ve madde 4) de birer fıkrasına çekinceler koymuştur."<sup>225</sup>

Avrupa Konseyi'nin birden fazla denetim organı bulunmaktadır:

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri
- Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
- Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu
- Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Komitesi
- Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu

#### ■ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu

Bunlardan özellikle ilk ikisi, mevsimlik gezici tarım işçiliği ve çocuk işçiliği alanında doğrudan sorumluluğa sahip denetim organlarıdır.

#### *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi<sup>226</sup>*

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim organıdır. Mahkeme'nin kurulması, 1950 yılında Sözleşme ile öngörülmüştür. 1998 yılında yapısal değişiklik geçirmiştir. 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 11 Numaralı Protokol<sup>227</sup> gereğince bireysel ve devletlerarası başvuruları incelemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme'nin 4. maddesi kapsamında bir hak ihlali halinde iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvurulabilecek bir yargı organıdır.

#### *Avrupa Sosyal Haklar Komitesi<sup>228</sup>*

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Avrupa Sosyal Şartı ile kurulan denetim organıdır. Şartın tarafı olan devletler iki yılda bir komiteye rapor sunmakla yükümlüdürler. Komite taraf devletlerce kendisine sunulan raporları değerlendirerek, yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda bir sonuca varır ve bu sonuç aleni bir biçimde yayınlanır. Sosyal Haklar Komitesi dışında Hükümetler Komitesi ve Bakanlar Komitesi de devletlere yönelik tavsiye niteliğinde kararları almaya yetkilidir.

Avrupa Sosyal Şartı, adil ücret, örgütlenme hakkı, çocukların ekonomik sömürüden korunma hakkı gibi çalışma yaşamına ilişkin uluslararası standartları içeren en önemli sözleşmedir. Dolayısıyla, çalışanların ücretleri, çalışma saatleri, çalışma koşulları, çocukların çalıştırılması, örgütlenme gibi birçok konuyla ilgili olarak Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Türkiye ve diğer üye devlet uygulamalarını denetleme yetkisi bulunmaktadır. Komite bu yönü ile uluslararası örgütler içerisinde önemli bir örgüttür.

Türkiye, komiteye düzenli olarak rapor sunmakta; komite de düzenli olarak Türkiye'ye ilişkin karar ya-

yınlamaktadır.<sup>229</sup> Komite, 2017 yılında aralarında Türkiye'nin de olduğu 33 taraf devletin Avrupa Sosyal Şartı'nın çeşitli maddelerini toplamda 175 kez ihlal ettiğini tespit etmiştir.<sup>230,231</sup>

## 2.4.2

### Avrupa Birliği<sup>232</sup>

1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile kurulmuş ve 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla ile Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmanın adı "Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma" olarak değiştirilmiştir.<sup>233</sup>

Avrupa iş hukuku, Avrupa Topluluk hukukunun bir parçasıdır. Avrupa Topluluk hukukunun birincil kaynakları, kurucu anlaşmaları<sup>234</sup>; ikincil kaynakları ise Avrupa Birliği'nin karar alma yetkisi tanınmış organları tarafından yapılan düzenlemelerdir<sup>235</sup> Avrupa Birliği'nin karar alma organlarıncı yapılabilen düzenlemeler<sup>236,237</sup> şunları içermektedir:

- Tüzükler (Bakanlar Konseyi tarafından veya Konsey ve Parlamento işbirliğinde düzenlenirler)
- Yönergeler (Bakanlar Konseyi tarafından veya Konsey, Parlamento, Komisyon işbirliğinde düzenlenirler)
- Kararlar (Konsey ile Parlamento veya Komisyon tarafından düzenlenirler)
- Tavsiye ve Görüşler (Konsey veya Komisyon tarafından düzenlenirler)
- Adalet Divanı kararları
- Üye olmayan devletlerle yapılan uluslararası anlaşmalar
- Yazılı olmayan Topluluk kuralları
- Hukukun temel ilkeleri
- Doktrin

Ayrıca, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Konseyi'nin ürettiği belgelerde yer alan

sosyal haklara ilişkin düzenlemeler de sosyal düzen olarak kabul edilmektedir.<sup>238</sup>

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuş, 1999 yılında aday ülke statüsü almış, 2005 yılında ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri başlamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde ele alınan konulardan biri olan Kırsal Kalkınma Birleşeni kapsamında Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) 25 Şubat 2008'de kabul edilmiş ve bu kapsamda tarım sektörünün modernizasyonu ile sürdürülebilir kırsal kalkınma için üretici gruplarının kurulması ve desteklenmesinin bir araç olarak sunulmuştur.<sup>239</sup> Bu program çerçevesinde 2010 yılından itibaren, üretici birliklerinin desteklendiği bildirilmektedir.<sup>240</sup>

2010 yılında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı kabul edilmiş ve bu şartı destekleme üzere bağımsız bir organ olan Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) oluşturulmuştur.

## 2.4.3

### Birleşmiş Milletler<sup>241</sup>

Birleşmiş Milletler örgütü, 1945 yılında Birleşmiş Milletler Antlaşması<sup>242</sup> ile kurulmuştur. Örgütün, uluslararası barış ve güvenliği sağlamanın yanında insan haklarını geliştirmeye yönelik amaçları da bulunmaktadır<sup>243</sup>: *"Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak ve bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak."* (md.2).

Nitekim, insan hakları alanındaki çeşitli uluslararası sözleşmeler ve kalkınma alanındaki çalışmalar bu amaç doğrultusunda sürdürülen çalışmalardır. Dolayısıyla, örgütün amacı doğrultusunda üye devletler ile ilişkilerinde taşıdığı yetki ve sorumluluklar, çocuk haklarının korunmasını da kapsar.

Böyle bakıldığında çalışma yaşamını ilgilendiren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin<sup>244</sup> 23, 24 ve 25. maddeleri, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin<sup>245</sup> 6-11. maddeleri, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin 32. maddesi başta olmak üzere, örgütün hazırladığı ve üyesi devletlerin kabul ettiği sözleşmelerde yer alan taahhütlerin hayata geçirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak Birleşmiş Milletler'in görevidir.

Birleşmiş Milletler, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan genel kurulu dışında iki tür denetim usulü ve buna bağlı olarak da birden fazla denetim organı bulunmaktadır:<sup>246</sup>

- BM Antlaşmasına bağlı denetim usulü
  - İnsan Hakları Konseyi'ne şikayet usulü
  - İnsan Hakları Konseyi'nin özel usulleri
  - Evrensel Periyodik Gözden Geçirme
- Anlaşmaya dayalı denetim usulleri
  - İnsan Hakları Komitesi
  - Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
  - Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
  - Çocuk Hakları Komitesi
  - Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
  - İşkenceye Karşı Komite
  - İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezanın Önlenmesi Alt Komitesi
  - Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi
  - Engelli Hakları Komitesi
  - Zorla Kaybedilmeye Karşı Komite

Bu organların hepsi de mevsimlik gezici tarım işçiliği konusu ile kendi uzmanlık alanı çerçevesinde karşılaşılabılır. Bunların içinden, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, mevsimlik gezici tarım işçileri konusunu doğrudan ve özel olarak ilgilenebilecek komisyonlardır.



## **BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname**

### **Madde 23**

1. Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.
2. Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtasıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

### **Madde 24**

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.

### **Madde 25**

1. Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkanlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenciliğe hakkı vardır.
2. Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.





## **Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**

### **Madde 6 – Çalışma hakkı**

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin çalışma hakkını tanıır ve bu hakkı korumak için gerekli tedbirleri alır. Çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkanına ulaşma hakkını da içerir. 2. Sözleşmeye Taraf Devletlerin çalışma hakkını tam olarak gerçekleştirmek üzere alacağı tedbirler arasında, teknik ve mesleki rehberlik hizmetleri ile öğretim programları yapmak, bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile tam ve üretken istihdamı sağlamak için gerekli politikaları ve yöntemleri uygulamak da yer alır.

### **Madde 7 – Adil ve uygun işte çalışma şartları**

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkese adil ve elverişli şartlarda çalışma hakkı tanıır. Bu şartlar aşağıdaki hakları güvence altına alır: a) Bütün çalışanlara sağlanan asgari bir gelir ile birlikte en azından: i) Hiç bir ayrıma tabi tutulmaksızın özellikle kadınların erkeklerin çalışma şartlarından daha alt düzeyde olmayan şartlarda çalışmaları güvence altına alınarak, eşit işe eşit ve adil ücret ii) bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, kendisi ve ailesi için nezh bir yaşam b) Güvenli ve sağlıklı çalışma şartları e) Herkesin işinde daha yüksek mevkilere atanma sırasında, kıdem ve ehliyetten başka bir ölçüye tabi olmaksızın, eşit imkanlar d) Dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

### **Madde 8 – Sendikal haklar**

1. Bu Sözleşme Taraf Devletler şu hakları sağlamayı taahhüt eder: a) Herkese kendi ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak ve geliştirmek için sendika kurma ve sadece sendikanın kendi kurallarına tabi olarak kendi seçtiği bir sendikaya katılma hakkı tanıır. Bu hakkın kullanılması ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için demokratik bir toplumda gerekli olan ve hukuken öngörülen sınırlamalardan başka sınırlara tabi tutulamaz b) Sendikalara ulusal Federasyonlar ve konfederasyonlar kurma ve konfederasyonlara da uluslararası sendikal örgütler kurma ve bunlara katılma hakkı tanıır; c) Sendikaların serbestçe faaliyette bulunma hakkı, ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla, demokratik bir toplumda gerekli olan ve hukuken öngörülen sınırlamaların dışında her hangi bir sınırlamaya tabi tutulamaz d) Kullanılma şartları her bir ülkenin yasalarıyla düzenlenmiş olan bir grev hakkı tanıır. 2. Bu madde, silahlı kuvvetler veya polis mensuplarının veya Devlet idaresinde görevli olanların bu hakları kullanmalarına hukuken öngörülen sınırlamalar koymalarını engellemez. 3. Bu maddenin hiç bir hükmü, Uluslararası Çalışma Teşkilatının Örgütlenme Özgürlüğü ve Teşkilatlanma Hakkının Korunması ile ilgili 1948 tarihli Sözleşmesine taraf olan Devletlere, o Sözleşmede yer alan güvencelere aykırı düşebilecek bir tarzda bir yasa çıkarma ve uygulama imkan verecek şekilde tasarruflarda bulunma yetkisi vermez.

### **Madde 9 – Sosyal güvenlik hakkı**

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese sosyal güvenlik hakkını tanıır. Bu hak, sosyal sigorta haklarını da içerir.

### **Madde 10 – Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması**

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler şu korumaları sağlar: 1. Toplumun doğal ve temel bir birimi olan aileye, özellikle kuruluş sırasında ve bakmakla yükümlü oldukları çocukların bakım ve eğitim sorumluluğu devam ettiği dönemde, mümkün





olan en geniş ölçüde koruma ve yardım sağlanır. Evlilik, evlenmeye niyetlenen çiftlerin serbest rızaları ile meydana gelir. 2. Annelere doğumdan önce ve sonra makul bir süre özel koruma sağlanır. Çalışan annelere bu dönem için ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlikten yararlanabilecekleri bir izin verilir. 3. Nesep veya diğer şartlar bakımından hiç bir ayrımcılık yapılmaksızın, bütün çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım tedbirleri alınır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürüye karşı korunur. Çocukların ve gençlerin ahlaklarına veya sağlıklarına zararlı bulunan veya onların yaşamları için tehlikeli olan veya onların normal gelişmelerine engel olan işlerde çalıştırılmaları kanunla cezalandırılır. Devlet ayrıca, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder.

### **Madde 11 - Yaşama standardı hakkı**

1. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar. 2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul ederek, kendi başlarına ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programlar da dahil, aşağıdakiler için gerekli olan tedbirleri alır: a) Teknik ve bilimsel bilgiyi tam olarak kullanarak, beslenme prensipleri ile ilgili bilgileri duyurarak ve doğal kaynakların etkili bir biçimde geliştirilmesini ve kullanımını sağlayacak bir yolla tarım sistemlerini ilerleterek veya reform yaparak, üretme, üretilenleri saklama ve dağıtma yöntemlerini geliştirmek b) Yeryüzündeki besin kaynaklarının ihtiyaçlara göre eşit dağıtılmasını sağlamak için, gıda ihraç eden ve gıda ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate almak.



### **BM ÇHS**

#### **Madde 32**

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemini alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri gözönünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- a. İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tesbit ederler;
- b. Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- c. Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.





### *Çocuk Hakları Komitesi*<sup>247</sup>

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi, taraf devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla Çocuk Hakları Komitesi kurulmasını öngörmüştür.<sup>248</sup> Komite, devletlerin sözleşmeye taraf olduktan sonra ilk iki yıl içinde, daha sonra da her beş yılda bir sundukları raporlar vasıtasıyla bu görevi yerine getirir. Ayrıca, komite gerek duyduğunda bu periyotlar dışında da taraf devletlerden rapor sunulmasını isteyebilir. Komite raporları inceledikten sonra taraf devletlere genel tavsiyelerde bulunabilir veya sözleşmenin hükümlerine açıklik getirmek amacıyla genel yorum yayınlatabilir.<sup>249</sup>

Türkiye'nin de tarafı olduğu, Çocuk Haklarına dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol ile komiteye bireysel başvuru olanağı da tanınmıştır.<sup>250</sup>

Çocuk Hakları Komitesi, çocuk haklarını ilgilendiren her konuda olduğu gibi mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk emeği sömürsünün önlenmesi konusunda da Türkiye ve diğer devletlerin uygulamalarının izlenmesi ve yapılması gerekenler konusunda ülke raporları ve genel yorum ile yönlendirilmesi alanında en önemli sorumlu kurumlardan biridir.

### *Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)*<sup>251</sup>

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, çocuk haklarının uygulanmasını destekleme konusunda uzmanlaşmış Birleşmiş Milletler kurumudur. Kurumun bütün çalışmaları, tarihte en yaygın olarak benimsenen insan hakları sözleşmesi olan BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme doğrultusunda yürütülmektedir. UNICEF çocuk haklarını, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ve Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde de öngörüldüğü gibi, beşeri kalkınmanın vazgeçilmez bir bileşeni olarak görmektedir.<sup>252</sup> UNICEF Türkiye Ofisi Hayata Destek Derneği ve Kalkınma Atölyesi ile mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan çocuklara yönelik program ve projeler uygulamaktadır.

UNICEF, ülke içerisinde politika ve model geliştirme konusunda hükümete teknik destek sağlamakla sorumludur.

### *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)*<sup>253</sup>

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "sosyal adaletin sağlanması yoluyla dünyada kalıcı bir barışın gerçekleştirilmesi amacıyla, emeğin sömürülmesini engellemek ve çalışan sınıfların güvence ve yaşama standartlarını yükseltmek fikri temelinde kurulan Birleşmiş Milletlerin bir uzmanlık kuruluşu" olarak tanımlanmaktadır.<sup>254</sup>

ILO Türkiye Ofisi mevsimlik gezici tarımda çalışan çocuklara yönelik kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kurumlarla çeşitli program ve projeler uygulamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü, adil üretim koşulları ve mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda uluslararası politikalar geliştirme, işbirliği kurma ve ülke içindeki uygulamalara teknik destek sağlamakla sorumludur.

### *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi*

Komite, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 28 Mayıs 1985 tarih ve 1985/17 sayılı kararıyla, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin denetim organı olarak oluşturulmuştur.<sup>255</sup>

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol ile Komite'ye bireysel başvuruları kabul etme ve inceleme yetkisi de tanınmıştır. Türkiye ihtiyari protokolü onayladığı için, Türkiye ile ilgili olarak Komite'ye bireysel ve devletlerarası başvurularda bulunmak ve Komitenin soruşturma usulünü işletmesi mümkün değildir.<sup>256</sup>

Komite, adil üretim koşullarının oluşturulmasında ve mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda sözleşmenin denetim organı olarak sorumluluk üstlenmektedir.

## *Ekonomik ve Sosyal Konsey*<sup>257</sup>

Birleşmiş Milletler'in ana organlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC), ekonomik, sosyal ve ilgili çalışmaların koordinesinden sorumlu birimdir. 54 üyesi bulunan Konsey, 1998 yılından bu yana, aynı zamanda Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) anahtar komiteleri ve maliye bakanları ile toplantı yapmaktadır.

ECOSOC, Birleşmiş Milletler nezdinde politika önerilerini formüle etmekte, uluslararası ekonomik ve sosyal konuların gündeme getirilmesi ve tartışılması için merkezi bir forum olarak hizmet vermektedir. Bunun yanında, sivil toplum kuruluşları, BM çalışmalarına katılmak için bu Konsey'den statü almaktadır. Konsey de Komite gibi, adil üretim koşullarının oluşturulmasında ve mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda sözleşmenin denetim organı olarak sorumluluk üstlenmektedir.

## *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)*<sup>258</sup>

Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler'in küresel kalkınma ağı oluşturmak için kurduğu bir programdır. 1 Ocak 1966'da kurulmuştur ve halen 177 ülkede faaliyet göstermektedir. Program, her yıl düzenli olarak İnsani Gelişim Raporu<sup>259</sup> yayınlamakta ve faaliyet gösterdiği ülkelerde yoksullukla mücadele, demokratik toplumlar inşa etme gibi konulardaki sorunlara çözüm bulunmasına odaklanmaktadır.<sup>260</sup>

2000 yılında Binyılın Kalkınma Hedefleri<sup>261</sup>, 2015 yılından sonra da Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri<sup>262</sup> örgütün ana çalışma konusunu oluşturmaktadır.

## 2.5

### Devletler

BM Antlaşması'nın 1. maddesinde, "*Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgür-*

*lüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak*" amaçlardan biri olarak ifade edilmiştir.

Birleşmiş Milletler, uluslararası barışı ve dostça ilişkileri sağlamak için istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere ekonomik ve sosyal işbirliğini geliştirmeyi ve aşağıdaki alanlarda kolaylaştırıcılık rolü üstlenmeyi taahhüt etmektedir (md.55):

- Yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını,
- Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini ve
- Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini.

Üye devletler de bu hedefler doğrultusunda birlikte veya teker teker örgütle işbirliği yapmayı taahhüt etmektedir (md. 56).

Semerci (2014)'ye göre<sup>263</sup> tarımdaki çalışma koşullarının kırılganlaştıran üç ana nedenden biri dış piyasalardır. Diğer iki neden de, çevresel-iklimsel koşullar ve iç piyasalardır. Hal böyle olunca, mevsimlik gezici tarımda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sorunları bir iç hukuk ve onun uygulaması ile ilgili ulusal bir mesele olarak görmek adil olmayacaktır.

Tarım işçisi, dünya genelinde en az geliri elden ve en kırılgan grubu oluşturmaktadır. Türkiye'de tarım ve istihdam politikalarıyla ilgili birçok yapısal soruna henüz çözüm bulunamamışken<sup>264</sup> 1980 sonrasında ekonomide neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 2000'li yıllarda küresel piyasaların zorladığı yapısal reformlar ve bunların uygulanma biçimi ile birlikte küçük tarım işletmeleri ve tarım işçileri için hayat gittikçe zorlaşmaktadır.

*“Bu dönemde çıkarılan şeker yasası, tütün yasası, çiftçilere verilen fiyat ve alım garantilerinin sınırlandırılması, küresel piyasalarla rekabet etmek üzere fiyatların düşürülmesi ve ticaret kotalarının kaldırılmasıyla yukarıda değinilen iç piyasanın işleyişinden kaynaklanan güvenceler azalmış, kırılganlık düzeylerinde ciddi bir artış olmuştur. Böylelikle üreticiler küresel piyasalardaki dalgalanmalar, giderek düşen ürün fiyatları, kar maksimize etmek isteyen çok uluslu şirketlerin ve oligopolistik piyasaların kısırcasında kalmıştır. Yani tarımsal üretimin neoliberalleşmesi ile birlikte yukarıda bahsedilen üç kırılganlık nedeni birbirini besleyerek çiftçilerin üretime devam etmesini zora sokmakta ve kırsal çözümü hızlandırmaktadır.”*<sup>265</sup>

ILO’nun Dünyada İstihdama Sosyal Bakış (2017) raporu<sup>266</sup>, bu raporda dikkat çekilen istihdam ile ilgili şu sorunların, küresel sorunlar olarak ele alınması gerekliliğini bir kez daha ortaya koyan önemli tespitler yapmaktadır:

- Ekonomik büyüme düş kırıklığı yaratmaya devam ediyor ve insana yakışır iş açıkları yaygınlığını koruyor.
- Küresel işsizliğin 2017 yılında 3,4 milyon artması beklenmektedir.
- Tüm dünyada 1,4 milyarı bulan güvencesiz istihdam yaygınlığını korumaktadır.
- Çalışan yoksulluğunun azaltılmasında yavaşlama görülmekte, bu durum Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yer alan yoksulluğu ortadan kaldırma hedefine ulaşma umutlarını tehlikeye düşürmektedir.
- Fırsat eşitsizlikleri ve toplumsal hoşnutsuzluk sürmektedir.

Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı’nın (EU-OSHA),<sup>267</sup> yürüttüğü çalışmalar klasik riskler dışında işçi sağlığını tehdit eden psiko-sosyal riskleri belirlerken, küreselleşme bağlamında çalışanların kırılganlaş-

masını da “yeni nesil iş sözleşmeleri ve iş güvenliği” başlığı altında ikinci önemli faktör olarak ele almaktadır.<sup>268</sup>

Artık, küreselleşen ekonominin çıktısı olan bu sorunlarıyla insan haklarına duyarlı politikalar üretilmeden başedilemeyeceği, sürdürülebilir kalkınmaya dair uluslararası hukukun da, örgütlerin de kabul ettiği bir gerçekliktir. Öyleyse, burada sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası hukuku hatırlamakta fayda bulunmaktadır. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi 48. paragrafında “*Bu çabalar ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın, birbirine bağımlı ve birbirini pekiştiren sütunları olarak üç bileşenin – ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel koruma-entegrasyonunu da destekleyecektir. Yoksulluğun giderilmesi, sürdürülemez üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi ve ekonomik ve sosyal kalkınmanın doğal kaynak tabanının korunması ve yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın ağırlıklı amaçları ve sürdürülebilir kalkınma için temel gereklerdir.*”<sup>269</sup> denilmektedir. 2012 yılında gerçekleştirilen BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) sonucunda hazırlanan belgede yoksulluğun kaldırılması ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekmektedir.

Bu nedenle, bir sosyo ekonomik meselenin çözümü konuşulurken sadece sorunun yaşandığı devletin ve uluslararası örgütlerin sorumluluklarının değil, dünya devletlerinin Birleşmiş Milletler Antlaşması ile verdikleri bu söz gereğince sahip oldukları sorumluluklar da dikkate alınmalıdır.

- 1 Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. Der: Yıldırım, D., Haspolat, E. *Değişen Karadenizi Anlamak*. Phoenix Y. Ankara, sf.292
- 2 RG 27.05.2010 – 27593
- 3 Aslan, A. ve ark. (2017). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Aracılık Hizmetlerinin Mevcut Durumu: Malatya Örneği. *TEAD*, 3(2), sf. 6  
dergipark.gov.tr/download/article-file/393712 (Erişim Tarihi: 25.05.2018)
- 4 TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, Yasama Dönemi 24 Yasama Yılı 5 Sıra Sayısı 716, sf. 90
- 5 TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, Yasama Dönemi 24 Yasama Yılı 5 Sıra Sayısı 716, sf. 90
- 6 Ulukan, U., Çiğerci Ulukan, N. *Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği*  
www.researchgate.net/publication/258446856 sf. 13
- 7 Uyan Semerci, P. *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 – Araştırma Raporu*. Hayata Destek Derneği, sf. 61
- 8 Ulukan, U., Çiğerci Ulukan, N. *Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği*  
www.researchgate.net/publication/258446856 sf. 14
- 9 www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm
- 10 Ulukan, U., Çiğerci Ulukan, N. *Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği*  
www.researchgate.net/publication/258446856 sf. 14
- 11 Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. Der: Yıldırım, D., Haspolat, E. *Değişen Karadenizi Anlamak*. Phoenix Y. Ankara, sf.293
- 12 Kaya, M., Özgülnar, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. *Türk J Public Health*, 13(2) sf.121 tjph.org/ojs/index.php/ (Erişim Tarihi: 26.05.2018)
- 13 Kalkınma Atölyesi (2018), "Tarım Aracısı Meslek Kriterleri Türkiye İçin Bir Model Arayışı" Ankara, sf. 32
- 14 www.tepav.org.tr
- 15 www.tepav.org.tr/upload/files/1525076193-3.TEPAV\_Istihdam\_Izleme\_Bulteni\_\_\_Ocak\_2018.pdf (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 16 Kalkınma Bakanlığı, İşgücü Piyasalarındaki Gelişmelerin Makro Analizi, 2018-I
- 17 Kalkınma Bakanlığı, İşgücü Piyasalarındaki Gelişmelerin Makro Analizi, 2018-I
- 18 Ibid.
- 19 www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- 20 www.agdenetim.com/mp-include/uploads/2016/02/2016-yili-asgari-ucret-asgari-gecim-indirimi-isverene-maliyeti.pdf
- 21 8. Bölüm Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- 22 Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika* (3. Baskı). Ankara, sf. 180
- 23 Boratav, K. (1997). *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi, sf.289
- 24 Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3.Baskı). İmge Yayınları, sf. 29
- 25 Ibid., sf. 45-46
- 26 Ibid., sf. 47
- 27 www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/ureticiler-market-fiyatlarinda-ocak-ayi (Erişim Tarihi: 25.05.2018)
- 28 Ibid.

- 29 Demirbaş, N., Tosun, D. (2005). Türkiye’de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), sf.30.
- 30 Ibid., sf.31.
- 31 Özkan, F. Z. ve ark. *Türkiye’de Tarım Ürünlerinin Belgelendirilmesi ve Akreditasyonu* dergipark.gov.tr/download/article-file/136467 (Erişim Tarihi: 11.06.2018), sf. 49
- 32 Kanun No: 5262 Kanun T. 01.12.2004 RG 03.12.2004 - 25659
- 33 Özkan, F. Z. ve ark. *Türkiye’de Tarım Ürünlerinin Belgelendirilmesi ve Akreditasyonu* dergipark.gov.tr/download/article-file/136467 (Erişim Tarihi: 11.06.2018), sf. 50
- 34 www.turkak.org.tr
- 35 Kanun No: 4457 Kanun T. 27.10.1999 RG 04.11.1999 - 23886
- 36 www.iso.org/standard/46568.html (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 37 Ibid.
- 38 www.fairlabor.org/ (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 39 www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/dunya-tarim-nufusu-2 (Erişim Tarihi: 11.06.2018)
- 40 publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2f0e7c29-0d03-11e6-ba9a-01aa75ed71a1 (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 41 TC Anayasası (1982) md.112
- 42 Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun No: 3056 Kabul T. 10.10.1984 RG19.10.1984 - 18550
- 43 RG 24.03.2010 - 27531 bu Genelgenin yayınlanması ile 2010/6 sayılı Genelge yürürlükten kaldırılmıştır.
- 44 www.afad.gov.tr/tr/
- 45 Kanun No: 5902 Kabul T. 29.05.2009 RG 17.06.2009 - 27261
- 46 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara 2010 www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\_5\_635195205048992081.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 47 tihekdemo1.baskentweb.net/# (Erişim tarihi:16.06.2018)
- 48 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu Kanun No: 6701 Kabul T. 06.04.2016 RG 20.04.2016 - 29690
- 49 www.tkd.gov.tr/
- 50 Kabul tarihi 04.05.2007 No: 5648 RG 18.05.2007 - 26526
- 51 Avrupa Birliği Müktesabatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Aralık (2008) sf. 109 vd.
- 52 www.tkd.gov.tr/Content/File/TKDK%202017-2021%20D%C3%B6nemi%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 23.05.2018)
- 53 RG 19.12.2001 - 24615
- 54 www.adalet.gov.tr
- 55 Adalet Bakanlığı’nın görevleri, Adalet Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile düzenlenmişken (Kanun No: 2992 Kanun T. 29.03.1984 RG: 07.04.1984 - 18365) 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 56 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf. 40 www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\_isciligi\_rev\_23032017.pdf (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 57 Belediye Kanunu No: 5393 Kabul T. 03.07.2005 RG: 13.07.2005 - 25874
- 58 RG 19.04.2017 - 30043
- 59 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara 2010 www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\_5\_635195205048992081.pdf (Erişim tarihi: 23.05.2018)

- 60 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.49 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 61 [www.tccb.gov.tr/](http://www.tccb.gov.tr/)
- 62 Adalet Bakanlığı'nın görevleri, Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile düzenlenmişken (Kanun No: 2992 Kanun T. 29.03.1984 RG: 07.04.1984 - 18365) 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 63 RG 10.07.2018
- 64 [www.diyenet.gov.tr](http://www.diyenet.gov.tr)
- 65 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Kanun No: 633 Kabul T. 22.06.1965 RG 02.07.1965 - 12038
- 66 RG 10.07.2018
- 67 RG 19.04.2017 - 30043
- 68 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010). [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 69 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.49 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 70 R.G. 10.07.2018
- 71 [www.csgeb.gov.tr](http://www.csgeb.gov.tr)
- 72 RG 18.01.1985 - 18639
- 73 [www.csgeb.gov.tr/home/Contents/Bakanlik/Tarihce](http://www.csgeb.gov.tr/home/Contents/Bakanlik/Tarihce) (Erişim tarihi: 12.05.2018)
- 74 GD 27.05.2010 - 27593
- 75 İş Kanunu Kanun No: 4857 Kabul T. 22.05.2003 RG: 10.06.2003 - 25134
- 76 RG 19.04.2017 - 30043
- 77 [www.sgk.gov.tr](http://www.sgk.gov.tr)
- 78 Kanun No: 5502 Kabul T. 16.05.2006 RG 20.05.2006 - 26173
- 79 Aktüer finansal riskleri değerlendirebilen, çözümler öneren, ve her çözümün uzun dönemdeki sonuçlarını irdeleyebilen bir profesyoneldir. Aktüer yalnızca bugünü değil yarınları da düşünerek finansal belirsizlikleri değerlendirir. İleriye yönelik projeksiyonlar yaparak stratejik kararlar için önerilerde bulunur. (tr.wikipedia.org/wiki/Aktüerya)
- 80 RG 27.05.2010 - 27593
- 81 RG 19.04.2017 - 30043
- 82 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 83 Tarımda Mevsimlik İş Göçü - Türkiye Durum Özeti, (Mevsimlik İş Göçü İletişim Ağı - MİGA) Frederich Ebert Stiftung (Mayıs 2012) sf. 9 [www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan\\_12%20\(1\).pdf](http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 84 Egemen, E. A. (2015) (Yüksek Lisans Tezi) Mevsimlik Tarım İşçileri ve Barınma Sorunu İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD, sf. 58 [polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/14264/1/10078082.pdf](http://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/14264/1/10078082.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 85 Tarımda Mevsimlik İş Göçü - Türkiye Durum Özeti, (Mevsimlik İş Göçü İletişim Ağı - MİGA) Frederich Ebert Stiftung (Mayıs 2012) sf. 13 [www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan\\_12%20\(1\).pdf](http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 86 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.35 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 87 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kânun Hükmünde Kararname KHK No: 633 T. 03.06.2011 Yetki Kanunu No: 6223 RG: 08.06.2011 - 27958 Mük. [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-1..pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-1..pdf) (Erişim Tarihi: 13.09.2018)

- 88 RG 19.04.2017 - 30043
- 89 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010). [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 90 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.41 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 91 [www.csb.gov.tr](http://www.csb.gov.tr)
- 92 Bakanlığın görevleri, Çevre Ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname KHK No: 644 KHK Tarih : 29.06.2011 Yetki Kanunu No: 6223 Tarih 06.04.2011 RG: 04.07.2011 - 27984 Mük. ile düzenlenmişken, 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 93 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010). [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 94 [www.enerji.gov.tr](http://www.enerji.gov.tr)
- 95 Bakanlığın görevleri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (Kanun No:3154 Kabul T. 19.02.1985 RG 01.03.1985 - 18681) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 96 ÇSGB *Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 97 [www.gsb.gov.tr](http://www.gsb.gov.tr)
- 98 Bakanlığın görevleri Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK No: 638 T. 03.06.2011 Yetki Kanun No: 6223 T. 06.04.2011 RG 08.06.2011 - 227958 Mük.) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 99 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.42 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 100 [www.maliye.gov.tr/](http://www.maliye.gov.tr/)
- 101 Maliye Bakanlığının görevleri 178 no.lu Kanun Hükmünde Kararname (T. 13.12.1983 Yetki Kanunu No:2680 T. 17.06.1982 RG 14.12.1983 - 18251 Mükerrer) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 102 Adalet Bakanlığının görevleri, Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile düzenlenmişken (Kanun No: 2992 Kanun T. 29.03.1984 RG: 07.04.1984 - 18365) 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 103 RG 19.04.2017 - 30043
- 104 [www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)
- 105 Kanun No: 5429 Kabul T. 10.11.2005 RG 18.11.2005 - 25997
- 106 [www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist](http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist)
- 107 [www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27596](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27596)
- 108 [www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659) (Erisim Tarihi: 13.09.2018)
- 109 Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesine alınmıştır.
- 110 Kanun No. 5449 Kabul T. 25.01.2006 RG 08.02.2006 - 26074
- 111 [www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi](http://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi)
- 112 RG 10.07.2018
- 113 Kanun No: 4603 Kabul T. 15.11.2000 RG 25.11.2000 - 24241



- 114 Başaran, B. ve ark. *Türkiye’de Tarımsal Kredi Kaynakları ve Kredilerde Denetim Sorunu*. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 25 - 27 Mayıs 2016, sf.1726 [www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/25.pdf](http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/25.pdf) (Erişim Tarihi: 03.06.2018)
- 115 [www.kkb.com.tr/](http://www.kkb.com.tr/)
- 116 [www.kkb.com.tr/hakkimizda](http://www.kkb.com.tr/hakkimizda)
- 117 [www.kkb.com.tr/urunler/tarim-kredileri-degerlendirme-sistemi](http://www.kkb.com.tr/urunler/tarim-kredileri-degerlendirme-sistemi)
- 118 [www.icisleri.gov.tr](http://www.icisleri.gov.tr)
- 119 RG 19.04.2017 - 30043
- 120 ÇSGB “Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı” Ankara 2017, sf.44 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 121 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara 2010 [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 122 [www.egm.gov.tr](http://www.egm.gov.tr)
- 123 RG 13.04.2011 - 24372
- 124 RG 19.04.2017 - 30043
- 125 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.45 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 126 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 127 [www.jandarma.gov.tr](http://www.jandarma.gov.tr)
- 128 RG 19.04.2017 - 30043
- 129 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.45 [www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgeb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 130 [www.goc.gov.tr](http://www.goc.gov.tr)
- 131 [www.goc.gov.tr/icerik/hakkimizda\\_308\\_309](http://www.goc.gov.tr/icerik/hakkimizda_308_309)
- 132 IOM (Uluslararası Göç Örgütü) Göç Terimleri Sözlüğü (2009), sf.58 [www.goc.gov.tr/files/files/goc\\_terimleri\\_sozlugu.pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf)
- 133 Ibid., sf.19
- 134 [www.migm.gov.tr/](http://www.migm.gov.tr/)
- 135 Kanun No: 3152 Kabul T. 23.12.1985 RG 23.02.1985 - 18675
- 136 [www.migm.gov.tr/yonetim-yapisi-ve-teskilatibirlik](http://www.migm.gov.tr/yonetim-yapisi-ve-teskilatibirlik)
- 137 İnan, H. ve ark. *Tarımda Örgütlenme*. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, sf.12 [www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb\\_ek.pdf?tipi=14&sube=](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb_ek.pdf?tipi=14&sube=) (Erişim tarihi: 11.05.2018)
- 138 Kanun No: 5355 Kabul T. 26.05.2005 RG 11.06.2005 - 25842
- 139 [www.migm.gov.tr/yonetim-yapisi-ve-teskilatibirlik](http://www.migm.gov.tr/yonetim-yapisi-ve-teskilatibirlik)
- 140 İnan, H. ve ark. *Tarımda Örgütlenme*. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, sf.12 [www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb\\_ek.pdf?tipi=14&sube=](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb_ek.pdf?tipi=14&sube=) (Erişim tarihi: 11.05.2018)
- 141 [www.meb.gov.tr](http://www.meb.gov.tr)
- 142 Milli Eğitim Bakanlığı’nın görevleri 652 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (T. 25.08.2011 Yetki Kanunu No: 6223 T. 06.04.2011 RG 14.09.2011 - 28054) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnesi kapsamına alınmıştır.
- 143 [tegm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2016\\_03/28043457\\_genelge.pdf](http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/28043457_genelge.pdf) (Erişim Tarihi: 16.05.2018)
- 144 RG 19.04.2017 - 30043

- 145 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 146 [www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 147 [www.saglik.gov.tr](http://www.saglik.gov.tr)
- 148 Sağlık Bakanlığının görevleri 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (T.11.10.2011 Yetki Kanunu No: 6223 T. 06.04.2011 RG: 02.11.2011 – 28103 Mükerrer) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 149 RG 19.04.2017 - 30043
- 150 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 151 [www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf)
- 152 [www.tarim.gov.tr](http://www.tarim.gov.tr)
- 153 ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017), sf.43 [www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csqb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 11.06.2018)
- 154 Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı (2018 – 2022) [www.tarim.gov.tr](http://www.tarim.gov.tr) (Erişim Tarihi: 23.05.2018)
- 155 [www.tbmm.gov.tr](http://www.tbmm.gov.tr) (Erişim tarihi: 26.05.2018)
- 156 TC Anayasası (1982) md.7
- 157 TC Anayasası (1982) md.75
- 158 TC Anayasası (1982) md.87
- 159 Yasama Dönemi 24 Yasama Yılı 5 - 11.11.2014 tarihli 12. Birleşim 1074 sayılı Karar ile kurulmuştur.
- 160 [www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf) (Erişim tarihi: 26.05.2018)
- 161 [www.ombudsman.gov.tr](http://www.ombudsman.gov.tr)
- 162 Kanun No: 6328 Kabul T. 14.06.2012 RG 29.06.2012 – 28338
- 163 [www.ubak.gov.tr/](http://www.ubak.gov.tr/)
- 164 Ulaştırma Bakanlığı'nın görevleri, 655 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (T. 26.09.2011 Yetki Kanunu No: 6223 T. 06.04.2011RG. 01.11.2011 – 28102 (Mükerrer)) ile düzenlenmişken 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 165 Adalet Bakanlığının görevleri, Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile düzenlenmişken (Kanun No: 2992 Kanun T. 29.03.1984 RG: 07.04.1984 – 18365) 10.07.2018 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan kararname ile Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamına alınmıştır.
- 166 ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)
- 167 Kanun No: 6102 Kabul T. 13/1/2011 RG 14/2/2011 – 27846
- 168 Kabul No: 1163 Kabul T. 24/4/1969 RG 10/5/1969 – 13195
- 169 Türkiye Ziraat Odaları Birliği, "Zirai ve İktisadi Rapor (2007 – 2010)" sf. 632 [www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#](http://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#)
- 170 Kanun No: 1581 Kabul T. 18/4/1972 RG 28/4/1972 – 14172
- 171 Kanun No: 4572 Kabul T. 1/6/2000 RG 16/6/2000 – 24081
- 172 Agah, Halil. "Tarımda Üretici Organizasyonlarının Önemi" 03.11.2015 [www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5392/Tarimda+uretilci+organizasyonlarinin+onemi](http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5392/Tarimda+uretilci+organizasyonlarinin+onemi) (Erişim tarihi: 11.05.2018)
- 173 [www.ka.org.tr/](http://www.ka.org.tr/) (Erişim Tarihi: 03.06.2018)
- 174 [www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/hakimizda/kurulus-oykusu](http://www.kalkinmaatolyesi.org/v2/tr/hakimizda/kurulus-oykusu) (Erisim Tarihi: 28.02.2017)

- 175 [www.ka.org.tr](http://www.ka.org.tr)
- 176 [www.turkis.org.tr/default.asp](http://www.turkis.org.tr/default.asp) (Erişim Tarihi: 03.06.2018)
- 177 [www.turkis.org.tr/TURK-IS-TARIHI-di160](http://www.turkis.org.tr/TURK-IS-TARIHI-di160)
- 178 [www.tarimis.org.tr/](http://www.tarimis.org.tr/)
- 179 [www.tarimis.org.tr/teskilat/tarihce](http://www.tarimis.org.tr/teskilat/tarihce) (Erişim Tarihi: 13.09.2018)
- 180 [www.tarimis.org.tr/teskilat/subeler](http://www.tarimis.org.tr/teskilat/subeler)
- 181 [www.tarimis.org.tr/teskilat/tarihce](http://www.tarimis.org.tr/teskilat/tarihce)
- 182 [rakamla.com/turkiyedeki-dernek-vakif-sayisi-131.html](http://rakamla.com/turkiyedeki-dernek-vakif-sayisi-131.html) (Erişim Tarihi: 03.06.2018)
- 183 Kanun No 2820 Kabul T. 22.04.1983 RG 24.04.1983 - 18027
- 184 [www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz\\_sd.dagilim](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim)
- 185 [www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler15022017.pdf](http://www.yargitaycb.gov.tr/sayfa/faaliyette-olan-siyasi-partiler/documents/SPartiler15022017.pdf) (Erişim tarihi: 26.05.2018)
- 186 [www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/mti-rapor.pdf](http://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/mti-rapor.pdf) (Erişim tarihi: 26.05.2018)
- 187 Kanun No: 5200 Kabul T.: 29/6/2004 R.G 6/7/2004 - 25514
- 188 Kızılhan, H., Doğan, H. G. (2013). AB ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 1.*, sf.155 [www.researchgate.net/publication/294561225\\_AB\\_ve\\_Turkiye'de\\_Tarim\\_Sektorunde\\_Orgutlenme\\_ve\\_Uretici\\_Birlikleri](http://www.researchgate.net/publication/294561225_AB_ve_Turkiye'de_Tarim_Sektorunde_Orgutlenme_ve_Uretici_Birlikleri)
- 189 RG 6 Ocak 2005 - 25702
- 190 Karacan, A. R. *Tarım Sektöründe Kooperatif Dışı Örgütlenmeler* [www.zmo.org.tr/resimler/ekler/150c83007b2d38f\\_ek.pdf](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/150c83007b2d38f_ek.pdf)
- 191 İnan, H. ve ark. *Tarımda Örgütlenme*. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, sf.12 [www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb\\_ek.pdf?tipi=14&sube=](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/97399278d24e6bb_ek.pdf?tipi=14&sube=) (Erişim tarihi: 11.05.2018)
- 192 Gülçubuk, B. (2007). *Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri* [acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8624](http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8624) (Erişim Tarihi: 11.05.2018)
- 193 Kanun No: 5488 Kabul T. 18.04.2006 RG 25.04.2006
- 194 [www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/2013-2017/GTHB%202018-2022%20STRATEJII%CC%87K%20PLAN.PDF](http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/2013-2017/GTHB%202018-2022%20STRATEJII%CC%87K%20PLAN.PDF)
- 195 [www.barobirlik.gov.tr](http://www.barobirlik.gov.tr)
- 196 1136 sayılı Avukatlık Kanunu md. 109
- 197 [www.barobirlik.org.tr/tbb-hakkinda](http://www.barobirlik.org.tr/tbb-hakkinda) (Erişim Tarihi: 16.05.2018)
- 198 [www.tobb.org.tr](http://www.tobb.org.tr)
- 199 [www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus\\_Gorev\\_Organ.php](http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus_Gorev_Organ.php) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 200 [www.ttb.org.tr](http://www.ttb.org.tr)
- 201 [www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6023.pdf](http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6023.pdf)
- 202 Bursa Tabip Odası'nın mevsimlik tarım işçileriyle ilgili gerçekleştirdiği faaliyetlerin detayları için bakınız: [www.bto.org.tr](http://www.bto.org.tr)
- 203 [www.zmo.org.tr](http://www.zmo.org.tr)
- 204 [www.zmo.org.tr/odamiz/tanitim.php](http://www.zmo.org.tr/odamiz/tanitim.php) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 205 [www.zmo.org.tr/odamiz/tanitim.php](http://www.zmo.org.tr/odamiz/tanitim.php) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 206 [www.zmo.org.tr/genel/bizden\\_detay.php?kod=26370&tipi=38&sube=0](http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=26370&tipi=38&sube=0) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 207 [www.zmo.org.tr/genel/bizden\\_listele.php?bizden\\_kod=38](http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_listele.php?bizden_kod=38) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 208 [www.zmo.org.tr/yayinlar/kitap\\_listesi.php](http://www.zmo.org.tr/yayinlar/kitap_listesi.php) (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- 209 [www.tzob.org.tr](http://www.tzob.org.tr)

- 210 [www.tzob.org.tr/tarihce](http://www.tzob.org.tr/tarihce)
- 211 [www.tzob.org.tr/tarihce](http://www.tzob.org.tr/tarihce)
- 212 *The Worldwide Movement Against Child Labour Progress and Future Directions*, Geneva (2007), sf.63
- 213 [www.mevsimliktarimiscileri.com](http://www.mevsimliktarimiscileri.com) (Erişim Tarihi: 26.05.2018)
- 214 [goc.bilgi.edu.tr/tr/](http://goc.bilgi.edu.tr/tr/)
- 215 *The Worldwide Movement Against Child Labour Progress and Future Directions*, Geneva (2007), sf.23
- 216 Ibid.
- 217 [www.coe.int/en/web/portal/home](http://www.coe.int/en/web/portal/home)
- 218 Konsey kurucu devletler tarafından imza tarihi 05.05.1949 Türkiye tarafından imza tarihi: 08.08.1949 Onay Kanunu 12.12.1949 - 5456 s.lı Kanun RG 17.12.1949 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/06/avrupa%20konseyi%20statusu.pdf](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/06/avrupa%20konseyi%20statusu.pdf)
- 219 Avrupa Konseyi Statüsü md. 1
- 220 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/29-avrupa-konseyi-genel-bilgi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/29-avrupa-konseyi-genel-bilgi/)
- 221 Avrupa Konseyi Kabul Tarihi: 04.11.1949 Yürürlüğe Girişi: 03.09.1953 Türkiye'nin imzalama tarihi: 04.11.1950 Onay Kanunu 10.03.1954 - 6366 RG 19.03.1954 - 8662
- 222 Avrupa Sosyal Şartı'nın Kabul Tarihi:18.10.1961 Türkiye'nin imzalama tarihi: 18.10.1961 Onay Kanunu 16.06.1989 - 3581 RG 04.07.1989 - 20215; Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Kabul Tarihi:03.05.1996 Türkiye'nin imzalama tarihi: 06.10.2014 Onay Kanunu 02.09.2006 - 5547 RG 03.10.2006 - 26308
- 223 Avrupa Konseyi Kabul Tarihi 24.11.1977 Türkiye'nin İmza tarihi: 24.11.1977 Onay Kanunu 25.12.1979 - 2257 RG 06.01.1980 - 16861
- 224 İren, E. (2008) (Doktora Tezi) *Avrupa Birliği İş Hukuku Yönergeleri Karşıısında 4857 sayılı İş Kanununun Durumu*. Ankara, sf. 16
- 225 Aydın, F. (2014). Avrupa Sosyal Şartı. ÇSGB Y., 6, Ankara, 34
- 226 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/43-avrupa-insan-haklar-mahkemesi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/43-avrupa-insan-haklar-mahkemesi/)
- 227 Avrupa Konseyi Yürürlüğe Giriş Tarihi : 01.11.1998 Türkiye tarafından imza tarihi: 11.05.1994 Onay Kanunu 14.05.1997 - 4255 RG 20.06.1997 - 23025
- 228 [www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter](http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter)
- 229 [www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter](http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter); [www.hudoc.esc.coe.int/](http://www.hudoc.esc.coe.int/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 230 [anayasagundemi.com/2018/01/26/avrupa-sosyal-haklar-komitesinden-2017-raporu/](http://anayasagundemi.com/2018/01/26/avrupa-sosyal-haklar-komitesinden-2017-raporu/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 231 [rm.coe.int/press-briefing-elements-conclusions-2017n/168077fedf](http://rm.coe.int/press-briefing-elements-conclusions-2017n/168077fedf) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 232 [europa.eu/](http://europa.eu/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 233 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/35-avrupa-birligi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/35-avrupa-birligi/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 234 Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması (1953), Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması (1957), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (1957), Tek Avrupa Senedi (1986), Maastricht Antlaşması (1992), Amsterdam Antlaşması (1997), Nice Antlaşması (2001)
- 235 İren, E. (2008) (Doktora Tezi). *Avrupa Birliği İş Hukuku Yönergeleri Karşıısında 4857 sayılı İş Kanununun Durumu*. Ankara, sf. 3
- 236 Ibid. sf. 6 vd.
- 237 Aydın, F. (2014). Çalışma Mevzuatı ile İlgili Avrupa Birliği Direktifleri. ÇSGB Y., 11, Ankara.
- 238 İren, E. (2008) (Doktora Tezi). *Avrupa Birliği İş Hukuku Yönergeleri Karşıısında 4857 sayılı İş Kanununun Durumu*. Ankara, sf. 14
- 239 Tan, S., Karaönder, İ. (2013). Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Koope-ratifler Örneği. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 1, sf. 90 [dergipark.gov.tr/download/article-file/237492](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/237492)
- 240 Türkiye Ziraat Odaları Birliği, *Zirai ve İktisadi Rapor (2007 - 2010)*, sf. 63 8 [www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#](http://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#)
- 241 [www.un.org/](http://www.un.org/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)

- 242 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/BirlesmisMilletlerSarti.pdf](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/01/BirlesmisMilletlerSarti.pdf) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 243 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/25-birlesmis-milletler-genel-bilgi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/25-birlesmis-milletler-genel-bilgi/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 244 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kabul Tarihi: 10.12.1948 Türkiye'nin Bakanlar Kurulu Onay Tarihi: 06.04.1949 RG 27.05.1949 - 7217
- 245 BM Genel Kurulunda kabul tarihi: 19.12.1966, Türkiye Cumhuriyeti İmza Tarihi: 15.08.2000 Onay Kanunu 04.06.2003 - 4867 RG 11.08.2003 - 25196
- 246 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/28-birlesmis-milletler-denetim-usulleri/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/28-birlesmis-milletler-denetim-usulleri/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 247 [www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIntro.aspx](http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIntro.aspx) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 248 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi md.43
- 249 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/141-cocuk-haklar-komitesi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/141-cocuk-haklar-komitesi/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 250 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul tarihi: 19.12.2011 Yürürlüğe Giriş: 14.04.2014. Türkiye'nin imzalama tarihi: 24.09.2012 Onay Kanunu: 09.03.2017 No: 6976 RG 03.04.2017 - 30027 Türkiye bakımından yürürlüğe giriş tarihi: 26.03.2018
- 251 [www.unicef.org.tr/](http://www.unicef.org.tr/)
- 252 [www.unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=3&mnid=24](http://www.unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=3&mnid=24) (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- 253 [www.ilo.org](http://www.ilo.org) ; [www.ilo.org/ankara/lang--tr/index.htm](http://www.ilo.org/ankara/lang--tr/index.htm)
- 254 Sayın, A. K. (2013). ILO Normlarının ve Örgütün Denetim Mekanizmasının Türk İş Hukukuna Etkisi. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1(1) Temmuz-Eylül, sf. 12
- 255 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/28-birlesmis-milletler-denetim-usulleri/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/28-birlesmis-milletler-denetim-usulleri/) (Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 256 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/139-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklar-komitesi/](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/139-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklar-komitesi/)(Erişim Tarihi:25.05.2018)
- 257 [www.un.org/ecosoc/en/home](http://www.un.org/ecosoc/en/home)
- 258 [www.undp.org](http://www.undp.org)
- 259 [hdr.undp.org/en/](http://hdr.undp.org/en/) (Erişim tarihi: 16.06.2018)
- 260 [www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/about-us/undp-and-the-un.html](http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/about-us/undp-and-the-un.html) (Erişim tarihi: 16.06.2018)
- 261 [www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview.html](http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview.html) (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- 262 [www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html](http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html) (Erişim Tarihi: 16.06.2018)
- 263 Uyan Semerci, P. (2014). *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 – Araştırma Raporu*. Hayata Destek Derneği, sf. 54
- 264 Bkz. *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 265 Uyan Semerci, Pınar. "Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 – Araştırma Raporu" Hayata Destek Derneği, sf. 54
- 266 [www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms\\_542307.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_542307.pdf) (Erişim Tarihi : 23.05.2018)
- 267 [osha.europa.eu/tr](http://osha.europa.eu/tr)
- 268 Vatansever, Ç. (2014). Risk Değerlendirme'de Yeni Bir Boyut: Psikososyal Tehlike ve Riskler. Çalışma ve Toplum Dergisi, 1, sf. 120
- 269 Sarıbeyoğlu Skalar, M. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kavram, İlkeler ve Yargısal Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları, sf. 60

# 3

---

**GENEL DEĞERLENDİRME  
VE SONUÇ**



Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliği ile ilgili Türkiye'nin hedefi, tarafı olduğu 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi ile belirlenmiştir. Buna göre Türkiye, mevsimlik gezici tarım işçiliğinde 18 yaşın altında çocuk çalıştırılmasını tamamen önlemeyi hedeflemektedir.

Çocuk haklarının korunması, işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle işçi haklarının korunması, mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışanların insan hakları ve onuruna uygun iş ve çalışma koşullarına sahip olması için yapılması gereken birçok iş ve bunların yapmakla sorumlu birçok kuruluş bulunmaktadır.

Bugüne kadar da Türkiye'de yasal düzenleme, stratejik plan, eylem planı, proje, araştırma gibi birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bunlar ile istenilen sonuçların alınamadığı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir:

*“İlgili Başbakanlık genelgesinin ve eylem planının uygulanmasını takip ve koordinasyonun sağlanması amacıyla Bakanlık bünyesinde “Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu” oluşturulmuştur. Ancak uygulamada genelgede ve eylem planında belirtilen tedbirlerin çoğunlukla hayata geçirilmediği gözlenmektedir. Yine mevsimlik tarım işçilerinin hem yaşam hem de çalışma şartlarını iyileştirmeye yönelik Bakanlıklar, valilikler, kaymakamlıklar ve il-ilçe yerel yönetimleri aracılığıyla bir takım çalışmalar ve düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak tüm bunlar durumu iyileştirmek için yetersiz kalmaktadır.”<sup>1</sup>*

*“Halbuki 2017/6 sayılı genelgeyle sağlanmaya çalışılan hizmetlerin önemli bir bölümü doğrudan toprak sahibi işverenin yükümlülükleri arasında olmasına karşın, işverenin yasal yükümlülüklerine girenler de dahil olmak üzere, tüm hizmetlerin kamu kurumları ve kaynaklarıyla ele alınmaya çalışıldığı görülüyor. Mevsimlik tarım işlerinde çalışanların çalışma ilişkisinden kaynaklanan sorunları da kamu eliyle çözümlenmek isteniyor.*



*Üstelik fonksiyonel kılınan kurumlar ve kaynaklar farklı olduğundan, bunların koordineli bir şekilde çalışmalarının sağlanması gerekiyor ki bu da kolay değil. Nitekim 2010/6 sayılı genelgenin yetersiz kalmasının temel nedenlerinden biri de bu olsa gerek.”<sup>2</sup>*

Ulaşılmak istenen hedef çok net olmakla birlikte buna ulaşmanın yolları zor ve karmaşık olduğu için yapılması gerekenlere ilişkin öneri oluştururken, kolaycılığa kaçmadan, baştan savmadan, gerçekçi ve anlaşılabilir olmaya gayret etmek gerekmektedir.

Bu bölümde, varılmak istenen hedeften başlayarak, bu hedefe ulaşmak için izlenmesi gereken yol ve yapılması gerekenlere ilişkin önerilere yer verilecektir.

Varılmak istenen hedef, 18 yaşından küçük çocukların mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmasını önlemek, engellemektir.

Bunun için varılması gereken bir önceki basamakta;

- Çocukların ailelerinin yaşadıkları yerlerde insan onuruna uygun yaşam standardına sahip olabilecekleri bir gelir elde edebilecekleri işlerinin olması,
- Çocukların eğitime erişimleri, devam etmeleri ve başarılı olmaları,
- Tarımda çalışan ailelerin çalışmalarının karşılığında insan onuruna uygun yaşam standardına sahip olabilecekleri bir gelir elde edebilmeleri ve işçi haklarını kullanabilmeleri,
- Tarımda çalışanların yaşamaları için insan onuruna uygun yaşam alanlarının, çocukların ailelerinin çalıştığı zamanda eğitim, oyun, vb. haklarından yararlanabilecekleri hizmetlerin olması, gerekmektedir.

Bu sonucun olabilmesi için de;

- Politika üretilmesi,
- Yasa yapılması,
- Bütçe ve personel tahsisi,

- Planların uygulanması ve denetlenmesi,
- Veri toplayarak sonuçların izlenmesi,
- İlgili kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanması, gerekmektedir.

## 3.1

### Politika Üretilmesi

#### 3.1.1

##### Ulusal Politikalar

Halihazır politika belgelerinin birden fazla eksiği bulunmaktadır:

- Hiçbiri veri ve araştırmaya dayanılarak hazırlanmamıştır.
- Hedef için gerekli bütün stratejileri ve faaliyetleri içermemektedir.
- İlgili bütün kurumları kapsamamaktadır.

Politika belgelerinin, bizzat uygulamadan sorumlu kurumlar tarafından yapılması, kurumların olanaklarıyla sınırlı bir kapsama sahip olmasına neden olmaktadır. Öte yandan uygulamadan sorumlu olmayan kimseler tarafından hazırlanması da, uygulanabilme olanağını azaltmaktadır.

Bu nedenle, politika belgesinin bu konuda uzman bir kurum tarafından ancak ilgili bütün kurumların katılımıyla hazırlanması ve yoksullukla mücadele kapsamında asgari ücretin yeniden düzenlenmesi gibi işçi ve işveren ilişkisinin ötesindeki ilişkileri de dikkate alması beklenmektedir. Bunu yaparken de, en son çıktısı, çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçiminde çalışması olan sorunun temel nedenini dikkate alması zorunludur.

Boratav'ın“*Emeğin metalaştığı işgücü piyasalarında kapitalist; ürün piyasaları için üretim yapan küçük üretici karşısında tüccar, artığa piyasa süreçleriyle el koyan kategorilerdir.*”<sup>3</sup> tespitinden hareketle, ço-

çocuk işçiliğinin önlenmesi için farklı üretim biçimlerine göre artığa kimlerin el koyduğunun veya tarımsal üretim tedarik zincirindeki aktörler arasında nasıl dağıldığının bir analizinin yapılması ve adil bir dağılım için yeni bir model oluşturulması gerekmektedir. Boratav'ın bölüşüm şeması için önerdiği<sup>4</sup> yöntem, böyle bir analizin hem yöntemini göstermekte hem de önemini ortaya koymaktadır:

- 1) İthalatçı ülke tüketicisinin ödediği fiyatın esas alınması.<sup>5</sup>
- 2) Bölüşümün safi hasıla itibarıyla yapılması.
- 3) Sınai dönüşümün tarımsal üretimin vazgeçilmez bir uzantısı olduğu hallerde (pamuk, tütün gibi) nihai fiyatın fabrika sonrası ürünün izlenmesi suretiyle belirlenmesi<sup>6</sup>, diğer hallerde tarımsal girdinin sanayi tarafından satın alındığı anın esas alınması.

Boratav, işletme düzeyinde durumu saptamak için ise şu formülü önermektedir:

*“Sonuçlar toplam değerlerle ifade edilirse farklı ürünlere ait bölüşüm kategorilerini toplayarak araştırılan kırsal kesimin tümünü kapsayan tek bir gelir tablosu elde edilir. Bu türden bir tabloda, safi hasıla içinde ticari kâr, faiz ve toprak kirası ve tarımsal kârın kapsadığı toplamın, küçük üretici geliri ve ücretler toplamına oranı ‘sömürü oranını’ verir.”<sup>7</sup>*

Sömürü oranını ortadan kaldıracak gelir dağılımı modeli oluşturulduktan sonra, emek sahibinin “insan onuruna yaraşır” gelire sahip olmasını güvence altına alacak mekanizmalar oluşturulmadan, çocuk işçiliği ile mücadele edilmesinin de mümkün olmadığı dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla hazırlanacak politika belgesinin her şeyden önce bu soruna kısa vadede olmasa da yakın gelecekte çözüme ulaştırmayı hedeflemesi gerekmektedir. Öte yandan temel stratejilerden biri olan eğitimle ilgili olarak da yerleşik alışkanlıkları değiştirecek politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Çalışma yaşı konusu tartışıldığında, çok küçük yaşların çalışmaması gerektiği fikri kabul görmekle birlikte, 16 yaş ve üstünün çalışmaması halinde gelecekte çalışacak işçi bulunamaması gibi bir riskle karşılaşacağı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda da küçük yaşlarından itibaren bu alanda çalışmayan gençlerin daha sonra bu alanda çalışmaya istekli olmadıklarından ve başka bir çalışma seçenekleri de olmadığı için işsiz kalma riski ile karşı karşıya kaldıklarından söz edilmektedir. Bu kaygıları dikkate alan bir çözüm üretilmediğinde, yerel aktörlerin eğilimi mevcut duruma göz yummak olmaktadır.

Bu nedenle, bu kaygıları dikkate alan; aynı zamanda da çocuk işçiliğinin en kötü biçimini sona erdirmeye ve çocuk çalışmasının da çocuğun meslek edinmesi amacına uygun politika üretilmesi gerekmektedir. Bu da, tarım ve eğitim politikaları arasında bir eşgüdüm bulunmasını gerektirmektedir. Tarım alanı olarak kabul edilen yerlerde, çiftçi ve işçinin desteklenmesinin yanında burada yürütülen tarımsal faaliyetlerin gerektirdiği mesleki eğitim okullarının açılması ve bu alanda istekli ve yetenekli gençlerin eğitim almasının sağlanması gerekmektedir.

Doğrudan politika üretmekten sorumlu kurumlar şunlardır:

- Cumhurbaşkanlığı
  - Ekonomi Politikaları Kurulu
  - Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
  - Strateji ve Bütçe Başkanlığı
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
  - Asgari Ücret Tespit Komisyonu
  - Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu
- Tarım ve Orman Bakanlığı
  - Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu
  - Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi

Bu kurulların birbiriyle ilişkisi ve bu alanda geliştirilecek politikaya katkı verme biçimlerinin düzenlenmesi de gerekmektedir.

Ayrıca bu süreçlerin katılıma ve diyaloga açık olması gereklidir. Bu nedenle toplumun ilgili bütün kesimlerinin politika üretim süreçlerine katılmasını sağlayacak yöntemler geliştirilmesi gerekmektedir. Politika üretimine katkı vermesi ve katılması gereken kurumlar aşağıdakileri içermektedir:

- İlgili bakanlıklar
  - Adalet Bakanlığı
  - Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
  - Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
  - Gençlik ve Spor Bakanlığı
  - İçişleri Bakanlığı
  - Hazine ve Maliye Bakanlığı
  - Milli Eğitim Bakanlığı
  - Sağlık Bakanlığı
  - Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
- Sivil toplum, meslek örgütleri ve akademik kurumlar
  - Tarımsal kalkınma ve satış kooperatifleri
  - İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DISK, Hak-İş)
  - Sivil toplum kuruluşları
  - Siyasi partiler
  - Tarımsal üretici birlikleri
  - Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve barolar
  - Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)
  - Türk Mimar ve Mühendisleri Odaları Birliği (TMMOB):
  - Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)
  - Türk Tabipler Odası
  - Akademik kurumlar

### 3.1.2

#### Uluslararası Politikalar

Genelde işçilik, özelde de mevsimlik gezici tarım işçiliği ve işçilerin haklarının korunması küreselleşmenin hızla yaygınlaşmasıyla birlikte ulusal bir sorun olmaktan çıkmıştır. Maliyetleri doğrudan etkileyen sosyal politika önlemlerinin rekabet eşitsizliği yarattığı ve bunun da gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar aleyhine sonuç doğurduğu bilinmektedir.<sup>8</sup> Gelişmiş ülkeler için ulus devletlerin sağladığı işçi haklarına ilişkin güvenceler nedeniyle sermayenin üçüncü dünya ülkelerinde üretimi tercih etmesinin nedeni de bu sonuçtan yararlanma isteğidir.

Çocuk işçiliği ile ilgili veriler, dünyada çocuk işçiliğinin önemli bir bölümünün Asya ve Afrika ülkelerinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle birlikte özellikle tekstil, hazır giyim, gıda gibi tarım ile ilgili küresel sermayenin üretim ve tedarik zincirinin de ağırlıklı olarak bu ülkelere kaydığı görülüyor. Burada kurulan bir arz talep dengesi olduğunu dikkate almadan ve sadece arzı yönetmeye çalışarak soruna çözüm bulunamaz. Çünkü talebin bir başka ülkeye bir başka ürüne kayma ihtimali ortada olduğu sürece, arz üzerinde uygulanan denetim stratejileri, sorunu ortadan kaldırmaktan çok yer değiştirmesine hizmet eder. Bu nedenle, hem talep üzerinde bir baskı ve kontrol oluşturulması hem de arzın bütün dünyada engellenmesini sağlayacak bir strateji izlenmesi gerekir.

Çocukların mevsimlik gezici tarımda çalışmalarının en önemli nedeninin yoksulluk olduğu ve tarım işçilerinin çalışarak bile yoksulluktan kurtulamadıkları ve bu alanda çocukların önemli bir bölümü için bir başka gelecek ihtimalinin de olmadığı dikkate alınarak, çalışanların insan onuruna uygun yaşamak için ihtiyaç duydukları geliri elde etmelerinin sağlanması gerekmektedir. Bu da, emek-ücret dengesini çalışan aleyhine bozan üretim koşullarına karşı küresel uygulamalarla mücadele edilmesini gerektirir.

Avrupa Topluluğu hukukunun birincil kaynaklarından Roma Antlaşması'na göre, "üye devletler, çalışanların yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini sağlamak ve iş mevzuatlarını birbirine yaklaştırarak uyumlu hale getirmek konusunda" görüş birliği içerisindeyler (md.117). Üye devletler bunun sadece ortak pazar ile sağlanamayacağını, hukuklarının da uyumlu hale getirmeleri gerektiğini kabul etmektedirler.

1974 yılında kabul edilen Sosyal Eylem Planı, 1984 Avrupa Zirvesi'nde dile getirilen "sosyal uyumu pekiştirmeyen bir Avrupa'nın ekonomik uyum ve kalkınmayı sağlayamayacağı" görüşü, ekonomik topluluğun bir sosyal alana sahip olması gerekliliğini ortaya koymaya yönelik çabaların örnekleridir.<sup>9</sup> Bu çabaların sonucunda 09 Aralık 1989 tarihli "İşçilerin Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı'nın"(A.T. Sosyal Şartı); ardında da Maastricht Antlaşması'nın eki olarak "Sosyal Politikaya İlişkin 14 No.lu Protokol"ün ve bu protokole dayalı olarak hazırlanan "Sosyal Politikaya İlişkinin Antlaşma"nın imzaladığını ve bu çabaların işçi sağlığı ve iş güvenliği, çocukların korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi alanlarda topluluk üyesi ülkeleri arasında bir standart oluşturmayı hedeflediğini hatırlamak gerekir. Zira, bütün bu standartlaşma çabaları ile devlet için oluşturulan yükümlülükler, ülke sınırları dışında yapılan üretim ve tedarikleri de içerecek biçimde düzenlenmelidir. Aksi takdirde bu standartlaştırma çabalarının sonucu, sosyal alanı güçlü Avrupa Birliği ülkelerinin işlerini, adil olmayan çalışma koşulları sayesinde maliyetleri düşük tutabilen üçüncü dünya ülkeleri görecektir. Bir başka deyişle, aslında sistem değişmeyecek sadece Avrupa Birliği ülkelerini temiz gösterebilecektir. Küresel sermaye ve bu şirketlerin mensubu olduğu ülkeler için kendisi ülke sınırları içinde olmayan ülkeler için de ülke sınırları içerisinde uygulanan iş ve çalışma standartlarını aramaları kuralı getirilmelidir. Sertifika, denetim ve akreditasyon kuruluşları için işçi ücretleri ve sosyal haklar denetleme kriterleri içerisinde mutlaka yer almalıdır.

Çalışma ve çocuk haklarıyla ilgili uluslararası örgütler küresel sermayeyi ve ülkeleri, bu prensipleri uygulamaya ikna edecek politikalar hazırlamalıdır. Bu politikalar mutlaka tarım ürünlerini kullanan şirketlerin, üreticiden tüketiciye bütün tedarik zincirinin insanca çalışma ve yaşama koşullarını sağlayacak kuralları koymalarını ve kuralların yerine getirildiğini denetleyecek bir sistem kurmalarını da içermelidir.

Uluslararası alanda politika geliştirmekten sorumlu kurumlar şunlardır:

- Avrupa Konseyi
  - Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Çocuk Hakları Komitesi
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
  - Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
  - Ekonomik ve Sosyal Konsey
  - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
  - Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu

## 3.2

### Yasa Yapılması

Genel olarak çocuk işçiliğinin özel olarak da mevsimlik gezici tarım işçiliğinin önlenmesi uzun yıllardır dünyanın da Türkiye'nin de üzerinde çalıştığı önemli bir konudur. Bunun uzun ve yavaş ilerleyen bir çaba olduğunu görmek ve bunun nedenleriyle dürüstçe yüzleşmek gerekir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1919-1939 yılları arasında ilk ürettiği belgelerde sanayide asgari çalışma yaşının belirlenmesi ve çocukların gece çalıştırılmasının yasaklanması ile baş-

layan yasalasma çalışmaları<sup>10</sup>, 100 yıl sonra hâlâ aynı çerçevede sürmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, küreselleşmeye sosyal yanıt dönemi olarak adlandırılan<sup>11</sup> 1985 sonrası dönemde ürettiği ilkelerin ışığında iç hukukun yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Dört temel ilke ortaya konulmaktadır: Özgürlük, hakkaniyet, güvenlik ve onur.<sup>12</sup> Her insanın bu ilkelere uygun insanca ve verimli bir çalışma olanağına sahip olabilmesi için aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:<sup>12</sup>

- 1) Çalışmaya bağlı temel ilkeleri ve hakları geliştirme ve uygulama.
- 2) Kadınlar ve erkekler için insanca bir istihdam ve gelir elde etme olanağı.
- 3) Herkes için sosyal korumanın yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması.
- 4) Sosyal diyalogun (toplu pazarlık, işletmede demokrasi, ulusal düzeyde katılım) güçlendirilmesi.

Bu nedenle yasa yapma çalışmaları, mevsimlik gezici tarımda iş ve işçi bulma ilişkilerinden, ürünün pazarlanması sürecindeki ilişkilere ve çalışanların ücretlerinden, yaşam koşullarına kadar geniş bir alanda işçi lehine güvenceleri arttıracak, bu arada küçük çiftçiye de koruyacak bir biçimde yeniden yapılanma ihtiyacını dikkate alarak yapılmalıdır. Bu nedenle yapılması gerekenlerin başında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tarım ile ilgili sözleşmelerine taraf olunması ve Tarım İş Yasası'nın çıkartılması gelmektedir.<sup>14</sup>

İç hukukun bu ilkeler doğrultusunda gözden geçirilmesi ve gerekli yasal değişikliklerin yapılmasından sorumlu kurumlar aşağıdakilerdir:

- Cumhurbaşkanlığı Hukuk Politikaları Kurulu
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi

Bu sürece destek verebilecek ve katılabilecek kurumlar ise şunlardır:

- Siyasi partiler

- Kooperatifler
- İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)
- Sivil toplum kuruluşları
- Tarımsal üretici birlikleri
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve Barolar
- Türk Mimar ve Mühendisler Birliği
- Türk Tabipler Birliği
- Akademik kurumlar
- Yazılı ve görsel medya

Aşağıdaki kurumlar da, bu sürece teknik destek verebilecek kurumlardır:

- Avrupa Konseyi:
  - Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
  - Ekonomik ve Sosyal Konsey

## 3.3

### Bütçe ve Personel Tahsisi

Hazırlanan politika belgeleri ve stratejik planların en büyük eksikliklerinden biri, öngörülen değişikliklerin gerektirdiği bütçe ve personel kaynağının gözetilmesidir.

Çok katmanlı bir politika belgesinden bahsedildiği için her bir aşama için kaynak ve personel ihtiyacının nasıl karşılanacağını belirlemek bile başlı başına bir politika meselesidir.

Sırasıyla yapılacak iyileştirmenin kaynak gerektiren temel adımlarından bazıları şunlardır:

- Emek arz ve talebinin özgürlük ilkesine uygun biçimde buluşmasını sağlayacak bir sistem kurulması.
- Asgari ücretin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı sağlayacak düzeye getirilmesi.
- İşçilerin çalışmak için geldikleri yerde insan onuruna yaraşır biçimde konaklama, beslenme, eğitim-öğretim, oyun, spor olanaklarına sahip olması.
- Çalışma koşullarının adil olması (çalışma süreleri, izinler, sosyal güvenlik vb.).
- Çocukların eğitime devamlarını sağlayacak program ve eğitim modelleri geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması.
- Ulaşımın güvenli biçimde yapılması.
- Bu hizmetlerin yerine getirildiğini denetleyecek bir model kurulması.
- Veri toplama sistemi kurulması.

Bu adımların her biri için hem finansal hem insan kaynağı tahsis gerekmektedir. Bunlardan bazıları devletin yükümlülüğüdür. Örneğin, her çocuk için eğitime erişilebilir, eşit, kaliteli hale getirmek ve göç etmek zorunda kalan çocukların da bu haktan yararlanmalarını sağlayacak tedbirler almak devletin görevidir. Devlet bu hizmetler için personel ve bütçe ayırmak zorundadır.

Asgari ücret, çalışmak için gidilen yerde konaklama olanakları veya çalışma koşulları ile ilgili olarak ise standardı belirlemek ve bu standarda uyulmasını sağlamak için tedbir almakla görevlidir. Belirlenen standartlara uyulmasını sağlamanın maliyetinin nasıl karşılanacağına karar vermek gerekir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1997 yılında kabul ettiği bağlayıcı olmayan Çokuluslu İşletmeler ve Sosyal Politika Konusunda Üçlü İlkeler Bildirgesi gereği, istihdam, eğitim, yaşam ve çalışma koşulları, çalışma ilişkileri alanında çok uluslu şirketlerin de yükümlülükleri bu-

lunmaktadır. Bu maliyetlerin tamamen üretim zinciri tarafından karşılanmasına karar verildiği takdirde, bu yükümlülüğe uyulmaması halinde ne tür bir önlem veya müeyyideye başvurulacağının açık bir biçimde belirlenmesi gerekir ki, bu yasama faaliyetinin konuları içerisinde mutlaka bulunmalıdır.<sup>15</sup>

Öte yandan, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de belirlediği gibi tarım iş kolunda kendi adına çalışanlar ve hatta ortakçılar da aslında uluslararası sosyal koruma politikalarının koruması kapsamındadır.<sup>16</sup> Bu nedenle, sosyal politikalar belirlenirken bunların maliyetinin nasıl karşılanacağını da öngörülmesi gerekir. Özellikle küçük çiftçi açısından serbest piyasa koşullarında, sosyal politika önlemlerini uygulayarak üretimi sürdürmenin mümkün olmayacağı alanlarda devlet çiftçiye desteklemeye de karar verebilir. Ürün desteğinin yanında sosyal politika alanında yapılacak iyileştirmelerin desteklenmesi de bu alanda iyileştirmeye katkı verecektir.

Çiftçinin ürününü serbest piyasa koşullarında pazara sunduğu, bu aşamada herhangi bir koruma veya desteğin bulunmadığı, buna karşın gübreden mazota girdi fiyatlarının uluslararası piyasalarda belirlendiği durumlarda üreticinin maliyetler üzerindeki kontrolünün olduğu tek alan emek olmakta, bu durum yoksulluk ve işsizlikle birleştiğinde emeğin hakkı olan değeri almamasına ve çalışan yoksulluğunun doğmasına neden olmaktadır. Tarımda tohum, gübre, mazot vb. girdileri için verilen desteklerin, emek ve sosyal politikaları için verilmesini sağlayacak bir destek mekanizması kurulması da bu bakımdan önemlidir.

Bu konuda devletin üreticiye vereceği destekler kadar, üreticinin tefeci gibi yerlerden kaynak aramak zorunda kalmaması için tarım kredilerinin de yeniden ele alınarak düzenlenmesi gerekmektedir. Bu alanda ki ihtiyaç şöyle açıklanmaktadır:

*"Gelişmiş ülkelerde tarım işletmeleri ihtiyaç duydukları sermayeyi organize olmuş kredi kaynak-*

larından temin ederken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler çoğunlukla akraba, arkadaş, tüccar, aracı gibi organize olmamış kredi kaynaklarını kullanmaktadır. Bu krediler genellikle kısa vadeli, yüksek faizli ve ödeme şartları oldukça ağır ve organize olmuş kredi kaynaklarının yarattığı boşluğu dolduran kredilerdir. Bu sebeptendir ki eğitim seviyesi düşük olan tarım sektörünü ekonomiye katabilmek için kredi işlemleri basit ve anlaşılabilir olmalıdır. Faiz oranları piyasa koşullarına düşürülerek, üretici fırsatçılara yüksek faizle borçlanmaktan kurtarılmalıdır. Üreticilerden ihtiyaç duydukları krediye karşılık makul teminatlar talep edilerek zor durumda kalmalarına engel olunmalıdır. Kredi kuruluşlarının organize biçimde hareket etmeleri, kredinin zamanında uygun ve ihtiyaç duyulan alanlara ulaştırılması ve amacına uygun kullanımının denetlenmesi sağlanmalıdır. Ziraat Bankası tarım sektörüne destek veren önder kuruluş olmasına rağmen, günümüzde bankacılık sektörünün gelişmesi, yeni ürünlerin ortaya çıkması ve yoğun rekabet sayesinde birçok banka ve kuruluş tarım sektörünü destekler duruma gelmiştir. Bu tarz finans kurumlarının sayılarının artması sağlanmalıdır.”<sup>17</sup>

Bütçe ve personel tahsisi konusunda planlamadan sorumlu kurumlar:

- Cumhurbaşkanlığı
  - Strateji ve Bütçe Başkanlığı
  - Ekonomi Politikaları Kurumu
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
  - Asgari Ücret Komisyonu
- Tarım ve Orman Bakanlığı
  - Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu :
- Hazine ve Maliye Bakanlığı
  - Ziraat Bankası

Bu sürece destek verebilecek ve katılabilecek kurumlar:

- Siyasi partiler
- Kooperatifler
- İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)
- Sivil toplum kuruluşları
- Tarımsal üretici birlikleri

Bu sürece teknik destek verebilecek kurumlar:

- Avrupa Konseyi
  - Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu UNICEF
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
  - Ekonomik ve Sosyal Konsey
  - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

## 3.4

### Planların, Yasaların Uygulanması, İzlenmesi ve Denetlenmesi

Yapılması gerekenlerin doğrudan mevsimlik gezici tarım işçisi aileler ve çocuklarına ulaşacak kısmı uygulamalardır. Bütün diğer öneriler asıl olarak bu adımın gerçekleşmesini sağlamak üzere yapılması gerekenleri içerir.

Uygulamaların, merkezi düzeyde belirlenen politikalara uygun olarak yerel düzeydeki eylem planlarıyla ve katılımcı yöntemlerle yürütülmesi, her düzeyden kurum ve kuruluşun katılımının sağlanması gerekmektedir. Vali ve kaymakamların yetki ve sorumluluk alanındaki bu sürecin doğru işleyebilmesi için de yönlendirme rehberleri hazırlanmalıdır.



İşçi kayıt sisteminin oluşturulmasından, gezici okullardan, her işçinin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı için gerekli ücreti almasına kadar öngörülen bütün faaliyetlerin gerçekleşeceği bu alanda uygulamaların iyi bir izleme ve denetim sistemi kurulması gereklidir. Bu aynı zamanda çocuk işçiliğiyle mücadelede olmazsa olmaz faaliyetlerdendir.

Uygulamalarda olduğu gibi, izleme ve denetim hem devletlerin hem de üretim sürecinin diğer aktörlerinin sorumluluğudur. Sosyal politikaları destekleyecek etkili bir izleme ve denetim şarttır. Ancak tarım iş kolunun özelliği, hasat sezonunun kısıllığı ve özellikle bazı bölge ve ürünlerde işçilerin bir bahçede çalışma süresinin kısıllığı dikkate alındığında, izleme ve denetimin merkezi sistemle yapılamayacağı görülür. Bu nedenle, iş müfettişlerinin özellikle mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yoğun olduğu illerden başlamak üzere il düzeyinde teşkilatlanması ve il ekiplerinin de mobil hareket imkanına sahip olması gerekmektedir. Öte yandan, müfettişlerin rutin, ani ve ihbar üzerine farklı denetim yöntemlerini bir arada kullanabilecek bir çalışma esasına sahip olmaları da gerekmektedir.

Tarım ürünlerinin kullanıldığı tüccar ve sanayici de, üreticiden tüketiciye bütün tedarik zincirinin insana yakışır çalışma ve yaşama koşullarını sağlayacak kuralları koymak ve bu kuralların yerine getirildiğini izleyecek, denetleyecek ve de danışmanlık hizmeti verecek bir sistemi kurmakla sorumlu olmalıdır.

Adil çalışma düzeninin izlemesi ve denetimi yapan şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının kontrol göstergelerinin yenilenmesi ve bu göstergelerin kazanç ve paylaşım esaslarını da gözetecek şekilde standartları içerir hale getirilmesi gerekmektedir. İşin özü olan emek sahibinin “insan onuruna yaraşır” gelire sahip olmasını güvence altına alacak mekanizmaların işleyip işlemediği denetlenmeden çocuk işçiliği bulunmadığının veya üretimin adil olduğunun sertifikalandırılması da mümkün değildir.

Öte yandan en önemli izleme ve denetim organlarından biri de işçi ve üretici örgütleridir. Tarım sektöründe örgütlenme mevzuatının dağınık ve karmaşık olduğu konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği bulunmaktadır.<sup>18</sup> Bu nedenle öncelikli işlerden biri, işçi ve üretici örgütlenmesinin desteklemesidir. Bu alanda, mevzuatın sadeleştirilmesi ve demokratik katılım ve yönetime dayalı bir örgütlenmeyi mümkün kılacak bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. Ancak, örgütlenme konusunda yaşanan sorunların sadece yasa ile çözülebilmesi de mümkün değildir. Toplumun da, siyasi iktidarların da örgütlü toplumun faydaları konusunda bakış açısını değiştirmesini de sağlamak gerekmektedir.

Bu alanda yapılması öngörülen her şeyin yapılması ve denetlenebilmesi ancak şunlara sahip bir sistemde mümkün olabilir:

- İşçiler için sağlanması gereken asgari yaşam ve çalışma standartların açık ve net bir biçimde belirlenmesi.
- Kurumların rol ve sorumluluk açık ve net bir biçimde belirlenmesi.
- Tedarik zincirinde insana yakışır iş danışmanlık, izleme ve denetim maliyetlerin ve sorumluluğun ilgili taraflar arasında adil bir şekilde paylaşılması.
- Her bir taahhüt için onun yerine getirmemenin müeyyidesinin belirlenmesi.
- Tarım iş araçları ve işçiler ile ilgili düzenin kayıtlı hale getirilmesi.
- Faaliyetlerin yerine getirilmesine ve denetlenmesine toplumun örgütlü kesimlerinin katılımının sağlanması.
- İç ve dış denetim kurumlarının işlevsel biçimde oluşturulması.

Uygulamalardan sorumlu kişi ve kurumlar:

- Üretim sürecinin aktörleri
  - Tarım iş araçları

- Çiftçiler
- Aracılar – tüccarlar
- Sanayiciler, firmalar, markalar
- İlgili bakanlıklar
  - Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
  - Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
  - Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
  - Gençlik ve Spor Bakanlığı
  - İçişleri Bakanlığı
  - Hazine ve Maliye Bakanlığı
  - Milli Eğitim Bakanlığı
  - Sağlık Bakanlığı
  - Tarım ve Orman Bakanlığı
  - Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı

Uygulamaların denetlenmesinden sorumlu kişi ve kurumlar:

- İş teftiş kurulları
- Aracılar – tüccarlar
- Sanayiciler, firmalar, markalar
- Sertifika, denetim ve akreditasyon kuruluşları
- Tüketiciler
- Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu
- Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi
- Mülki amirler (valilik ve kaymakamlık)
- İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı
- Mahkemeler (Adalet Bakanlığı)
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- Kamu Denetçiliği Kurumu

Bu sürece izleme, desteklemeden sorumlu ve hizmetin sunumuna katılabilecek kurumlar:

- Siyasi partiler
- Kooperatifler
- İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)
- Sivil toplum kuruluşları
- Tarımsal Üretici Birlikleri
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve Barolar
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)
- Türk Mimar ve Mühendisleri Odaları Birliği(TM-MOB)
- Türk Tabipler Odası
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)
- Akademik kurumlar
- Yazılı ve görsel medya

Bu sürece teknik destek verebilecek kurumlar:

- Avrupa Konseyi
  - *Avrupa Sosyal Haklar Komitesi*
- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
  - Dünya Gıda Programı (WFP)
  - Dünya Sağlık Örgütü (WHO)
  - BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)
  - Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
  - Ekonomik ve Sosyal Konsey
  - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR)
- Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

### 3.5

#### Sonuçların Veriye Dayalı Olarak İzlenmesi

Bütün bu planların doğru yapılabilmesi için doğru, süreli ve ayrıntılı verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Sistemin kayıt altına alınması bu açıdan da önemlidir. Henüz cevabı bilinmeyen pek çok soru bulunmaktadır. Bu da somut ve uygulanabilir politikalar geliştirmenin önündeki en önemli engel olmayı sürdürmektedir. Örneğin, belirli bir zamanda, belirli bir coğrafyada, yaş grupları ve cinsiyetlerine göre kaç çocuğun çalıştığı hakkında veriler bulunmamaktadır. Ayrıca tarım gibi dinamik ve hızlı değişen çalışma düzenine uygun veri üretecek yaklaşım da söz konusu değildir.

Hâl böyle olunca politika belgeleri ile belirlenen, çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması hedefine ilişkin gerçekçi ve uygulanabilir plan yapılamamaktadır. Nitekim, fındık üretim bölgelerinde fındık hasadı zamanında, şirketlerin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çocuklarına çocuk işçiliğini önlemek amacıyla sunulan eğitim hizmetlerinin, çocukların ne kadarını kapsadığı, dolayısıyla buna benzer programların daha ne kadar ihtiyaç olduğu bilinmemektedir. Aynı zamanda, bulundukları illerde mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çocuklarının katıldığı eğitim programlarından nasıl etkilendiği de bilinmemektedir. Bu nedenle hem veri toplanmasına hem de ayrıntılı bilgiye sahip olmak için araştırma yapılmasına ihtiyacı bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu, en son 2012 yılında olmak üzere çocuk işgücü anketi uygulamaktadır. Bu anket,

çocuk işçiliği alanında ulusal ölçekte düzenli veri toplanan tek uygulamadır. Ancak bu veriler en son altı yıl önce toplanmış ve yayınlanmıştır. İlk olarak 1994 yılında, daha sonra 1998, 2006 yıllarında yapılan bu çalışma en son olarak 2012 yılında gerçekleştirilmiş ve yayınlanmıştır. Öncelikle bu çalışmanın etkili bir planlama için en fazla 2-3 yılda bir yapılması gereklidir. Daha güncel, bölgesel ve ürüne bağlı veriye ulaşılmasını sağlayıcı yeni bir düzenleme yapılmalıdır.

Ayrıca bu anket sonucuna göre; çalışan çocuklarla ilgili sektör, okula devam, çalışma süresi gibi bir kaç değişkende veri yayınlanmaktadır. Her sektör için çocukların çalışma neden ve koşullarını anlamaya yönelik daha ayrıntılı veri toplanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Veri toplama, analiz ve araştırmada sorumlu kurumlar:

- Hazine ve Maliye Bakanlığı
  - *Türkiye İstatistik Kurumu*
- Akademik kurumlar

Bu sürece destek verebilecek ve katılabilecek kurumlar:

- Siyasi partiler
- Kooperatifler
- İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)
- Sivil toplum kuruluşları
- Tarımsal üretici birlikleri

Bu sürece teknik destek verebilecek kurumlar:

- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

## 3.6

### Kurumlar Arası İşbirliği ve Eşgüdüm

Sorunun çok boyutlu olması, hem sorumlu kurumlar hem sorumluluklar bakımından karmaşık ve birbirinden etkilenen hatta yer yer sıkı sıkıya birbirine bağlı çalışmaların eş zamanlı ve ortak bakış açısı ile yürütülmesini zorunlu kılıyor.

Örneğin, mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin en önemli sebeplerinden biri olan yoksulluğun bir strateji ile ortadan kaldırılmasına olanak bulunmamaktadır. İnsanlık aleminin tamamını ilgilendiren bu sorunun sadece yerel politikalarla çözülmesi de mümkün değildir. Bu durum çocukların mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmasına neden olan, işsizlik, eğitim olanaklarından yoksun olmak gibi sorunlar için de geçerlidir. Böyle olunca, çok geniş bir çevrede, ilgili bütün kurumlar arasında bir eş güdüm ve işbirliği sağlamak gerekecektir.

TBMM Araştırma Komisyonu, bu alandaki ihtiyacı şöyle tespit etmiştir:

- Çocuk işçiliği ile ilgili kurumların rol ve sorumlulukları net bir şekilde tanımlanmalı,
- Hizmet veren kurumlar arasında politika, planlama, denetim, standart ve norm birliği açısından işbirliği sağlanmalı,
- Tarımda çocuk işçiliği sorununun paydaşları kendi aralarında etkin bir bilgi paylaşımı oluşturmalı,
- Hükümet, işveren ve işçi kuruluşları, sivil toplum örgütleri, özel sektör ve yerel idare arasında mevcut eşgüdüm daha etkin ve sistematik hale getirilmelidir.<sup>19</sup>

İşbirliği ve eşgüdümün sağlanması, pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da önemli bir ihtiyaçtır. Ancak hemen hiçbir alanda sürdürülebilir bir işbirliği ve eşgüdümün sağlanamadığı da bir gerçektir. Bütün yapılacakların temeli olacak olan bu adım ile ilgili olarak şunların yapılması önerilir:

- Kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlamanın önündeki engellerin araştırılması ve tespit edilecek sorunlar için etkili çözüm önerilerinin geliştirilmesi.
- İlgili kurumların, genel politikaları ile mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi yönündeki politikalar arasında uyum sağlaması.
- İlgili bütün taraflarca kabul edilen bir izleme ve yönlendirme sisteminin kurulması.

10 Temmuz 2018 tarihinde kabul edilen 1 no'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi öncesinde bakanlıklar arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlama görevi Başbakanlığa aitti. Bu kararname ile görev Cumhurbaşkanlığı'na verildi ve bu çok yeni bir sistem olduğu için bu konuda bir öneride bulunma imkanı henüz bulunmamaktadır.

Aynı zamanda bu konuda birçok kurul kurulması öngörülmüş bulunmaktadır. Bu kurullar da esas olarak bu amaca hizmet etmek üzere faaliyet göstermektedir. Ancak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde eski kurulların hangilerinin devam edeceği tam belli olmadığı gibi çalışma usulleri de henüz bilinmemektedir.

Öte yandan, sadece ulusal kurumlar arasında değil, uluslararası kurumlar arasında da etkili bir işbirliği geliştirilmesi gerekmektedir. Hem tecrübe paylaşımı hem de ortak hedefler belirleyerek çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu hükümetler arasında, hükümetlerle uluslararası kuruluşlar arasında olduğu kadar, sivil toplum örgütleri, sendikalar, meslek odaları arasında da olmalıdır. Dolayısıyla, tek katmanlı tek merkezli bir işbirliğine değil, çok katmanlı ve çok merkezli işbirliklerine ihtiyaç bulunmaktadır.

İşbirliği, eşgüdüm ve katılımın sağlanmasından sorumlu kurumlar:

- Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları
  - Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu
  - Ekonomi Politikaları Kurulu
  - Hukuk Politikaları Kurulu
- Bakanlar Kurulu
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
  - Asgari Ücret Tespit Komisyonu
  - Mevsimlik Tarım İşçiliği İzleme ve Değerlendirme Kurulu
- Tarım ve Orman Bakanlığı
  - Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu
  - Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve İzleme Komitesi
- İçişleri Bakanlığı
  - Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

Bu sürece destek verebilecek ve katılabilecek kurumlar:

- Siyasi partiler
- Kooperatifler
- İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş, DİSK, Hak-İş)
- Sivil toplum kuruluşları
- Tarımsal üretici birlikleri

Bu sürece teknik destek verebilecek kurumlar:

- Avrupa Birliği
- Birleşmiş Milletler
  - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
  - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

- Dünya Gıda Programı (WFP)
- Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO)
- BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)
- Ekonomik ve Sosyal Konsey
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
- Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR)
- Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Açık Çalışma Grubu
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM)

- 1 Selek Öz, C., Bulut, E. (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri. *ÇSBG Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), Temmuz – Eylül, sf.110
- 2 Keskin, D. *Yeni Düzenleme Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorununu Çözecek mi?* <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/187272-yeni-duzenleme-mevsimlik-tarim-iscilerinin-sorununu-cozecek-mi> (Erişim Tarihi: 26.05.2018)
- 3 Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3.Baskı). İmge Yayınları, sf. 23
- 4 Ibid., sf. 58
- 5 Ibid., sf. 59 “İhraç ürünlerinde eksiksiz bir çözümleme, ithalatçı ülke tüketicisinin ödediği nihai fiyatın kullanılmasını gerektirir. ...Birim fiyatlarla yapılan bir bölüşüm çözümlemesi, pazarlanamayan ürünlerin de nihai fiyatlarla değerlendirilmesi ve fiyatların miktarlarla çarpılması sonunda toplam hasılanın paylaşımına dönüştürülebilir ve bu dönüşümün yapılması nihai çözümlemenin tamlığı bakımından gereklidir.”
- 6 Ibid., sf. 61 “Tütün – sigara örneğinde olduğu gibi, nihai piyasalarda pazarlamayı sanayicinin yapması, tüm artışın sinai kar olarak yorumlanmasını haklı kılmaz; zira, sözde sanayici, kar kitlesinin büyük bir bölümünü tüccar niteliği ile kazanıyor olabilir. Keza sinai aşamanın tüccara ait fabrikalarda yapılması, örneğin çırcır fabrikalarının pamuk tüccarına ait olması, tüccara intikal eden artışın tümüyle ticari kar olarak yorumlanmasına cevaz vermemelidir; zira, sinai dönüşüm aşamasında da dolaysız (fabrika işçisinin) artık yarattığını, inkar edemeyiz.”
- 7 Ibid., sf. 68
- 8 Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika*. (3. Baskı) Ankara, sf. 156
- 9 İren, E. (2008) (Doktora Tezi) *Avrupa Birliği İş Hukuku Yönergeleri Karşısında 4857 sayılı İş Kanununun Durumu*. Ankara, sf. 14
- 10 Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika* (3. Baskı). Ankara, sf. 156
- 11 Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika*. (3. Baskı) Ankara, sf. 190
- 12 Ibid., sf. 191
- 13 Ibid., sf. 192
- 14 İlgili diğer kanunlarda yapılması gereken değişikliklere ilişkin öneriler için bkz. *Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.
- 15 Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika*. (3. Baskı) Ankara, sf. 169
- 16 Ibid., sf. 180
- 17 Taşkiran, R., Özüdoğru, H. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, sf.163
- 18 Tan, S., Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1, sf. 91 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/237492>
- 19 TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu sf. 154 <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2018)

*Action Against Child Labour 2008-2009: IPEC Progress and Future Priorities*, Geneva (2010).

*Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun* No: 5902 Kabul T. 29.05.2009 RG 17.06.2009 - 27261

Agah, Halil. "Tarımda Üretici Organizasyonlarının Önemi" 03.11.2015 [www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5392/Tarimda+uretici+organizasyonlarinin+onemi](http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5392/Tarimda+uretici+organizasyonlarinin+onemi) (Erişim tarihi: 11.05.2018)

Aslan, A. ve ark. (2017). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Aracılık Hizmetlerinin Mevcut Durumu: Malatya Örneği. *TEAD*, 3(2). [dergipark.gov.tr/download/article-file/393712](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/393712) (Erişim Tarihi: 25.05.2018)

*Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı*, Aralık (2008).

*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 11 Numaralı Protokol*. Avrupa Konseyi Yürürlüğe Giriş Tarihi : 01.11.1998 Türkiye tarafından imza tarihi: 11.05.1994 Onay Kanunu 14.05.1997 - 4255 RG 20.06.1997 - 23025

*Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme*. Avrupa Konseyi Kabul Tarihi: 04.11.1949 Yürürlüğe Girişi: 03.09.1953 Türkiye'nin imzalaması tarihi: 04.11.1950 Onay Kanunu 10.03.1954 - 6366 RG 19.03.1954 - 8662

*Avrupa Konseyinin Kurulması Hakkında İmzalanmış Olan Statünün Onanmasına Dair Kanun* Kurucu devletler tarafından imza tarihi: 05.05.1949 Türkiye tarafından imza tarihi: 08.08.1949 Onay Kanunu 12.12.1949 - 5456 s.lı Kanun RG 17.12.1949 [humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/06/avrupa%20konseyi%20statusu.pdf](http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/06/avrupa%20konseyi%20statusu.pdf)

*Avrupa Sosyal Şartı*. Kabul Tarihi:18.10.1961 Türkiye'nin imzalaması tarihi: 18.10.1961 Onay Kanunu 16.06.1989 - 3581 RG 04.07.1989 - 20215

*Avukatlık Kanunu* No: 1136 Kabul T. 19.3.1969 RG: 7.4.1969-13168

Aydın, F. (2014). *Avrupa Sosyal Şartı*. ÇSGB Y., 6, Ankara, 34.

Aydın, F. (2014). Çalışma Mevzuatı ile İlgili Avrupa Birliği Direktifleri. ÇSGB Y., 11, Ankara.

Başaran, B. ve ark. *Türkiye'de Tarımsal Kredi Kaynakları ve Kredilerde Denetim Sorunu*. XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 25 - 27 Mayıs 2016. [www.tarimsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/25.pdf](http://www.tarimsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/25.pdf) (Erişim Tarihi: 03.06.2018)

*Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun* No:3056 Kabul T. 10.10.1984 RG19.10.1984 - 18550

*Belediye Kanunu* No: 5393 Kabul T. 03.07.2005 RG: 13.07.2005 - 25874

*Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu*. (2016). Kalkınma Atölyesi.

*BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* BM Genel Kurulu Kabul Tarihi: 20.11.1989, Türkiye Cumhuriyeti İmza Tarihi: 14.09.1990 Onay Kanunu Onay Kanunu 9.12.1994-4058 RG.11.12.1994-22138

*BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, UNICEF Ankara 2003. [dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf](http://dosya.humanistburo.org/humdosya/CHS%20Uygulama%20Elkitabı.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* BM Genel Kurulunda kabul tarihi: 19.12.1966, Türkiye Cumhuriyeti İmza Tarihi: 15.08.2000 Onay Kanunu 04.06.2003 - 4867 RG 11.08.2003 - 25196

Boratav, K. (1997). *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Cem Yayınevi.

Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (3.Baskı). İmge Yayınları.

*Child Labor in Cotton Supply Chains*. (2017). Fair Labor Association.

*Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi No:1 R.G.* 10.07.2018



Çalışma ve Sosyal Güvenlik Alanında Bazı Mali Hükümler Hakkında Kanun No:3146 Kabul T. 09.01.1985 RG 18.01.1985 – 18639

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul tarihi: 19.12.2011 Yürürlüğe Giriş: 14.04.2014. Türkiye'nin imzalama tarihi: 24.09.2012 Onay Kanunu: 09.03.2017 No: 6976 RG 03.04.2017 - 30027 Türkiye bakımından yürürlüğe giriş tarihi: 26.03.2018

Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2017-2023) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

ÇSGB Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ankara (2017) [www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk\\_isciligi\\_rev\\_23032017.pdf](http://www.csgb.gov.tr/media/4755/cocuk_isciligi_rev_23032017.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

ÇSGB Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı, Ankara (2010) [www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1\\_5\\_635195205048992081.pdf](http://www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

ÇSGB Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi ÇSGB Yayın No:44.

Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. Çalışma ve Toplum, 1.

Demirbaş, N., Tosun, D. (2005). Türkiye'de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2).

*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*. Kanun No: 633 Kabul T. 22.06.1965 RG 02.07.1965 – 12038

Egemen, E. A. (2015) (Yüksek Lisans Tezi) Mevsimlik Tarım İşçileri ve Barınma Sorunu İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık ABD [polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/14264/1/10078082.pdf](http://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/14264/1/10078082.pdf) (Erişim tarihi: 23.05.2018)

*Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği* RG 13.04.2001 – 24372

*Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Araçları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması* (2014). Kalkınma Atölyesi. Ankara.

*Findings on the Worst Forms of Child Labor*. (2015). United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs.

Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1). [dergipark.gov.tr/download/article-file/81581](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/81581) (Erişim Tarihi: 15.07.2018)

*Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı* (2018 – 2022) [www.tarim.gov.tr](http://www.tarim.gov.tr) (Erişim Tarihi: 23.05.2018)

*Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Avrupa Sözleşmesi*. Avrupa Konseyi Kabul Tarihi 24.11.1977 Türkiye'nin imza tarihi: 24.11.1977 Onay Kanunu 25.12.1979 – 2257 RG 06.01.1980 - 16861

*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*. Kabul Tarihi:03.05.1996 Türkiye'nin imzalama tarihi: 06.10.2014 Onay Kanunu 02.09.2006-5547 RG 03.10.2006 – 26308

Gülçubuk, B. (2007). *Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri* [acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8624](http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8624) (Erişim Tarihi: 11.05.2018)

Gülmez, M. (2011). *Uluslararası Sosyal Politika* (3. Baskı). Ankara.

*İçişleri Bakanlığı Yüksek Disiplin Kurulu ile İl Yatırım ve Hizmetlerine İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun* No: 3152 Kabul T. 23.12.1985 RG 23.02.1985 – 18675 [www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms\\_172685.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_172685.pdf)

ILO – Inter-Parliamentary Union. Eliminating the Worst Forms of Child Labour: A Practical Guide to ILO Convention No. 182, Handbook for Parliamentarians No. 3 (2002). [www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms\\_172685.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_172685.pdf)

İnan, H. ve ark. *Tarımda Örgütlenme*. Türkiye Ziraat Odaları Birliği.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kabul Tarihi: 10.12.1948 Türkiye'nin Bakanlar Kurulu Onay Tarihi: 06.04.1949 RG 27.05.1949 - 7217

IOM (Uluslararası Göç Örgütü) Göç Terimleri Sözlüğü (2009). [www.goc.gov.tr/files/files/goc\\_terimleri\\_sozlugu.pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

İren, E. (2008) (Doktora Tezi) *Avrupa Birliği İş Hukuku Yönergeleri Karşısında 4857 sayılı İş Kanununun Durumu*. Ankara.

İş Kanunu Kanun No: 4857 Kabul T. 22.05.2003 RG: 10.06.2003 - 25134

Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. Der: Yıldırım, D., Haspolat, E. *Değişen Karadenizi Anlamak*. Phoenix Y. Ankara.

*Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun* No. 5449 Kabul T. 25.01.2006 RG 08.02.2006 - 26074

Kalkınma Atölyesi (2018), "Tarım Aracısı Meslek Kriterleri Türkiye İçin Bir Model Arayışı" Ankara.

Kalkınma Bakanlığı, İşgücü Piyasalarındaki Gelişmelerin Makro Analizi, 2018-I

*Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu* No: 6328 Kabul T. 14.06.2012 RG 29.06.2012 - 28338

Karacan, A.. R. *Tarım Sektöründe Kooperatif Dışı Örgütlenmeler* [www.zmo.org.tr/resimler/ekler/150c83007b2d38f\\_ek.pdf](http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/150c83007b2d38f_ek.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2.

Kaya, M., Özgülnar, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. *Türk J Public Health*, 13(2) [tjph.org/ojs/index.php/](http://tjph.org/ojs/index.php/) (Erişim Tarihi: 26.05.2018)

Keskin, D. *Yeni Düzenleme Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorununu Çözecek mi?* [m.bianet.org/bianet/insan-haklari/187272-yeni-duzenleme-mevsimlik-tarim-iscilerinin-sorununu-cozecek-mi](http://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/187272-yeni-duzenleme-mevsimlik-tarim-iscilerinin-sorununu-cozecek-mi) (Erişim Tarihi: 26.05.2018)

Kızılhan, H., Doğan, H. G. (2013). AB ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* [www.researchgate.net/publication/294561225\\_AB\\_ve\\_Turkiye'de\\_Tarim\\_Sektorunde\\_Orgutlenme\\_ve\\_Uretici\\_Birlikleri](http://www.researchgate.net/publication/294561225_AB_ve_Turkiye'de_Tarim_Sektorunde_Orgutlenme_ve_Uretici_Birlikleri) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*Kooperatifler Kanunu* No: 1163 Kabul T. 24/4/1969 RG 10/5/1969 - 13195

*Mahalli İdare Birlikleri Kanunu* No: 5355 Kabul T. 26.05.2005 RG 11.06.2005 - 25842

*Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends 2000-2012*. (2013). ILO. [www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed\\_norm/@ipec/documents/publication/wcms\\_221513.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_221513.pdf)

*Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu*. (2014). Hayata Destek Derneği.

*Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi* RG 19.04.2017 - 30043

*Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu* No: 716. (2015). Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Milli Eğitim Bakanlığı 2016/5 Sayılı Genelge [tegm.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2016\\_03/28043457\\_genelge.pdf](http://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/28043457_genelge.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*OECD Bir Bakışta Eğitim 2017* [www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf](http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/EAG2017CN-Turkey-Turkish.pdf) (Erişim Tarihi: 15.07.2018)

*Organik Tarım Kanunu* No: 5262 Kanun T. 01.12.2004 RG 03.12.2004 - 25659

Özel Politika Gerektiren Grupların İstihdamının Arttırılması [www.uis.gov.tr/media/1453/ozelpolitika.pdf](http://www.uis.gov.tr/media/1453/ozelpolitika.pdf) (Erişim tarihi 12.05.2018)

Özkan, F. Z. ve ark. *Türkiye’de Tarım Ürünlerinin Belgelendirilmesi ve Akreditasyonu* dergipark.gov.tr/download/article-file/136467 (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

Sarıbeyoğlu Skalar, M. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kavram, İlkeler ve Yargısal Uygulama*, İstanbul: Beta Yayınları.

Sayın, A. K. (2013). ILO Normlarının ve Örgütün Denetim Mekanizmasının Türk İş Hukukuna Etkisi. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1(1) Temmuz-Eylül.

Selek Öz, C., Bulut, E. (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1(1), Temmuz – Eylül.

Semerci, P., Erdoğan, E. (2017). *Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana’da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun iyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

*Siyasi Partiler Kanunu* No 2820 Kabul T. 22.04.1983 RG 24.04.1983 – 18027

*Sosyal Güvenlik Kurumuna İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun* No: 5502 Kabul T. 16.05.2006 RG 20.05.2006 – 26173

T.C. Anayasası (1982) RG:09.11.1982-17863

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2017). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler* www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx (Erişim Tarihi: 16.06.2018)

Tan, S., Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 1. dergipark.gov.tr/download/article-file/237492 (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*Tarım Kanunu* No: 5488 Kabul T. 18.04.2006 RG 25.04.2006

*Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu* No: 1581 Kabul T. 18/4/1972 RG 28/4/1972 – 14172

*Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun* No: 4572 Kabul T. 1/6/2000 RG 16/6/2000 – 24081

*Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun* No: 5648 Kabul T. 04.05.2007 RG 18.05.2007 - 26526

*Tarımda İş Aracıları Yönetmeliği* RG 27.05.2010 – 27593

*Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*. (2012). Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MIGA), Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul. www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan\_12%20(1).pdf (Erişim tarihi: 23.05.2018)

*Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu* No: 5200 Kabul T.: 29/6/2004 R.G 6/7/2004 - 25514

*Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik* RG 06.01.2005 – 25702

*Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Yasal Boşluk Analizi ve Öneriler Raporu* (2018). Kalkınma Atölyesi.

Taşkıran, R., Özüdoğru, H. (2010). Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.

TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf (Erişim tarihi: 26.05.2018)

*The Worldwide Movement Against Child Labour Progress and Future Directions*, Geneva (2007).

TİSK, İşsizlikle Mücadele; Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneriler, Ankara (2019). tisk.org.tr/tr/e-yayinlar/issizlikle\_mucadele\_ulke\_uygulamaları\_ve\_turkiye\_icin\_öneriler/pdf\_issizlikle\_mucadele\_ulke\_uygulamaları\_ve\_turkiye\_icin\_öneriler.pdf (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*TÜİK Çocuk İşgücü Anketi 2012 Haber Bülteni*, s.13659 (02.04.2013) [www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659](http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

Tunçcan, N. Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu [www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023013409) (Erişim tarihi: 12.05.2018)

TÜİK Haber Bülteni 14.03.2018 Sayı: 27706

*Türk Akreditasyon Kurumuna İlişkin Çeşitli Hükümler Hakkında Kanun* No: 4457 Kanun T. 27.10.1999 RG 04.11.1999 – 23886

*Türk Ticaret Kanunu* No: 6102 Kabul T. 13/1/2011 RG 14/2/2011 – 27846

*Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun* No: 4603 Kabul T. 15.11.2000 RG 25.11.2000 – 24241

*Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu* No: 6701 Kabul T. 06.04.2016 RG 20.04.2016 – 29690

*Türkiye İstatistik Kanunu* No: 5429 Kabul T. 10.11.2005 RG 18.11.2005 – 25997

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, “Zirai ve İktisadi Rapor (2007 – 2010)” [www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#](http://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

TZOB 25.08.2014 tarihli basın açıklaması [www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimda-kayitli-calisan-yok-gibi-](http://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tarimda-kayitli-calisan-yok-gibi-) (Erişim Tarihi: 25.05.2018)

UÇÖ Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri [www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS\\_377311/lang--tr/index.htm](http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm) (Erişim tarihi: 12.05.2018)

Ulukan, U., Çiğerci Ulukan, N. *Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği* [www.researchgate.net/publication/258446856](http://www.researchgate.net/publication/258446856) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

Ulusal İstihdam Stratejisi (2014 – 2023) Eylem Planları (2017 – 2019) [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170707M1-1.pdf) (Erişim tarihi: 28.08.2018)

*UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu Raporu*, Ankara (1997)

Uyan Semerci, P. (2014). *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 – Araştırma Raporu*. Hayata Destek Derneği.

Uyan Semerci, P., Erdoğan, E. (2017) *Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları Özeti, Politika Alanları ve Uygulama Önerileri*, İstanbul. [www.bilgi.edu.tr/site\\_media/uploads/files/2017/03/29/goc-merkezi\\_adana-da-mevsimlik-gezici-tar-m-ilerin-ocuklar-ozet-rapor.pdf](http://www.bilgi.edu.tr/site_media/uploads/files/2017/03/29/goc-merkezi_adana-da-mevsimlik-gezici-tar-m-ilerin-ocuklar-ozet-rapor.pdf)

Vatansever, Ç. (2014). Risk Değerlendirme'de Yeni Bir Boyut: Psikososyal Tehlike ve Riskler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1.

Yayla, Y. (2017) Küresel Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler. *TBB Dergisi*, 128.

Yeniden Yapılandırma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik RG 19.12.2001 - 24615

*Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu*. (2016). Kalkınma Atölyesi.





